PROPAGANDISTA

AZ MSZMP KB
AGITÁCIÓS
ÉS PROPAGANDA
OSZTÁLYÁNAK
FOLYÓIRATA

86/7

PROPAGANDISTA

AZ MSZMP KB
AGITÁCIÓS
ÉS PROPAGANDA
OSZTÁLYÁNAK
FOLYÓIRATA

Felelős szerkesztő:
BENCZÚR ZSUZSA

X. évfolyam, 7. szám
1986. november

Szerkesztőség:
Budapest, Széchenyi rakpart 19.
1387
Telefon: 111-400, 317-379

Megjelenik
évente nyolc alkalommal

Kiadja és terjeszti
a Kossuth Könyvkiadó
ISSN 0133-9443

86.2555/20-07 – Zrínyi Nyomda
Felelős vezető:
Vágó Sándorné vezérigazgató

Szerkesztőbizottság:
BARTHA LAJOS
BOROS SÁNDOR
CSOMA GYULA
EKLER GYÖRGY
HALAY TIBOR
KAHULITS LÁSZLÓ
NONN GYÖRGY
PÉTER JÁNOS
TÓTH ISTVÁN
UNGOR TIBOR
VASS HENRIK
elnök

A szerkesztőség tagjai:

FÁCZÁNYI ÖDÖN
KENESEI ISTVÁN
KOVÁCS DÉNES
LÁNG GYÖRGY
LOVASSY TAMÁS
NAGY KATALIN
STEMLER GYULA

Kéziratot nem őrzünk meg, és nem küldünk vissza.

PROPAGANDISTA
1986/7

PROPAGANDISTA

Tartalom

Pach Zsigmond Pál: Történelmünk és a közgondolkodás [5]
Lengyel Zsuzsa: A műszaki haladás és a mezőgazdaság [18]
A család: a társadalom alapintézménye. Beszélgetés Kecsmár Ilonával – *N. Sándor László* [28]
Kemény László: Változások a pártoktatásban [38]

MŰHELYEK

A Társadalomtudományi Intézet munkájáról – Szerkesztőségi beszélgetés *Halay Tiborral* és *Szentes Tamással* [47]

VALÓSÁGUNK

Sebők Éva: A jövedelmek differenciáltsága és társadalmi hatásai [59]
Nádori László: A testnevelés, a sport és a családi nevelés [69]
Zátonyi Sándor: Általános iskola tegnap, ma, holnap [80]

TÖRTÉNELEM

Münnich Ferenc születésének 100. évfordulóján – *Mádlné dr. Maár Ilona* [87]
Gergely Ernő: Széncsata 1945–1946 [95]
Hámori Lászlóné: A Budapesti Ideiglenes Intéző Bizottság és a pártszervezetek harca az üzemekért [102]

NEMZETKÖZI ÉLET

Izikné Hedri Gabriella: Gazdaság és politika a kelet–nyugati kapcsolatokban [112]
Bródi Mária: Eredmények, gondok a bolgár gazdaságban [123]
Südy Zoltán: A csendes-óceáni országok együttműködésének távlatai [134]

A HELYI TÁRSADALOMRÓL

A tehó Oroszlányban – *Kis Imréné* [145]

FÓRUM

Tóth Sándor: A szocialista demokrácia: történelmi program [150]
Péti Imre: A szocialista erkölcs a propagandában [159]

MÓDSZER

A dialektika törvényei az erkölcsben és az életmódban. Adalékok az „Erkölcs és életmód" című témakör feldolgozásához – *Póla Károly* [167]
Sz. Várnagy Marianne: A képzés–meggyőzés folyamatai [173]
Kóbor István: A vitakultúra fejlesztéséről [180]
Tisztázzuk! A retorika, a közhely, a lámpaláz fogalmáról [185]

JEGYZET

Simó Endre: Egy enciklikáról [190]

PORTRÉK

A szövetségi politika szellemében – *Varga Lajos* [199]
A propagandista hétköznapjai – *Kádár Péter* [203]

AJÁNLÁS

Gazdasági hadviselés a kölcsönös függés korszakában – *Zádor Márta* [206]
A szocializmus politikai rendszere. Ajánló bibliográfia – *Lintner Ferencné* [209]

Képeink a szabadidő tartalmas eltöltésének lehetőségeit illusztrálják

Pach Zsigmond Pál

TÖRTÉNELMÜNK ÉS A KÖZGONDOLKODÁS

A történetszemlélet Magyarországon mindig fontos szerepet töltött be a társadalmi gondolkodásban. Nemzetünk legjobbjainál a jelenre és a jövőre vonatkozó haladó politikai célok kitűzése és munkálása összekapcsolódott a múlt haladó szempontú értékelésével. A magukat „történelminek" nevező uralkodó osztályok pedig már a dualista korszakban, de kivált az ellenforradalmi rendszer negyedszázadában a történelem retrográd értelmezését is igyekeztek osztályuralmi politikájuk szolgálatába állítani, céltudatos és hatásos propagandával.

A történelmi érvek, a históriai összefüggések és tapasztalatok iránti érdeklődés kiterjedt és megélénkült a felszabadulás óta eltelt évtizedekben. Népünk körében a jelen gondjai, az időszerű gazdasági, társadalmi és politikai problémák is gyakran történeti kérdésként fogalmazódnak meg, történeti köntösben-közvetítésben jelentkeznek. Magyarországon a közgondolkodás hagyományai is a történelemben való gondolkodás mintáját mutatják. Ez a jelenség nyilván összefügg a magyar történelmi fejlődés sajátosságaival: a haladó társadalmi és nemzeti törekvések hosszú korszakokon át nem léphettek fel nyíltan a politika színterén, hanem burkoltan, áttételesen, inkább csak az irodalomban és a múltba vetítetten jelenhettek meg.

Történetiség és „historizálás"

A történelemben való gondolkodás sajátos hajlandósága, a magyar politikai gondolkodás történeties beállítottsága pozitív vonatkozása mellett – a közvélemény számottevő részének érdeklődése, igénye, fogékonysága a történelem iránt – negatívumot is magában rejt: a „historizálás" veszélyét. A historizálás a történelmet példatárként kezelő gondolkodási módszer, amely a jelen valamely aktuálisnak tekintett tennivalóját a múltbeli történelmi folyamatok egy-egy megfelelő, de önkényesen kiemelt jelenségével, fejleményével igyekszik igazolni, véli igazolhatni.

Közgondolkodásunk különösen a XIX. század első évtizedeitől kezdve juttatott ilyen funkciót a történelemnek, és ezt a hajlandóságát úgyszólván a mai napig megőrizte. Persze ez idő alatt a historizálás jellege korántsem maradt azonos, hanem jelentős változáson ment át. Mégis közös vonása: a történelemnek közvetlen politikai hatékonyságra törő kezelése, ami óhatatlanul a múlt önkényes értelmezése, a mindenkori jelenhez való „hozzáigazítása" veszélyét idézi fel. A jelen historizálásának, a múlt közvetlen aktualizálásának – mint az ötvenes évek elején tapasztaltuk – kárát vallja nemcsak a tudomány, hanem a politika is.

A historizálással a valódi történeti gondolkodásmódot (látásmódot) állítjuk szembe, amely nem sorba rendezett történeti példákkal, históriai jelképekkel kíván igazolni vagy szorgalmazni szükségesnek vélt mai lépéseket, hanem konkrét folyamatában, dialektikus összefüggésében szemléli a (múltat távlatosan megvilágító) jelent és a (jelenbe nyúló, jelenre ható) múltat.

A historizálással szemben – amely mai törekvéseket vetít vissza a múltba – a mindig érvényesítendő *történetiség* az, ami a múlt tapasztalatait, a történelem tanulságait orientáló hatással közvetíti – közvetítheti – a jelennek: a politikának és a közgondolkodásnak.

Történelmi pesszimizmus – nemzeti sorskérdések

A történeti gondolkodás e típusának létrejötte Európa történeti régiói fejlődésének különbözőségével függ össze.

A XV–XVI. század fordulójától kialakuló modern világgazdasági rendszer központjába eső nyugat-európai (atlanti parti) országok az ún. eredeti tőkefelhalmozás folyamán (és azt követően) a világ hatalmas területeit, esetenként úgyszólván egész kontinenseket kapcsoltak magukhoz gyarmatként vagy függő, érdekeltségi szféraként; majd a XVIII. század végétől, az angol ipari forradalom és a francia társadalmi-politikai forradalom kettős, de egybegyűrűző hatásaként fejlett, polgári demokratikus berendezkedésű, ipari országokká váltak.

Számukra a történelem természetesen kedvező közegnek tűnt; az egyetemes emberi és saját nemzeti fejlődésük szinte zavartalanul egybekapcsolódó és szerencsésen előrehaladó folyamatként jelent meg társadalmi tudatukban.

Európa közép- és kelet-európai régiójának (régióinak) országai a kontinensen belül kialakuló nemzetközi munkamegosztásban az elmaradottabb agrár- és nyersanyagszállító szerepre szorultak, nélkülözték az eredeti felhalmozás lendítő hatásait, sőt maguk váltak a világgazdaság központjának alárendelt „háttérvidékké", peremzónává, s részben állami önállóságuk teljes vagy részleges elvesztésével politikailag is függőségi vagy éppen hódoltsági területté, soknemzetiségű birodalmak részeivé. Ezeket az országokat az újkor „kettős forradalma" csak jelentős késéssel indította el a modernizálódás útján; nemzeti államuk pedig, ha egyáltalán létezett, csak csonkán, felemásan jöhetett létre.

Ez országok – köztük a magyar – számára a nemzeti múlt meg-megújuló nehéz próbatételek balszerencsés sorozatának tűnt, az elmaradottság és a meg-

késettség kezdettől fogva érvényesülő sorsszerűségnek látszott. A közgondolkodásnak olyan irányzata lépett fel, amely nyomasztó lét- és sorskérdések rejtelmes forrásának tekintette a történelmet.

Ennek a szemléletmódnak az egyik változata már a mohácsi vész után, a török hódoltság korában megjelent, főképp a reformáció és ellenreformáció hitvitáiban. Később, a reformkor nemzeti romantikájában bontakozott ki, és a régi dicsőség elenyészésének, a hajdan erős magyar erkölcsi romlásának képeiben, a nemzethalál víziójában kapott tragikus, de megújhodásra is serkentő, sötét pesszimizmus és új remény között vergődő költői kifejezést. Ide kapcsolódik a Himnusz alapgondolata is: a magyar nép történelmének „tengerén kínjával" nemcsak a múlt bűneiért lakolt, hanem megváltotta jövőjét is.

Ennek a – reményektől csak ideig-óráig áttört – nemzeti pesszimizmusnak újabb kori történelmünk olyan súlyos realitásai adtak további tápot, mint az 1848–1849-es és 1918–1919-es forradalmak veresége, valamint hazánk első és második világháborús katasztrófája – Világos, Trianon, 1944 nagy nemzeti megrázkódtatásai.

A felszabadulás után ez a gondolkodásmód többek között az ún. nemzeti sorskérdések hangsúlyozásában élt tovább (például Illyés Gyulánál), úgy vélekedve, hogy ilyen kérdések társadalmi formációktól függetlenül léteznek és maradnak fenn. Eszerint a szocializmus sem tudta (tudja?) megoldani a magyarság bővített biológiai újratermelését (demográfiai visszaesés), a társadalom életműködésének zavarait (öngyilkosság, alkoholizmus, halmozottan hátrányos helyzetű társadalmi csoportok) és a határainkon kívül szakadt magyarság nemzetiségi életének és az anyanemzethez fűző kötelékei fenntartásának problémáját. Ide tartozik az a nézet is, amely változatlan, változhatatlan magyar sorsnak tekinti a „két pogány közt egy hazáért" helyzetet, a magyar állam nagyhatalmaknak való kiszolgáltatottságát.

Nem kevésbé elterjedt és nem kevésbé lefegyverző lehet, mint az előbbi. Időnként a közgondolkodás uralkodó áramlatává válik a „magát szünet nélküli álmokban hintázni szerető Hunniában" (Széchenyi).

A világ haladásából való kirekedés, peremhelyzet, társadalmi elmaradottság nem pesszimizmust kelt, vagy a változtatás igényét támasztja az ilyen gondolkodásban, hanem éppen a maradiság dicsőítésében, az elavult feudális viszonyok idillizálásában, a rendi alkotmány, a konzervativizmus magasztalásában kompenzálódik. A XVIII. századtól dívó nemesi szólásmondás: „Extra Hungariam non est vita" (Magyarországon kívül nincs élet) ezt kívánja érzékeltetni: minden úgy jó, ahogy van. Sőt a legjobb, mert ez az igazi nemzeti életforma, ez ami igazán magyar; a többi a külföld majmolása, idegen „nájmódi", ami megrontja a magyar jellemet (Gvadányi József). A magyarhoz nem illik „csalfa kereskedés", ebből csak „erkölcsvetemedés" származik (Orczy Lőrinc).

Az ilyen eszmei motívumok tovább élnek a XIX. században, sőt a XX. századra is áthagyományozódnak: a nemesi-nacionalista történetszemléletben, a dzsentri-mentalitásban, „az úri középosztály" tudatában. A Nyugathoz képest elmaradtunk? – idézik fel a kérdést. De hát a magyar nem a Nyugathoz tartozik, hanem Kelethez – válaszolnak. „Ősi szittya vér", a legnemesebb, a legrégibb nemzet. Ábrándos és egyre károsabb eredetelméletek sarjadnak ebből a szemléletből. Horvát Istvántól a turánizmuson, a magyar fasiszta fajmítoszokon át a sumér rokonság ma is emlegetett gondolatáig.

Ennél a gondolkodási típusnál a nemzeti fejlődés nehézségei, az állami önrendelkezés hiányai, a kisállami lét korlátozottsága a történelemben kompenzálódik; a hajdani „nemzeti nagylét"-ben nyer fájdalmas, de feloldó kielégülést, majd félrevezető önáltatást.

A középkori magyar nagyhatalom képének felidézése a reformkor nemzeti romantikájában – a valóságos történeti tény jókora eltúlzásával is (például „Három tenger vizében hunyt el Észak, Kelet s Dél hulló csillaga") – még jórészt progresszív fogantatású: a nemzeti öntudatra ébredést sugallja. A dualizmus korában mint a melléktartományokkal bíró „magyar birodalom" eszméje már főként a nemzetiségek feletti magyar szupremácia fenntartását szolgálja: sőt a millenniumi idők nemzeti eufóriájában balkáni hódító igényeket táplál, a „magyar imperializmus" – hiú és irreális – álmait kergeti (Rákosi Jenő: 30 millió magyar, a nemzetiségek asszimilálásával). Az ellenforradalmi korszakban a teljes (tehát nem etnikai elvű) revízió történeti jogát kívánja megalapozni a „magyar kultúrfölény" tézisével, valamint azzal a minden valóságtartalmat nélkülöző illúzióval párosulva, hogy az elszakadt nemzetiségek „visszakívánkoznak" a magyar állam jogara alá, és a nemzetközi helyzet alakulása meghozza ennek lehetőségét. A történeti Magyarország fennállásának egész időtartamát az Osztrák–Magyar Monarchia keretében lezajló utolsó időszakát is idealizálja a „Csonka-Magyarország nem ország, egész Magyarország mennyország" propagandaszólama, amely együtt szolgálja a tömegek félrevezetését és az uralkodó körök önámítását – kihasználva a trianoni tényleges nemzeti sérelmeket, az imperialista békediktátum igazságtalanságát.

A nagyhatalmaknak való kiszolgáltatottság sorsszerű, végzetszerű felfogásának éppen ellentéte ez a gondolkodásmód: az erőviszonyok felszínes megítélésével azt az illúziót kelti, hogy Magyarország önállóan, szövetségesek nélkül is nagyhatalmi tényező lehet, vagy nagyhatalmakkal való imperialista szövetségi rendszerben is megőrizheti önálló törekvéseit, mozgásszabadságát. Ha ennek az elképzelésnek az Osztrák–Magyar Monarchia keretében még lehetett némi magva, a két világháború közötti időszakban már teljesen irreálissá válik. (A Horthy-rezsim „védhatalom" kon-

cepciója, olasz, majd német orientációja.) Teleki Pál kísérlete – a hitleri Németországra támaszkodva, de az annak való elkötelezettség nélkül elérni önálló revíziós sikereket – csődhöz vezet. Az illúzió szertefoszlik, Teleki öngyilkos lesz. Feltartóztathatatlan következmény: a német „védhatalommal" való teljes azonosulás, az annak való teljes alárendelődés, a német megszállás, a nyilas uralom, a német szövetség végzetes illúziójának végleges összeomlása: a háborús katasztrófa.

A közgondolkodás a felszabadulás után sem vetkezi le a nemzetközi politikai realizmushiány hagyományát. A párizsi béketárgyalásokhoz illúziókat fűz a közvélemény és a politikai vezetés is, holott a szövetséges hatalmak nem hagyhatták jóvá a Hitler kegyelméből történt területgyarapodásokat. A belső helyzet megítélésében a negyvenes évek végén, az ötvenes évek elején uralkodik el az önáltatás (egyben az ellentmondásosság); e szerint a Horthy-korszak csak múló perc, rövid közjáték volt a magyar történelemben; az ország (nemrég még „utolsó csatlós") néhány év alatt tudatilag is megérett a szocializmus felépítésére. A szocialista nemzeti egység előlegezett proklamálása: „8 millió magyar szív együtt dobban". (Ennek ellentmondóan: az osztályharc állandóan éleződik.) A szavak és a valóság ellentmondása, a jelen „lakkozása", a személyi kultusz frázisos retorikája érvényesül a történelem szemléletében is: történetírás és publicisztika egyes történelmi korszakokat, folyamatokat, személyiségeket idealizáltan ábrázol, másokat egyszínű sötéttel fest, árnyalás nélkül, sematikusan.

1956-ban revizionista, polgári demokratikus és horthysta restaurációs illúziók egyaránt feltámadnak, köztük a közvetlen amerikai beavatkozáshoz fűzött reakciós ábrándok. Az ellenforradalmi illúziók hamarosan szertefoszlanak, amikor gyorsan halad előre a szocialista konszolidáció. A „magyar csoda" nem illúzió, hanem realitás.

Történelmi realizmus – nemzeti józanság

A magyar paraszt egyik jellemvonásaként szokták emlegetni a józanságot. Ez nyilván igaz annyiban, amennyiben a földdel való állandó gond a paraszt számára – akárcsak a munkatárggyal, munkaeszközzel való mindennapi kapcsolat a munkásember számára – közvetlenül szükségessé teszi a természet, az anyag, a szerszámok tulajdonságainak kiismerését, azok értő kezelését; józanságot, realitásérzéket fejleszt ki bennük.

Ma, amikor munkások és parasztok nagy számban vesznek részt a hatalom gyakorlásában, a korábbiaknál nagyobb lehetőség van arra, hogy a józanság és realitásérzék a politikában is érvényesüljön. Az értelmiség, a tudomány szövetségese, segítője lehet a politikának: a természeti és társadalmi tények és összefüggéseik valósághű feltárásának és elemzésének eredményeivel.

A történelmünket kezdettől fogva végigkísérő elmaradás, a végzetszerű elkésettség sztereotípiájával szemben a következőkre utalhatunk:

– A magyar társadalom – amely Nyugat-Európánál később lépett a feudalizmus útjára, minthogy a népvándorlás egy későbbi hullámával került végleges települési területére – az indulásban való elmaradást az anyagi és szellemi kultúra, a társadalmi és politikai élet számos viszonylatában, Közép-Kelet-Európa más népeivel együtt, a XV. századra jelentős részben behozta, mégha a minőségi színvonal hasonlóságát mennyiségi elmaradás kísérte is, főként az iparosodásban, városiasodásban. A magyar társadalom „tömörített fejlődéssel" kezdett felzárkózni az akkor leghaladóbb nyugati országokhoz. Az indulás késése nem bizonyult leküzdhetetlennek, végzetszerűnek.

– A felzárkózási tendencia további érvényesülése helyett a XVI–XVII. század kétségtelenül újabb elmaradást, elkanyarodást, megkésést hozott Magyarország számára – a modern világgazdaság kialakulási folyamatának, a nyugat- és kelet-európai fejlődés szétágazásának keretében – az ország három részre szaka-

dásának súlyos viszonyai között. Ezt nem lehet „optimista" történetszemlélettel megszépíteni, hanem olyan mélyen kell megérteni, amilyen gyötrelmesen átélte a korszak magyarja. De:

– ez nem volt valami speciális magyar fátum. Kelet-Európa más országaiban is hasonló negatív gazdasági-társadalmi fejleményekre került sor (például Lengyelországban, ahol nem volt török hódoltság; a balkáni népek pedig már jóval korábban török uralom alá kerültek, s jóval tovább is maradtak alatta);

– a XVI–XVII. sz. egy nagy történelmi teljesítmény korszaka is: a magyar etnikum és a magyar államiság fenntartása, átmentése a török hódoltsággal, háborús pusztítással, az ország szétdarabolódásával szemben;

– az elmaradás kétségtelen tényét nem szabad dogmatikusan értelmezni, a történeti élet minden szférájára kiterjeszteni. Ez joggal sérti a nemzeti érzékenységet, mert nem felel meg a történelmi tényeknek. Az „országokban való sok romlásoknak" XVI. százada például nemzeti művelődésünk történetének egyik magaslata, gazdag, haladó periódusa.

A magyar forradalmi és szabadságharcok sorozatának bukások és kudarcok, meddő erőfeszítések és hasztalan áldozatok egymásutánjaként való felfogásával szemben azt a kérdést kell feltennünk: vajon bukásuk egyben eredménytelenségüket jelentette-e, vagy vereségükben is, vereségük ellenére is hoztak-e előrelépést történelmünkben? Hoztak-e előrelépést a társadalmi lét és a társadalmi tudat fejlődésében?

– 1514 valóban középkori történetünk nagy tragédiája, mert a csaknem egykorú nyugat-európai parasztfelkelésekkel ellentétben – amelyek zömükben szintén elbuktak, de vereségükben is hozzájárultak a feudális viszonyok bomlásához – nem gyakorolt ilyen objektív hatást, sőt a feudalizmus megerősödése, az ún. második jobbágyság kialakulása követte. De a társadalmi tudat síkján korántsem volt meddő: emléke hosszú időre szólóan mozgósító hagyománnyá vált az elnyomottak gondolat- és érzelemvilágában.

– A Rákóczi-szabadságharc elbukott, de veresége ellenére is eredményt hozott: a Habsburg-udvart az abszolutizmus közvetlen, brutális katonai módszereinek feladására, konszolidált kormányzati formákra, a magyar rendiséggel, a magyar államisággal való kompromisszumra késztette. A Rákóczi-hagyomány pedig a nemzet történeti tudatának maradandó progresszív alkotóelemévé vált.

– Az 1848–1849-es polgári forradalom és nemzeti szabadságharc vereséget szenvedett, de vereségében is korszakos eredményt hozott. Forradalmi vívmánya: a jobbágyfelszabadítás – amely a feudális formáció sokszázados uralmának végét jelentette – visszavonhatatlanná vált. A nemzet nagy erőnyilvánítása végül is kikényszerítette az osztrák–magyar kiegyezést; 1848–1849 nélkül nincs 1867, amikor a Habsburg-kormányzat jelentős engedményt tett az abszolutizmusból a polgári parlamentarizmus, a centralizációból a magyar állami önállóság javára. 1848 eszméi pedig a haladó magyar közgondolkodás kiindulópontjául szolgáltak a következő évszázadban.

– Az 1918–1919. évi forradalmak vereséget szenvedtek. A Magyarországi Tanácsköztársaságot megdöntötte az imperialista intervenció, és restaurálta a tőkésföldesúri hatalmat. A horthysta ellenforradalmi rendszer kíméletlen elnyomást gyakorolt a kommunistákkal, a haladó erőkkel szemben, de a forradalmak emlékével abban a vonatkozásban is számolni kényszerült, hogy fenntartotta a konzervatív burzsoá törvényesség és parlamentarizmus egyes elemeit, és beletörődött abba, hogy a szociáldemokrata pártnak – az 1918 előtti Magyarországtól eltérően – parlamenti képviselete legyen. Az 1918–1919-es forradalmak emléke élt és hatott az ellenforradalmi korszakban, és eszmei erőnek bizonyult a felszabadulás idején. Hogy a magyar nép követte először az orosz Október példáját – maradandó történeti pillére szocialista hazafiságunknak és nemzetköziségünknek.

Az első és a második világháborús vereség, a tria-

noni és a párizsi békeszerződés egyenlősítő analógiájával szemben ki kell fejtenünk:

– Az uralkodó osztályok politikája mind a kétszer világháborúba, pusztulásba, katasztrófába sodorta Magyarországot. De gyökeres különbség van a következményekben. Az első világháború után a forradalmak leverése, a tőkés-földesúri hatalom visszaállítása, az ellenforradalmi rendszer következett, amely végül is nyílt fasizmusba torkollott. A második világháború után a tőkés-földesúri hatalom felszámolása, népi demokratikus forradalmi átalakulás következett, amely a szocializmus építése előtt nyitotta meg az utat.

– A Trianon utáni fejlemények külpolitikailag a legreakciósabb nagyhatalomhoz, a fasiszta Németországhoz kötötték Magyarországot, és szembeállították a szomszéd államokkal, a Szovjetunióval, a nyugati polgári demokratikus nagyhatalmakkal. A Párizs utáni fejlemények a szocialista nagyhatalommal, a Szovjetunióval való barátság és szövetség, a szomszédos szocialista országokkal való baráti együttműködés, a más társadalmi rendszerű országokkal való békés együttélés útjára vezették Magyarországot.

– Mindez Magyarország nemzetközi helyzetének gyökeres megváltozását jelenti: a nagyhatalmaknak való kiszolgáltatottságnak mint sorskérdésnek a megoldása felé mutat.

A többi, sorskérdésnek tekintett súlyos gondunk megoldására is csak a szocializmus építése kínál lehetőséget.

Persze nem a szocializmushoz is kapcsolódó illúziós szemlélet értelmében, amelyet a felszabadulás idején s kivált a negyvenes–ötvenes évek fordulója körül táplálunk. Akkor azt reméltük, hogy negatív történelmi örökségünket hamarosan le tudjuk küzdeni, a szocialista társadalmat néhány év leforgása alatt teljesen fel tudjuk építeni. Egyben abban az elképzelésben éltünk, hogy a szocialista átalakulás önmagában, mintegy automatikusan megoldja a társadalom életműködésének mindennemű zavarát is, köztük a népszaporodás

problémáját éppúgy, mint a nemzeti-nemzetiségi kérdést a Duna-tájon.

Ma már reálisabban látjuk: jóval hosszabb időre, több munkára, sok új gondolatra és erőfeszítésre van szükségünk ahhoz, hogy a fejlett szocializmus építését megvalósítsuk, s az alapvető tulajdon- és osztályviszonyok gyökeres átalakítása után a társadalmi struktúra, életmód és tudat egyéb – hagyományozódott és újratermelődő – zavarait leküzdjük. Látjuk, hogy a hosszú időn át felgyülemlett nemzeti-nemzetiségi problémákat nem lehet gyorsan, mutatósan megoldani, a nacionalizmus maradványait, újulásait rövid távon kiküszöbölni.

De a szocialista fejlődés tapasztalatai, kivált a legutóbbi évtizedekben, múlékonynak minősítenek egyes századosan rögződött s változtathatatlannak hitt véleményeket. Így például a magyar paraszt „örök" konzervativizmusáról, hagyományos életmódjához való makacs ragaszkodásáról szóló nézeteket cáfolják a kollektivizálás és a nagyüzemi mezőgazdaság sikerei, a falu gyökeres átalakulása. A magyar nemzet „antimerkantil" jelleméről, a kereskedelemtől, a vállalkozástól való merev idegenkedéséről szóló nézetek alighanem szintén múlékonynak bizonyulnak. Nagy jelentőségű fordulópont: a gazdasági reform és továbbfejlesztése, az áru-, pénz-, piaci viszonyok felhasználása, a vállalkozó szellem érvényesülése a szocialista gazdálkodásban.

A népgazdaság teljesítőképességének fokozása és innovációs készségének növelése – a világgazdaságtól való elmaradásnak, a XVI–XVII. században történteket megismétlő elkanyarodásnak, megkésésnek az elkerülése – ez jelenünk egyik központi feladata, nemzeti sorskérdése.

Cselekvő realizmus – szembenézés a nehézségekkel

A történelmi realizmus – ahogy az előbbiekben értelmeztük – nem azoknak az ún. reálpolitikusoknak ad

igazat, akik lemondtak a forradalmi küzdelem, az önvédelmi harc vállalásáról, vagy az első nehézségektől visszariadtak, megegyezést kerestek, kiléptek belőle. A történelmi realizmus olyan történeti személyiségek mellett foglal állást, akik nem tértek ki a harc elől; akik a győzelemért minden lehetőt megtettek. A történelem ugyanis többnyire nem csupán „kétesélyes": nemcsak a győzelem vagy kudarc alternatíváját rejti magában, hanem az objektív körülmények által meghatározott korláton belül több közbülső változatot kínál. Hogy ezek közül melyik valósul meg, jórészt szubjektív tényezőn, a politikán, a cselekvésen, a harcon múlik. A viszonylag legjobb (vagy legkevésbé rossz) lehetséges változat kiküzdése – éppen ez teszi ki a történelmi realizmus tartalmát.

Semmilyen tudományos elmélet, a marxizmus-leninizmus sem ad menlevelet az illuzionizmussal, az ebből folyó hibákkal szemben. Marx is elkövetett illúziós jellegű hibákat: korábbra várta a kapitalizmus forradalmi válságát, a szociális forradalmat. Ezek a hibái persze messze többet értek minden filiszteri „realizmusnál", és a gyakorlat próbáján történt korrigálásuk jelentős mértékben gazdagította a forradalmi elméletet. Az orosz bolsevikok is harcokon, kudarcokon, illúziókon, csalódásokon át dolgozták ki, „kínlódták ki" a leninizmust, a marxizmus továbbfejlesztését.

A magyar párt története sem szűkölködik hibákban, köztük olyanokban, amelyek illúziókból, voluntarizmusból eredtek. Ezeknek akkor voltak a legsúlyosabb következményei, amikor a párt nem tárta fel azokat, hanem elpalástolta, és a vezetőket, akiknek nagy szerepük volt az illúziók táplálásában, a voluntarista hibák elkövetésében, csalhatatlannak deklarálta.

Az MSZMP szakított ezzel a gyakorlattal, szembenéz a hibákkal, nehézségekkel, problémákkal; nyílt feltárásukhoz, kiküszöbölésükhöz, megoldásukhoz – a szocializmus építéséhez – számít az egész nemzet alkotó munkájára. Harminc esztendeje jár ezen az úton: a nemzeti józanság és realizmus szocialista útján – számottevő eredményekkel.

Lengyel Zsuzsa

A MŰSZAKI HALADÁS ÉS A MEZŐGAZDASÁG

Már az MSZMP Központi Bizottságának 1984. április 17-i, a gazdaságirányítási rendszer továbbfejlesztésével foglalkozó állásfoglalása leszögezte: *a következő évek fő feladata a minőségi tényezők kibontakoztatása, a gazdaság jövedelemteremtő képességének, nemzetközi versenyképességének fokozása.* A XIII. pártkongresszus határozata pedig egyértelműen kiemelte: a következő időszak „legfontosabb gazdaságpolitikai célja, hogy az intenzív fejlődést a termelési folyamat minden elemére kiterjesszük". Vagyis el kell érni az egész népgazdaság minőségi átalakulását. Ez megköveteli, hogy *a fejlesztést a társadalmi-gazdasági élet egészét átfogó folyamatként értelmezzük,* és ennek megfelelően új módon kombináljuk a termelési tényezőket, biztosítsuk hatékony hasznosításukat. Mindezekkel összhangban írja elő a VII. ötéves terv: „A gazdaságfejlesztés fő iránya a hatékonyságnak és a nemzetközi versenyképességnek a minőségi tényezőkből, különösen a műszaki fejlődés és a szerkezeti változások meggyorsításából fakadó javulása legyen. Erre kell alapozni a népgazdaság külső és belső egyensúlyának megszilárdítását, a gazdasági növekedés ütemének élénkülését, az életszínvonal és az életkörülmények javítását, a beruházások bővítését." E célok érdekében erőforrásainkat a nemzetközi műszaki-gazdasági fejlődési tenden-

ciáknak és adottságainknak megfelelő területekre szükséges összpontosítani.

Az intenzív gazdasági fejlődés alapvető feltétele a gyors tudományos-technikai fejlődés, az e téren világméretekben lezajló folyamatok követése, a tudományos-műszaki haladás fő áramlataiba történő bekapcsolódás. A terv leszögezi: „Meg kell állítani a műszaki-gazdasági haladás élvonalától való elmaradás fokozódását; meghatározott területeken törekedni kell arra, hogy a műszaki színvonal fokozatosan közelítsen a nemzetközi élvonalhoz." Ha ezt a célt vesszük szemügyre, a mezőgazdaság sajátos képet mutat.

Stabilizáló és dinamizáló szerep

Napjainkban szinte mindenki számára nyilvánvaló a mezőgazdaság szerepe a népgazdaság egyensúlyának megteremtésében, fenntartásában, a lakosság szükségleteinek mind jobb kielégítésében, az életszínvonalpolitikában és mindezzel a belpolitikai helyzet, a társadalmi stabilitás alakulásában.

A mezőgazdasági termelésre ma – legalábbis a világ fejlettebb térségeiben – a modern nagyüzemi jelleg, a műszaki haladás, a tudományos-technikai forradalom eredményeinek érvényesülése a jellemző; a változások a termelés tényezőinek új rendszerét hozzák létre. *A mezőgazdaság átalakulására napjainkban az a jellemző, hogy az ipar és a mezőgazdaság eszközei sajátos módon társulnak egymással, a tudománnyal és a mindezt fejlesztő, az új eszközöket mozgásba hozó emberrel.* Ennek illusztrálására talán elegendő, ha a tudományos-technikai haladás egyik legjelentősebb új megnyilvánulására, a biotechnológia fejlődésére és az élelmiszer-termelésben történő alkalmazására utalunk.

Mindezek következtében a mezőgazdaság új helyet vívott ki magának: termelési tényezői a tudományos-technikai fejlődés új folyamataihoz csatlakoznak, annak szerves részévé válnak. Az élelmiszer-termelés

élenjáró szerepet is betölthet, úgynevezett húzóágazatként működhet.

A magyar mezőgazdaságra is – az elmúlt két–két és fél évtized alatt megtett útja eredményeként – több vonatkozásban a műszakilag fejlett térségben tapasztalható vonások a jellemzőek. Úgy tűnik, *e népgazdasági ágban sikerült a tudományos-műszaki haladás eredményeinek és a szocializmus, a szocialista termelési viszonyok előnyeinek összekapcsolása, egymáshoz igazítása.*

Összefogás

A magyar mezőgazdaság és a benne működő nagyüzemek – nem utolsósorban a párt három évtizedes agrárpolitikájára építve – olyan integrációs folyamatokat és ezek menetében olyan új típusú kapcsolatrendszereket bontakoztattak ki, amelyeknek eredményeként *sikerült az új technika és technológia alkalmazásában* – ha nem is hiánytalanul és gondtalanul – *érdekeiket egyeztetniük,* vállalati önállóságuk és érdekeik megsértése nélkül erőik egy részét közös érdekeltségük alapján összpontosítaniuk.

A tudományos-technikai haladás szerinti új termelési eljárások, megoldási módok gyorsan terjedtek az ágazat egészében. Ezt mutatja például a termelési rendszerek gyors térhódítása a hetvenes években, néhány energiatakarékos eljárás széles elterjedése a nyolcvanas évek elején. A gyors ütemű és minőségileg új vonásokat felmutató fejlődés pedig új követelményeket állított a népgazdaság *többi* ágazata elé is, amelyeknek felismerése és elismerése, a hozzájuk kapcsolódó feladatok kijelölése és megoldásaik feltételeinek megteremtése – ha esetenként még túl lassan és nem is a kellő következetességgel – megindult. Ezt mutatja például az ipar vezetésének az az állásfoglalása, mely szorgalmazza – többek között – az úgynevezett bioipar megteremtését. Ezen a területen az érintett tudomány-

ágak, az ipar és a mezőgazdaság erőinek időben történő összefogása nemzetközileg is jelentős eredményeket produkálhat, ebben nincs jelentősnek tekinthető lemaradásunk a világszínvonaltól.

A mezőgazdaság tehát, mely századunk közepéig a világméretekben végbemenő műszaki folyamatokat tekintve az ország *„félperiferikus" állapotát erősítő ágazat volt, lényegében húzóágazattá vált.* Mezőgazdaságunkban általánossá vált a *rendszerszemlélet,* a fejlődés összes tényezőjét, a gazdasági és társadalmi folyamatok kölcsönhatásait komplex módon vizsgáló gondolkodás és gyakorlat, amely együttesen törekszik figyelembe venni és érvényre juttatni a központi irányítás céljait, elképzeléseit és a vállalatok önállóságát, öntevékenységét, kezdeményezéseit.

A rendszerben való gondolkodás természetesen érvényesült a *termelőtevékenység* fejlesztésében. Ennek alapvető jellemvonása, hogy mind a szemléletben, mind a gyakorlatban megszűnt a mezőgazdaságnak a többi népgazdasági ágtól elszakított kezelése. Ebben természetesen szerepet játszott, hogy a mezőgazdaság minden szempontból nyitott ágazattá vált. Ezt bizonyítja a felhasznált eszközök, anyagok eredete, hiszen az ipari eredetű ráfordítások aránya az összes mezőgazdasági ráfordításnak csaknem kétharmada; de ezt tükrözi a dolgozók mobilitása is. Korábban a mezőgazdaság csaknem kizárólag munkaerőt „leadó" ágazat volt; a nyolcvanas években a mezőgazdasági vállalatoktól más munkahelyre átmenők és a más munkahelyekről a mezőgazdasági vállalatokhoz átlépők száma már nagyjából kiegyenlíti egymást. De emellett, illetve ennek folyamatában kialakult egy olyan új gyakorlat is, hogy a mezőgazdaság számára szükséges ipari termékek gyártásától a kész, fogyasztásra alkalmas élelmiszerek előállításáig *egységesen kezelik a termelési folyamatot:* elsősorban a mezőgazdaság és az élelmiszeripar közeledése haladt előre jelentősen. Emellett – részben kényszerűségből – nem kis hányaduk foglalkozik gépalkatrészek, tápok, takarmány-

keverékek stb. előállításával is, sokan pedig kiépítették a mezőgazdasági termelés számára szükséges saját szolgáltatórendszerük hálózatát.

Új gondolkodásmód tapasztalható a termelési rendszerek megszervezésében és működésében is, amelyek a tudományos-technikai, közgazdasági és emberi tényezők komplex közelítését és kezelését, tervezését és szervezését igénylik. E tényezők közül az elmúlt évtizedben a közgazdaságiak kaptak a szükségesnél kisebb hangsúlyt.

Sajátosságok

A mezőgazdasági vállalatok megkeresték és kialakították a számukra legmegfelelőbbnek ígérkező megoldási módokat és formákat, megteremtették a bevezetésükhöz szükséges feltételeket is. Mivel *a mezőgazdaság átalakulása nem lezárt folyamat* – a műszaki-technológiai haladás nem egyformán érintette még valamennyi ágazatát –, és a mezőgazdasági vállalatok között is igen nagyok a különbségek, egymástól alapjaiban *eltérő munkaszervezési formákkal találkozunk*. Sokszínűségük az utolsó néhány évben szélesedett; elsősorban a vállalaton belüli termelő egységek és kollektívák érdekeltségét erősítő formák, a kisebb csoportok érdekeit jobban figyelembe vevő szervezeti megoldások terjednek gyors ütemben. Ezek a különböző mezőgazdasági üzemekben egymástól jelentős eltérést mutatnak. Különböző típusú és méretű (teljes üzemektől a 10–15 fős munkahelyi közösségekig terjedő) önelszámoló egységeket építettek ki; megnőtt a szocialista brigádok jogköre; egy-egy munkafolyamat egészét elvégző vagy egy-egy szállító-, illetve munkagépet működtető vállalkozók jelentek meg, és kaptak lehetőségeket stb. Számos helyen tapasztalható, hogy – esetenként komoly mértékben – hozzájárulnak a hatékonyság növekedéséhez. Alkalmazásuk során szükséges arra is figyelni, hogy az új megoldási módok ne

tegyék kétségessé a rendszerekben való komplex gondolkodást, hogy az egy-egy részterületen elért eredmények ne veszélyeztessék a rendszer egésze hatékonyságának növelését és fejlődését.

A termelés tényezőit új módon egyesítő eljárások kikísérletezésének és alkalmazásának menetében átalakult maga a termelő *ember* is. A mezőgazdasági vállalatok vezetőinek és dolgozóinak jelentős részében kialakult és megerősödött *az új befogadásának és alkalmazásának készsége*, növekedett körükben *az alkotó munka iránti igény*. Az elmúlt másfél évtizedben az agrárértelmiség – bár az átlagosnál nehezebb munkakörülmények között, hosszabb munkaidővel dolgozott – az egyik legkedvezőbb helyzetben lévő értelmiségi csoport lett Magyarországon. A többi réteggel összehasonlítva nagyobb arányban kapott lehetőséget alkotó jellegű munka végzésére, új eljárások kipróbálására és bevezetésére, előrejutásra, vezetővé válásra. Például a felsőfokon végzetteknek 1984-ben 28,6 százaléka dolgozott vezető, irányító beosztásban; a mezőgazdasági végzettségűek között arányuk 53,2 százalék volt. Ami pedig a 30 év alattiakat illeti, 1980-ban arányuk az összes felsőfokon végzett vezető között 4 százalék alatt volt, a mezőgazdasági végzettségűek körében viszont csaknem 12 százalékot tett ki hányaduk. A következő években különös gondot kell fordítani arra, hogy ez az alkotókészség ne csökkenjen, és elsősorban a jelenlegi fő feladatok, a hatékonyabb, a kisebb energia- és költségigényű megoldások megtalálása felé forduljon figyelmük, tevékenységük.

A mezőgazdasági üzemeknek sikerült a dolgozókat a szükséges létszámban és összetételben a kívánt munkahelyekre irányítaniuk. A dolgozók elfogadták az átcsoportosítás szükségességét, természetessé vált számukra a fejlődéssel együtt járó mozgás. Igaz, hogy ez – más népgazdasági ágazattól eltérően – nem vont maga után munkahely-változtatást.

Végül a dolgozók többsége megértette és elfogadta képzésük és átképzésük szükségességét. Természetessé

vált, hogy a szervezeteknek – a mezőgazdasági vállalatoknak és a termelési rendszerek központjainak – jórészt maguknak kell ezt megoldani; a dolgozók jelentős hányada pedig megértette a munka melletti képzés és továbbképzés fontosságát. A mezőgazdasági szakmunkásképzés első húsz évében, 1954 és 1974 között a sikeres szakmunkásvizsgát tett mintegy 126 000 dolgozónak több mint kétharmada munka mellett szerezte meg képesítését. A hetvenes évek második felében változtak ezek az arányok, de még akkor is a szakmunkásvégzettséget szerzetteknek több mint 40 százaléka munka mellett tanult. Arányuk csak lassan szűkült; a nyolcvanas években is 22–35 százalék közötti az arányuk, mind a szakmunkásvégzettséget szerzők, mind a szakközépiskolai érettségit tevők között. Egyes szakmákban pedig – különösen az állattenyésztésben – tartják 50–60 százalékos arányukat.

A mezőgazdasági vállalatok – és a termelési rendszerek – jelentős része saját keretei között oktatási központokat szervezett, amelyekben évente 15 000–20 000 dolgozó vesz részt iskolán kívüli, tanfolyam jellegű szakoktatásban. E vonások fenntartása és erősítése a következő éveknek is fontos feladata.

Az említett és egyéb tényezők hatására a mezőgazdaság az elmúlt két évtizedben rendkívül gyorsan fejlődött, teljesítette a VI. ötéves terv előírásait. Nemcsak a terv mennyiségi mutatóinak megfelelő terméket állított elő (a mezőgazdasági termékek termelése 12%-kal, az ágazat bruttó termelési értéke 24%-kal nőtt), hanem előrelépett a hatékonyságban is (az ágazatban realizált nemzeti jövedelem kb. 22 százalékkal emelkedett, az élelmiszer-termelésben az egységnyi eleven munkára jutó nettó termelés 20 százalékkal nőtt). Ugyancsak ezt támasztja alá, hogy 1980-ban a mezőgazdaságnak nyújtott támogatás még 6–7 milliárd forint volt, 1985-ben viszont befizetési többlete elérte a 8 milliárd forintot. Csökkent a termékegységre eső energiafelhasználás is. Mindezt olyan körülmények között érte el a mezőgazdaság, amikor *romlottak a ter-*

melés és a gazdálkodás feltételei. 1980 és 1985 között a mezőgazdasági termelői árak 18 százalékkal, a mezőgazdaságban felhasznált ipari eredetű anyagok, termékek árai viszont 35 százalékkal emelkedtek, de ezenkívül is nőttek a mezőgazdaság költségvetési terhei, hátrányosan változott a mezőgazdasági vállalatok számára a pénzügyi szabályozás rendje.

A VI. ötéves terv utolsó évei, különösen az 1985. év tapasztalatai azonban egyértelműen mutatták azt is, hogy a mezőgazdaságnak is tovább kell fejlődnie. Egyrészt világossá vált, hogy a fejlődés korábbi forrásai és eszközei már nem elegendőek. Másrészt újra beigazolódott, hogy a mezőgazdaság rendkívül érzékeny a közgazdasági környezet, a gazdasági szabályozórendszer változásaira. Ezt nemcsak a kukoricatermesztés és a sertéstenyésztés ismert visszaesése igazolja, hanem hatására megállt a kapacitások növekedése, nem teljesültek a fejlesztési, beruházási tervek; a gyors ütemben csökkenő nyereség pedig nemhogy fejlesztésre, korszerűsítésre, de még az állóalapok pótlására sem volt elegendő. Továbblépés nélkül így a mezőgazdaság a VII. ötéves terv feladatait nem tudja teljesíteni.

A mezőgazdaságnak további megkülönböztető sajátosságai vannak. A gazdasági ágak közül *a legszorosabb kapcsolatban áll a természettel,* annak jelenségeivel, sőt csapásaival is. A termékegységre jutó költség, az eszközök és a munkaerő felhasználásának gazdaságossága és egyéb fontos mutatók alakulása ennek következtében nemcsak az elvégzett munkafolyamatok minőségének és gazdaságosságának a függvénye, hanem az emberi tevékenységen *kívül* álló tényezőké is. Ezen túl nagymértékben *anyag-, eszköz- és munkaerőigényes* a növényvédelem, az állategészségügyi szolgálat, a talajvédelem és talajjavítás stb. – tehát egy sor, önmagában még semmilyen terméket nem produkáló, de a termelési előfeltétel biztosítását szolgáló tevékenység ellátása is. Ezek pedig egyre nagyobb összegeket igényelnek.

Sajátos a mezőgazdaság *struktúrája;* a többszektorúság, a termelőegységek rendkívül magas száma és eltérő jellegük igen bonyolulttá teszik a mezőgazdaság termelőerőinek továbbfejlesztését. A mintegy 1500 szocialista nagyüzem mellett kb. másfél millió a kistermelő háztartások száma, melyekben hozzávetőleg négy és fél millió ember tevékenykedik. Így nemcsak a mezőgazdasági nagyüzemek állóalapjainak rekonstrukcióját, jobb kihasználásukat kell biztosítani, hanem javítani kell a kisgazdaságok munkáját könnyítő termelőeszköz-ellátást is. A nagyüzemeknek nemcsak saját ügyeikben kell előrelépniük, hanem mivel ők integrálják magukba a kisgazdaságokban folytatott termelőtevékenység egy részét, ennek fejlődésére is meg kell teremteniük a feltételeket.

Maguknak a mezőgazdasági nagyüzemeknek is összetett a struktúrájuk. Mindegyikük lényegében vegyes profilú vállalat, több, egymással szorosabb vagy lazább kapcsolatban álló ágazatot és alágazatot foglal magában; emellett többségük jelentős mértékű kiegészítő tevékenységet is folytat. A nyolcvanas évek közepén az állami gazdaságok, kombinátok és a termelőszövetkezetek közös gazdaságai bruttó termelési értékének 34–35 százalékát az úgynevezett alaptevékenységen *kívüli* tevékenység hozta létre. A fizikai dolgozók által ledolgozott összes munkaidőnek az állami gazdaságokban, kombinátokban csaknem 30, a szövetkezetekben majdnem 40 százaléka jutott erre a területre.

A mezőgazdaság továbbfejlesztésének egyik fontos összetevője az alacsony jövedelemmel rendelkező vállalatok gazdálkodásának javítása, eredményeiknek növelése. Az utolsó években fokozódott *a mezőgazdasági vállalatok differenciálódása,* a korábbiaknál több a veszteséges, illetve rossz anyagi helyzetbe került üzem. A nyolcvanas évek elején a termelőszövetkezeteknek mintegy harmada tartozott az alacsony hatékonyságúak csoportjába. A már említett okok miatt 1985-ben több mint 40 százalékuk került ebbe a kategóriába. Felszámolásukkal a probléma nem oldható meg: nem-

csak termelésükre van szüksége a népgazdaságnak, hanem az adott térség, település népességmegtartó képességének fenntartása sem igen valósítható meg nélkülük. E szervezetek nem kis hányada nehezen tud kilábalni a nehéz helyzetből. Termelési szerkezetük átalakításával, szelektív ágazatfejlesztéssel, kiegészítő tevékenységük kiépítésével, illetve kiszélesítésével, az e feladatok megoldásához segítséget nyújtó gazdasági kapcsolatok és együttműködés megteremtésével, erősítésével szükséges eredményeiket javítani.

A mezőgazdaság fejlődése jelentős mértékben függ *a mezőgazdaságon kívüli tényezők* alakulásától is. Közöttük kulcsszerepe van *az ipar és a mezőgazdaság jobb összehangolásának*. A mezőgazdaság és az élelmiszeripar számára gyártott gépek, berendezések mennyiségének növelése, minőségük javítása, a mezőgazdaság igényeihez igazított korszerűsítésük – az alkatrészellátással együtt – egyaránt érdeke mindkét népgazdasági ágnak. A továbblépésnek nélkülözhetetlen feltétele mind a termelési, mind a lakóhelyi *infrastruktúra* fejlesztése, hiszen ezek nélkül a korszerűsítés lehetetlen. Mindezek a tudományos kutatás eredményeinek alkalmazásával együtt teszik lehetővé a VII. ötéves tervben is kiemelt feladatok megvalósítását.

A kiskertekben töltött órák tökéletes kikapcsolódást nyújtanak. A kapáláshoz már görnyedni sem kell

A CSALÁD: A TÁRSADALOM ALAPINTÉZMÉNYE

Beszélgetés Kecsmár Ilonával

Hogyan erősíthető a család társadalmi szerepe a jogalkotás eszközeivel? És elegendő-e ez az eszköz; mit tehet még az állam, a párt? Erről a kérdésről a legkülönbözőbb társadalmi fórumokon és a sajtóban immár széles körű polémia folyik. A vita részének tekintjük azt a beszélgetést, amelyet a témában jártas pártmunkással, *Kecsmár Ilonával*, az MSZMP VI. Kerületi Bizottságának titkárával folytattunk. Tavaly védte meg szociálpszichológiai tárgyú kandidátusi értekezését a Szovjetunió Kommunista Pártjának Társadalomtudományi Akadémiáján. A dolgozat teljes címe: „A család szerepe a felnövekvő nemzedék szocializációjában a fejlett szocializmus körülményei között".

– *Mi indította e tudományos kutatásra, milyen személyes élmények alapján kezdett intenzíven foglalkozni a szocialista családeszménnyel?*

– A személyes indíttatás egybeesett társadalmi tapasztalataimmal, mondhatnám így is: gyakorlati pártmunkámmal. Éveken át voltam a KISZ KB Fiatal Lányok és Asszonyok Tanácsának, majd a középiskolai és szakmunkástanuló-osztályának vezetője, s mindkét funkcióban módom volt arra, hogy közvetlenül az életből szerezzek ismereteket részben a

fiatal anyák helyzetéről, részben a mai magyar fiatal családok égető problémáiról.

– Úgy érzi, sikerült tenni is valamit akkor a gyakorlatban a családi kötelék erősítéséért?

– A hetvenes években számos, a családokat közvetlenül érintő rendelet látott napvilágot. Ennek gyakorlati megvalósítását igyekeztünk társadalmi eszközökkel segíteni. Itt két konkrét tevékenységi területet említek. Az egyik a családos egyetemisták helyzetének javítása volt. Emlékszem arra, hogy jó néhány előítélet nehezítette a főiskolákon tanuló és főleg a kollégiumban lakó egyetemista házaspárok helyzetét. Például nem engedték őket együtt lakni a kollégiumban, az egyetemista szülők ki voltak rekesztve az intézményes családi szociális ellátásból. A KISZ lánytanácsa, érzékelve ezeket a hátrányos megkülönböztetéseket, síkraszállt érdekeikért.

– Sikerrel. Állami határozatok születtek...

– Meglehetősen nagy késéssel. Sok év telt el, mire sikerült elérni, hogy az egyetemistákat – noha nem végeznek termelő, pénzkereső munkát – tekintsék felnőtt és teljes jogú állampolgárnak, akit ugyancsak megilletnek mindazok a szociális juttatások, amelyek a dolgozókat megilletik. Kétségtelenül volt valami részünk abban, hogy tisztázódott: a gyermekápolási és a szülési segély ma már természetszerűleg kijár a főiskolás és egyetemista anyáknak, és hogy a szemlélet tisztább, egészségesebb lett velük kapcsolatban.

– Egy másik fontos vonatkozás. Az 1973-as népesedéspolitikai határozat fontos direktívákat tartalmazott a középiskolások családi életre történő felkészítéséről. E határozat kidolgozásánál a KISZ szintén vállalt feladatokat. Az akkori erőfeszítések eredményei most kezdenek beérni. Nem egyetlen tantárgy készít fel a családi életre, és az osztályfőnöki órákon kívül is megmagyarázzák a gyereknek: mi a család, melyek a történelmi előzményei, s a mai embernek milyen készsé-

geket kell kialakítania az egyes családi funkciók gyakorlásához; megtanítják a diákokat, hogyan gazdálkodjanak, milyen szerepek várnak rájuk a modern családban. Ekkor mi nem kötelező szempontokat dolgoztunk ki a családi nevelésről, hanem megjelentettünk egy vitaindító cikket a Magyar Ifjúságban, melynek az volt a címe: „Nyílt levél magánügyben". A házasság, a családalapítás és a családfenntartás kérdéseiről, és általában a szexuális morálról hónapokig folytattak eszmecserét a lapban a fiatalok. A vita hivatalos összegzését – tudomásom szerint – senki sem végezte el, de megállapításai, konzekvenciái mégiscsak hatottak, és éreztették hatásukat a közéletben, a pedagógiában, az iskolai közgondolkozásban. Közvetítette egyszersmind a vita az állami döntéshozóknak a korosztály nézeteit, felfogását az említett kérdésekről. Azok a konkrét intézkedések pedig, amelyek ezt a vitát követték, nem maradtak az iskola keretén belül.

– *Ön szociálpszichológiából kandidált, tehát elméletileg igyekezett megindokolni, mi a jelentősége a családnak a szocializmus körülményei között, meghatározva egyszersmind, milyen családmodellt képzelne el uralkodónak társadalmi fejlődésünk mostani szakaszán. Kérem, mondja el.*

– Engedje meg, hogy messzebbről rugaszkodjak neki. Főiskolai hallgató koromban írtam egy dolgozatot, amelynek címe ez volt: „A nyelv, a gondolkodás és a valóság összefüggésének néhány filozófiai problémája". Persze, ezek egymástól elég távoli témák, mégis akad közöttük összefüggés. Engem ugyanis mindig foglalkoztatott az a probléma, hogyan válik az ember azzá, amivé vált, és ebben a fejlődésben milyen szerepet játszik a környező valóság, milyen szerepet vállalnak a társadalom intézményei, mi a szerepe az egyénnek. Vizsgáltam azt is, mi az a legkisebb egység, amiben a kommunikáció a legsűrűbb, az embernek az emberrel való kapcsolata a legköznapibb.

Ez pedig a család. Így jutottam el – kacskaringós úton – a kommunikációtól a családig.

– *Nincs egyedül a téma művelésében. Mondhatnánk azt is: a családkutatás divatos szociológiai és szociálpszichológiai feladat lett.*

– Csakugyan. Beszélnek a család válságáról, megszűnéséről, beszélnek a családi szerepek átalakulásáról, s vitatják olyan értelemben is, hogy a különböző társadalmi devianciákat visszavetítik a családra. Az író-szociográfusok bemutatják a családi párkapcsolatok labilitását, lazulását. A közvélemény, látva a családdal kapcsolatos jelenségeket, problémákat, lényegében megkérdőjelezi a családnak mint alapvető társadalmi intézménynek, alapegységnek a szükségességét és létét is. A sokszor felszínes megállapítások oda vezetnek, hogy a család humanista értékei válnak kérdésessé; az, hogy érték-e ma férjnek, feleségnek, családapának és anyának lenni? Ily módon a családi deviancia került, sajnos túlzottan is, az előtérbe, nem pedig a rendezett család, amely napjainkban is van, létezik, és minden problémája, átalakulása ellenére értéke és intézménye társadalmunknak.

– *De hát megalapozott vizsgálatok is tanúskodnak a család válságjelenségeiről.*

– A szociológia valóban sok érdekes részvizsgálatot végzett, például bemutatta a család gazdasági beágyazottságát, meghatározottságait, és a különböző háztartás-vizsgálatok is igen hasznosak. Hála a szociológiai kutatásoknak, nagyon világosan kezdjük látni a családi szerepek alakulását és változásait. Leírta a szociológia a családi fogyasztási modelleket, normákat. Egy másik tudomány, a pszichológia képviselői pedig családi viselkedésmintákat elemeznek. Ez megint csak fontos kutatási terület. Viszont ismét állapotleírás és nem más... A pszichológus eleve konfliktushelyzeteket vizsgál, mondhatnánk így is: a már kifejlett, negatív jelenségek felé mozdítja a társadalom szemléletét,

meghatározva ily módon a társadalomtól elvárt és szükséges cselekvés irányát is.

– És mit tesz a társadalom?

– A tudomány megállapításai, a mindennapi élet problémái nyomán a társadalom érzékeli, hogy „baj van a családdal", és próbál segíteni. De nem a családot segíti általában, hanem azt a családot, amelyről kiáltóan szembetűnik, hogy baj van vele, tehát a konfliktusos és a deviáns család felé fordul a társadalom érdeklődése. Ördögi kör. A veszélyeztetett család terápiája lett a cél. Holott nemcsak erre kellene figyelni. Bár én fontos társadalmi feladatnak ítélem például a mi kerületi családsegítő szolgálatunkhoz hasonló intézmények, szervezetek munkáját, de ezt mégiscsak másodrangú tevékenységnek tekintem.

– Mielőtt megkérdezném, hogy mi az elsőrangú cél, feltétlenül idekívánkozik a kérdés: úgy véli, nincs válságban a család?

– Egyetértek a téma egyik legtekintélyesebb hazai szakértőjével, Cseh-Szombathy Lászlóval: a család nem válságban, hanem átalakulóban van. Az átalakulást a családi funkciók mentén lehet követni. Erről azonban vitáznak a különböző szociológiai irányzatok, egyszersmind el is vonva a figyelmet a kulcsproblémáról; olyan elméleti viták folynak, hogy például négy, hat vagy tizenkét funkciója van-e a mai családnak. A lényeget, hogy megváltozott a család gazdasági funkciója, mindenesetre sikerült tisztázni. Azelőtt a család szakma- és hivatáshordozó volt, a hivatás sok generáción át öröklődött, ami kooperációs lehetőséget adott a családon belül. Az apák neveltek, természetes feltételek között, szakmát adtak át, egyszersmind világnézetet örökítettek át. Nos, ezt a nevelő funkciót a legújabb korban átvette az állam. Azelőtt a család készítette fel az utódokat az életre, a munkára; most ezt részben az iskolarendszer „vállalja fel" az óvodától az egyetemig. Tanulás állampolgári jogon, a felnö-

vekvő gyerekek életesélyeinek egyenlő, ám az egyéni képességektől nem független lehetősége: szocialista vívmány. A gazdálkodó – az önálló termelő munkát végző – családhoz képest a mai család alaposan megváltozott: mint önálló gazdasági egység majdnem teljesen megszűnt létezni.

– És mi lett belőle, mi lett helyette?

– Mondják így is: a társadalom alapsejtje, de sokkal pontosabban úgy kellene meghatározni: intézmény. A család ugyanis intézményesült, és ezt az intézményesülési folyamatot kellene elfogadnia a társadalom irányító szerveinek. Ha pedig meg is valósítanák ezt az elvet, akkor minden lényegi intézkedésnek a családot mint a társadalom alapintézményét kellene szolgálnia. Dolgozatomban – amelynek elkészítéséhez nagy segítséget kaptam a novoszibirszki szociológusoktól is – azt igyekeztem bizonyítani, miért intézmény a család. Ehhez persze definiálni kellett az intézmény fogalmát és meghatározni, milyen ismertetőjegyei vannak. Éppen ezt az általánosítást végezték el a novoszibirszkiek; intézményi modelleket dolgoztak ki. Az intézmények szerintük lehetőséget nyújtanak különböző szükségletek kielégítésére, szabályozzák és integrálják a tagok tevékenységeit, biztosítják a társadalmi élet folytonosságát, erősítik a közösség belső kohézióját. Ha mindezeket a funkciókat követelménynek tekintem, azt mondhatom, hogy a család valóban intézmény, mert intézményi funkciókat lát el.

– És miért fontos a gyakorlat számára az a különbség, hogy a család alapsejt vagy intézmény?

– Azért fontos, mert ha intézményesített csoport a család – s ez szerintem bizonyított tény –, akkor irányítható. Ha pedig irányítható, akkor meg kell találni az irányítás módját. Mód van közvetett befolyásolására, ami persze nem erőltetett, erőszakolt, voluntarista ráhatás. Tekintetbe veszi a család sajátosságait, tiszteletben tartja a családban élő emberek jogait,

kötelességeit, érintetlenül hagyja a családnak az egyes ember életében betöltött szerepét. A család ugyanis katalizátor. Makarenko mondja a család szerepéről, hogy válságos pillanatokban oda lehet menekülni, a család hívja elő az ember rejtett erőit, itt töltődik újra fel energiával. Mégis, noha a család szubjektív szféra, objektíve vezérelni lehet azokat a folyamatokat, amelyek a családban végbemennek. Miközben tehát a család válságáról, átalakulásáról, belső problémáiról, az öregek és a gyerekek családon belüli nehézségeiről beszélünk, a társadalmi beilleszkedési gondokat a családra visszavetítve egyszersmind gondolni kell arra, hogy ne csak a válságjeleket fedezzük fel, hanem hogy megszervezzük – mert meg lehet szervezni – azokat a folyamatokat is, amelyek erősítik a családot, oldani és megszüntetni igyekeznek a család devianciáit.

– *Van erre minta? Hogyan lehet ellensúlyozni és visszafordítani az említett negatív folyamatokat?*

– Van minta, ha nem követhető is minden részletében. Az egyház ugyanis már a régmúltban – a maga módján – kitűnően kiépítette azt a hatásmechanizmust, amelynek révén intézményesítették a családot. Tulajdonképpen az egész társadalom centruma és célja a család volt, s lám az egyház tudta a saját intézményeivel befolyásolni is. Vonatkozik ez a megállapítás az európai katolikus és protestáns egyházakra egyaránt.

– *Mivel magyarázható, hogy korunkban csupán kívánalomként említjük: a család kerüljön a társadalmi gondoskodás középpontjába?*

– A szocializmus azt a célt tűzte ki, hogy itt, ebben a társadalomban minden az emberért legyen. Igen ám, csakhogy az ember nem a másik embertől függetlenül létezik. Az ember a másik emberhez való viszonyában valósul meg, ezt tanítja a marxizmus. Lukácstól tudjuk, hogy az emberi élet kezdete és végpontja

az embernek a mindennapi életben tanúsított magatartása. Igaz, hogy a felszabadulás utáni években, az országépítés gondjai mellett, mintha háttérbe szorult volna a család. Azt mondták, hogy kispolgári magatartás a családközpontúság. Helyesen az ember–ember szociális viszonylatban mindenképpen a családból kell kiindulni.

– *...is!*

– Nem „is", hanem elsősorban!... A család ugyanis elsődleges láncszem az egyén és a társadalom között, sőt még ennél is több: ma már bebizonyosodott, hogy az egyének egyszerre többféle csoporthoz is tartozhatnak, ám a család kiemelkedik a sorból mint intim, nagy kohéziójú, vérségi alapon nyugvó csoport, amely egyesíti magában az informális szervezet spontaneitását azzal, hogy szabad társulással jön létre, de a jogrend által is meghatározott szervezet jellemzőit is magán hordja. Sőt menjünk tovább: a családi élet a gyermek első tapasztalatainak forrása, s mint ilyen, érzelmi kötelékeken alapuló kapcsolatokat teremt, érzelmi alapon vés be normákat. Minden másnál erősebben teszi ezt. Hadd idézzem Victor Hugót, aki azt mondja: a család a társadalomnak olyan prizmája, amely tükrözi a társadalmi viszonyokat, s egyszersmind meg is töri azokat. Ezzel kifejezi, hogy a család, miközben része a társadalomnak, mégis önálló. Léteznek öntörvényei, amelyek aszinkronitásban lehetnek a társadalmi fejlődési folyamatokkal. Ezért kell a család belső törvényszerűségeit föltárnunk és megismernünk; e nélkül nem tudjuk, hogyan kell és lehet a családban élő ember meggyőződését, világnézetét formálni. Mondhatjuk így is: a döntéshozók a család belső mechanizmusainak alapos ismerete nélkül képtelenek a társadalmi intézményrendszert megfelelően befolyásolni.

– *Bizonyára sok-sok példa említhető megállapításának igazolására – pozitív és negatív előjellel egyaránt.*

– A következő példa triviális, de jellemző. Ha intézkedéseket hoznak a munka és a szabadidő viszonyáról, akkor nemcsak a kérdés népgazdasági vonatkozásait kell átgondolni, hanem azt is, hogy miként érinti ez a család mint intézmény létét, mennyiben gátolja, illetve erősíti bizonyos funkcióit. Ne utólag vegyük észre, hogy a boltok szombat délutáni vagy vasárnapi zárva tartása életmódot formáló tényező, és ne utólag sopánkodjunk, hogyan strukturálja a családi szokásokat, hanem gondoljuk meg mindezt előre. Előzzük meg a káros jelenségek kialakulását, mert ez lehetséges; ez a politika kötelessége. Mondhatjuk úgy is: legyen az intézkedések rendszerében meghatározó szerepe a család érdekének. Nem egyszerűen azt kell elvárnunk például az Országos Tervhivataltól, hogy gondoljon a családra is, hanem azt, hogy ismerje és tervezze a családnak mint alapintézménynek társadalmilag elfogadható igényeit.

Vegyünk egy másik példát. Ki tagadná ma már, hogy a vgmk-k és gmk-k a termelésben, az életszínvonal alakításában pozitív szerepet játszanak. Mégis: számolni kellett volna és számolni kell azzal is, hogy a tizennégy óra hosszat dolgozó ember valahol, valamilyen formában megfelelő kompenzációs lehetőségeket kapjon mind a pihenésre, mind pedig a szellemi újratermelődésre. E nélkül a többletmunka társadalmi következményei kiszámíthatatlanok.

– *Elértünk tehát a kulcskérdéshez: miután kimondtuk, hogy a család mint intézmény befolyásolható és irányítható, meg kellene találni a „hogyant".*

– Nem egyszerűen irányításról beszélek, hanem a folyamatok vezérléséről, az utóbbi több az előbbinél. Nemcsak arra a kérdésre kell válaszolnunk: hogyan irányítsuk a családot erősítő folyamatot, hanem arra is, hogy ki végezze ezt a vezérlést. Meggyőződésem, hogy ezt a szerepet a pártnak kell vállalnia, minthogy elsődleges társadalmi kérdésről van szó.

– Tehát újból felteszem a kérdést: hogyan?

– Befolyásolhatja a családi élet alakulását saját csatornáin keresztül is, azaz a saját tagjaival szemben felállított követelményrendszer révén. Amikor a párt számon kéri tagjaitól, hogyan élnek mit tesznek, nem hagyhatja figyelmen kívül, hogy a' társadalom alapintézményéhez, a családhoz milyen a kommunisták viszonya, milyen módon nevelik gyerekeiket. A káderpolitikai határozat jelenleg kimondja, hogy nem pusztán a feddhetetlen életet kell egy párttagtól megkövetelni, amikor funkcióba állítják, hanem azt is, hogy milyen magatartást tanúsít a családjában, hogyan él. Ezt a meghirdetett követelményt nemcsak látni kell, hanem meg is kell tartani. Mégpedig igen következetesen. Legyen ez természetes igény, kérjék számon minden vezetőn, minden párttagon. De más oldalról nézve az MSZMP mint kormányzó párt felelős az egész társadalomért, a pártnak kell tehát programot adnia, célokat kitűznie és az eszközrendszert kidolgoznia. Immanens feladatává kell tenni tehát a családdal való törődést abban az értelemben, hogy minden egyes határozat és annak végrehajtási utasítása legyen tekintettel arra: a társadalomnak nem az egyik, hanem alapintézménye a család.

N. SÁNDOR LÁSZLÓ

Kemény László

VÁLTOZÁSOK A PÁRTOKTATÁSBAN

A pártoktatás szervezeti rendszerében már az *1986–1987-es oktatási* évben lényeges változások történnek. Ezeknek célját, irányát, jellegét hosszabb távon megszabta a Politikai Bizottság. A változások köre még nem teljes, fokozatosan, a feltételek megteremtésével együtt – többségükben 1987-től – kezdődik bevezetésük. A módosított rendszer egységes kereteket teremt a párttagok, a pártonkívüliek – közülük is kiemelten a pártba jelentkezők és a fiatalok –, valamint a különböző párt-, állami, társadalmi funkciókban tevékenykedő vezetők ideológiai, politikai oktatásához, a párt tisztségviselőinek képzéséhez.

A tömegoktatás formái

A pártoktatás rendszere egységes, de az igényeknek, az ideológiai, politikai és nevelési céloknak megfelelően több részből áll. A résztvevők számát tekintve a legjelentősebb a *tömegoktatás*. Ez a jövőben is a tanfolyamokra és az előadásos propagandára épül. A háromféle központi tanfolyamon kívül továbbra is működnek majd olyan megyei tömegoktatási tanfolyamok, amelyek kielégítik a helyi politikai szükségleteket. Ezeket a tanfolyamokat egészíti ki az előadásos propaganda.

A pártba jelentkezőknek, az újonnan felvett párttagoknak, az ifjúsági vezetőknek, aktivistáknak az *1987–1988-as* évtől kétéves tanfolyam indul *„A marxizmus–leninizmus alapjai"* címmel. Ez a képzési forma nem azonos az eddigi Marxizmus–Leninizmus Esti Középiskolával; ez megszűnik. (A jelenleg működő esti középiskolába 1986-ban már nem vettek fel új hallgatókat, de a II. évfolyam az 1987-es tanévzárásig még folytatja munkáját.) Az új tanfolyam fő célja az, hogy megalapozza a résztvevők marxista világnézetét. Természetesen figyelembe kell venni, hogy mindenki más és más ismerettel, világnézeti tájékozottsággal bír pártba kerülésének időpontjában; arról azonban nem mondhatunk le, hogy fiatal párttagjainkat egységes követelmények szerint készítsük fel a legalapvetőbb ismeretekre. Marxista világnézetük formálásában, kommunista meggyőződésük kialakításában a pártnak meghatározó szerepet kell vállalnia. A marxizmus–leninizmust a képzésben részt vevők nem pusztán elméleti tételek összességeként sajátítják el, hanem a társadalmi viszonyok elemzésének, a párt céljainak, felépítésének, működésének megismerése útján, azoknak a világnézeti és erkölcsi alapértékeknek a segítségével, amelyeket a szervezeti szabályzat követendő normaként állít az egész tagság elé.

Az oktatás kifejezetten gyakorlatias lesz. Ezt elősegíti, hogy mindenütt működhet ilyen tanfolyam, ahol a feltételek adottak: pártszervezetekben, nagyközségekben, városokban, budapesti kerületekben. Nagy szerepük van az itt tevékenykedő propagandistáknak. Nemcsak kellő mélységű marxista és általános ismeretekkel kell rendelkezniük, hanem érvelő-, meggyőzőképességgel is, mert új és leendő párttagokkal foglalkoznak, s előttük ők képviselik ideológiánkat, világnézetünket.

„A szocializmus építésének soron lévő feladatai" című egyéves tanfolyam differenciáltabb igényeket elégít ki. Azoknak a párttagoknak kell szervezni, akik

már megismerték a marxizmus–leninizmus alapjait, és az alapszervezetben aktívan dolgoznak. Ide kell beiskolázni a más képzési formában nem tanuló helyi gazdasági vezetőket és társadalmi tisztségviselőket. Kívánatos, hogy két kongresszus között minden munkaviszonyban álló párttag – ha más képzési formában nem tanul – két-két ilyen tanfolyamot végezzen el.

Ez a tanfolyam segíti a kongresszus által meghatározott politikai irányvonal megismerését és a megvalósításban való részvételt. Az adott időszakban fontos, a párttagságot is foglalkoztató kérdéseket taglalja tematikusan, tervszerűen, az elméleti alapok és a gyakorlati tennivalók összekapcsolásával. Az évente változó témák a párt politikájának különböző területeivel ismertetik meg a résztvevőket, folyamatosan gazdagítva marxista–leninista műveltségüket. A tanfolyam tematikáját minden évben a Politikai Bizottság hagyja jóvá a pártoktatás irányelveiben.

Az 1986–1987-es oktatási évben két kiemelt téma kerül napirendre: *a gazdaságpolitika* megvalósulása a gyakorlatban, illetve *a szocializmus politikai rendszerének* működése és fejlődésének kérdései.

Ezeket a tanfolyamokat a pártszervezeteknél kell szervezni. Vezetésükben a többéves gyakorlattal rendelkező, kipróbált propagandistákra számítunk elsősorban. Az a követelmény velük szemben, hogy alaposan ismerjék a politika általános kérdéseit. Felkészítésükről a pártszervek gondoskodjanak.

Szintén egyéves a harmadik oktatási forma: az *„Időszerű ideológiai és politikai kérdések"* tanfolyama. Ezen elsősorban a párttagságot foglalkoztató mai témákat kell feldolgozni. Ez a pártoktatási forma különbözik mind az agitációtól, mind a tájékoztatástól: itt az összefüggések kiemelésével és érvekkel alátámasztva kell megtárgyalni a vezető testületek főbb határozatait. A tanfolyam tematikája mindig aktuális, menet közben is formálódhat, ha az év folyamán – várhatóan vagy éppen váratlanul – politikai szempontból lénye-

ges kérdés merül fel. Ily módon a pártszervezet segíteni tudja az adott kérdés elméletileg is igényes megvitatását. A témaválasztást központi ajánlások segítik. Ezeket évente felfrissítjük, újakkal egészítjük ki. Ebben a képzési formában elsősorban a politikailag felkészült párttagok, pártonkívüli vezetők, értelmiségiek vegyenek részt. Az „Időszerű ideológiai és politikai kérdések" tanfolyamát a pártalapszervezetekben, illetve a pártszerveknél kell megszervezni.

A politika sokrétű helyi tennivalói sajátos megoldásokat igényelnek a pártoktatástól is. Ezért a Politikai Bizottság úgy döntött, hogy a központi tematikájú oktatási formákon kívül helyileg is működjenek szervezett tanfolyamok egyes konkrét témák megtárgyalására. Ezt célszerű volt olyan rendszerbe foglalni, hogy e tanfolyamok a propaganda minőségének javítását s a politikai felelősség érvényesítését is szolgálják. *A megyei tanfolyamokat* alaposan elő kell készíteni. Az előkészítés időszakában tisztázni kell, hogy milyen kör milyen politikai szükségletet elégítsen ki. A tanfolyamokat megyei szinten kell gondozni, tankönyvvel, meghatározott tematikával kell működtetni.

Az előadásos propaganda hasznosan egészíti ki a pártoktatás rendszerét. Itt is az időszerűség és a rugalmasság jelöli ki a tennivalókat. Előadásos propagandát elsősorban azoknak kell szervezni, akik a tanfolyamokra – főként munkahelyi és területi okok miatt – nehezen járhatnak el. Olyankor is megszervezhető, amikor a tömegkapcsolatok erősítése, a szélesebb körű tájékoztatás szempontjából fontos, hogy az előadáson pártonkívüliek is részt vegyenek. Ez a forma jó lehetőséget nyújt a pártszerveknek, hogy gyorsan válaszoljanak a párttagságot foglalkoztató, illetve a helyi közvéleményben felbukkanó kérdésekre. Az előadók bátran tárgyaljanak olyan témákat is, amelyek iránt csak egy-egy réteg körében tapasztalható fokozott érdeklődés. Felkészülésüket segédanyagok, vázlatok segítik, de nagyon fontos figyelmeztetni a propagandistákat, nehogy felolvassák a központi vázlatokat; a

figyelmet felkeltve, érdekesen fejtsék ki a tárgyalt témát. Éppen a képzési forma célja miatt emeljék ki mindazokat a helyi problémákat, amelyek a tagságot, a résztvevőket érdeklik. Minthogy az előadásos propaganda kevésbé enged teret a vitának, különösen fontos, hogy az előadó az ismeretnyújtáson túl kellő meggyőzőerővel tudja formálni a szemléletet. Az előadásos propagandát jobban össze kell hangolni a politikai tömegmunka és az ismeretterjesztés más formáival is.

A káderképzés

A káderoktatásban a változtatások az 1987–1988-as tanévben kezdődnek, és jelentősek lesznek. Most a pártiskolai képzés és a Marxizmus–Leninizmus Esti Egyetem egymást kiegészítő formák. Közöttük különbség csak az időtartamban és a megvalósítás formájában van. A jövőben az esti egyetemi képzésnek más funkciót kell betöltenie, mint a pártiskolainak.

A Marxizmus–Leninizmus Esti Egyetem elsősorban az állami, gazdasági és mozgalmi vezetők, valamint olyan beosztású dolgozók képzésére szolgáljon, akiknek politikai, világnézeti szempontból felkészültnek kell lenniük. Ők ismereteiket természetesen nem a pártoktatásban kezdik elsajátítani. Már a középfokú állami oktatás is tartalmaz világnézeti elemeket. Az egyetemek és a főiskolák marxizmus-oktatása az értelmiségi látásmód és szemlélet megalapozásában jelentős feladatot tölt be. Az iskolákban megkezdett ideológiai és politikai felkészítést a munkahelyeken kell folytatni. Igyekezni kell az ismereteket meggyőződéssé formálni. Ezt a folyamatot segíti a Marxizmus–Leninizmus Esti Egyetem, amely a jövőben mindazoknak lehetőséget kínál tudásuk átfogó gyarapítására, akiknek ez vezetői munkájukhoz szükséges, vagy akiket érdeklődésük arra késztet, hogy politikai, elméleti és ideológiai ismereteket szerezzenek.

A hároméves általános tagozatot azok számára szervezik, akiknek nincs állami egyetemi, főiskolai végzettségük, de a marxizmus–leninizmust szinte egyetemi szinten el akarják sajátítani. A résztvevők most filozófiát, politikai gazdaságtant és munkásmozgalom-történetet tanulnak, de később a munkásmozgalom története helyett tudományos szocializmust hallgatnak. A tudományos szocializmus keretében egységesebben, igényesebben foglalkoznak a hazai és a nemzetközi politikai és társadalmi folyamatokkal, a két világrendszer harcával, a szocializmus építésének törvényszerűségeivel és tapasztalataival.

A szakosított tagozatokon magasabb színvonalú, elmélyültebb tanulmányokat lehet majd folytatni. A résztvevők szintén a munkakörük betöltéséhez szükséges politikai végzettséget szerzik meg. Egyéni érdeklődők is részt vehetnek rajtuk. Olyan jelentkezőket várnak, akik elvégezték az egyetemet, a főiskolát (vagy a Marxizmus–Leninizmus Esti Egyetem általános tagozatát), és elméleti, tudományos szinten kívánják elsajátítani a filozófiát, a politikai gazdaságtant, a nemzetközi és a magyar munkásmozgalom történetét. A tanulmányi idő két év, s az esti egyetem általános tagozatához hasonlóan kötelező a vizsgázás.

Az esti egyetem mindkét tagozatát az oktatási igazgatóságok szervezik.

Az esti egyetem fontos elemei *a speciális továbbképző tanfolyamok*. Az egyéves esti képzésben a korábban szerzett marxista–leninista műveltség kiegészítésére, elmélyítésére, felfrissítésére, a társadalomtudományok újabb eredményeinek feldolgozására nyílik lehetőség. Témái igen sokfélék. Például: politikatudomány, szociológia, művelődéspolitika, etika, esztétika, vallás-elmélet, gazdaságpolitika, világgazdaság, nemzetközi politika, Magyarország XX. századi története, valamint vezetési ismeretek, politikai pedagógia, retorika.

Új vonása a pártoktatás rendszerének a *pártiskola* átalakulása, rendeltetésének megváltozása. Célja kifejezetten a mozgalmi vezető-képzés, a párttisztségekre,

funkciókra, egyes tömegszervezeti, tömegmozgalmi vezetői munkára való felkészítés. (Az új rendszert az 1987–1988-as oktatási évben vezetjük be.)

Az alapfokú pártiskolai tanfolyam az alapszervezeti titkárok, vezetőségi tagok, tömegszervezeti és tömegmozgalmi vezetők, valamint a káderutánpótlási tervekben szereplők részvételével működik. Az eddigiektől eltérően – bár vezetőképzésről van szó – nemcsak nappali, hanem esti, levelező formában is szervezhető, sőt a gazdasági, társadalmi, mozgalmi munka igényei szerint különböző időbeosztással (például a mezőgazdaságban télen sűrített időpontokkal). Változatos megoldást tesz lehetővé, hogy a nappali, az esti és a levelező tagozaton bevált elemeket kombináltan alkalmazzák. A nappali tanfolyam öthónapos, az esti egyéves. Tananyaga a politika alapvető kérdésköreit öleli föl. Ezeket a problémák és a feladatok figyelembevételével úgy tárgyalják, hogy a legtöbb segítséget nyújtsák az alapszervezeti politikai vezetők munkájához.

A középfokú pártiskolai tanfolyamok felkészítenek az üzemi, községi pártszervek vezetésében, a nagyközségi, városi, kerületi pártapparátusokban, a megyei párttestületekben végzendő munkára, valamint a propagandistatevékenységre. Az egyéves nappali vagy a kétéves esti tanfolyamokon (illetve ezek kombinációjában) a marxizmus–leninizmus elméleti alapjait sajátítják el a résztvevők. Megismerkednek a szocialista építés soron levő feladataival, a társadalomtudományoknak a politikai munkában felhasználható eredményeivel. Mind az alapfokú, mind a középfokú pártiskola az oktatási igazgatóságokon működik, de megfelelő személyi és tárgyi feltételek megteremtésével a pártszerveknél is indítható.

A pártiskolai oktatásnak fontos eleme a *továbbképzés.*

A 4–6 hetes tematikus továbbképző tanfolyamok résztvevői – a kádertovábbképzési terveknek megfelelően – párt-, tömegszervezeti és állami vezetők, propagandisták, a tájékoztatás és a művelődés irányító mun-

katársai. E továbbképzésben felfrissítik korábban szerzett mozgalmi, politikai és ideológiai ismereteiket, tanulmányozzák a szocializmus fejlődésével összefüggő új elméleti kérdéseket, megbeszélik az időszerű politikai tennivalókat.

A speciális pártiskolai továbbképző tanfolyamok egy évig tartanak, és esti rendszerűek. Ezeken a közép- és alapfokú pártiskolát végzett pártmunkások és tömegszervezeti vezetők tudásuk felfrissítése és kiegészítése érdekében megismerkednek a mozgalmi élettel kapcsolatos aktuális kérdésekkel, a társadalomtudományok új eredményeivel, s jártasságukat egy-egy speciális irányban mélyítik el. E tanfolyamok, amelyeket a megyei pártbizottságok döntése alapján az oktatási igazgatóságok hirdetnek meg, sokrétű tematika szerint működnek. A résztvevőket a kádertovábbképzési terv alapján iskolázzák be.

A pártiskolai továbbképzésben is nagy szerephez jut az *önképzés,* amelynek különböző formáit az oktatási igazgatóságok segítik.

Nem nélkülözheti pártmunkánk az *időszaki felkészítéseket.* Céljuk az, hogy ismereteket nyújtsanak a politikai munka időszerű és fontos feladataihoz.

A *néhány napos céltanfolyamokon* az időszerű politikai, mozgalmi és ideológiai kérdéseket vitatják meg. Ebben a pártszervezetek vezetői, propagandistái, agitációs munkatársai és a tájékoztatás szakemberei vesznek részt. Az oktatási igazgatóságokon kívül a pártszerveknél is meg lehet szervezni ezeket a tanfolyamokat.

A *propagandista-szemináriumokat* egy-két napos formában a pártszerveknél kell megtartani. Céljuk, hogy elméleti és módszertani felkészítést nyújtsanak az oktatási anyagból, megismertessék a friss központi és helyi párthatározatokat, lehetővé tegyék a véleménycserét, a tapasztalatok átadását. A propagandista-szemináriumok jó fórumai lehetnek a helyi politikai kérdések megválaszolásának, segíthetik a propagandistákat.

Pártoktatásunk rendszere fokozatosan alakul át. Fontos, hogy az *átmeneti időszakot* tudatosan használjuk fel a soron következő feladatok megalapozására. A pártszervekben és pártszervezetekben körültekintő, alapos munkát kell végezni a személyi feltételek megteremtésére. Sort kell keríteni a propagandisták olyan átképzésére, amely már az új feladatokhoz nyújt elméleti és gyakorlati ismereteket. El kell érni, hogy a megújított pártoktatás résztvevőinek kiválasztása tervszerűen, a káderszükségleteknek megfelelően történjék. Gondosan kell ügyelni, hogy a politikai végzettség megváltozott minősítését helyesen értelmezzék. A módosulás ne okozza egyes képzési formák leértékelődését, hanem ellenkezőleg, tudatosan növelje a követelményeket, segítse a tervszerű és szervezett munkát.

A pártoktatás hosszú távra szóló, valamint 1986–1987. évi feladatainak megvalósítása átgondolt, felelősségteljes tevékenységet igényel a pártszervekben és pártszervezetekben. Az oktatási rendszer fejlesztése jó lehetőségeket nyújt a politikai munka hatásának növeléséhez.

A TÁRSADALOMTUDOMÁNYI INTÉZET MUNKÁJÁRÓL

Az MSZMP KB Társadalomtudományi Intézetét 1967-ben hozták létre. Jelenlegi főigazgatója ACZÉL GYÖRGY, az MSZMP Politikai Bizottságának tagja. Az intézetnek az a feladata, hogy a párt számára fontos és időszerű társadalompolitikai kérdések elméleti és empirikus kutatását végezze; nyújtson segítséget a párt vezető testületeinek, szerveinek átfogó, stratégiai jellegű döntések előkészítéséhez, a marxizmus–leninizmus tanításának korszerűsítéséhez a párt- és az állami oktatásban; sajátos eszközeivel vegyen részt a társadalomtudományi kutatások pártirányításában. Az intézet munkájáról HALAY TIBOR és SZENTES TAMÁS igazgatóhelyettesekkel beszélgettünk.

– *Milyen szervezeti keretek között folyik az intézetben a kutatómunka, s melyek módszerének főbb jellemzői?*

Halay Tibor: A kutatások ötéves időszakokban szerveződnek. Az MSZMP kongresszusai után a Politikai Bizottság hagyja jóvá a fő kutatási témaköröket, amelyek a kongresszusok közötti időben az intézet kutatási tervének keretét adják. A témacentrikusságból adódóan a kutatócsoportok az intézet fennállása óta többször átszerveződtek, a mindenkori kutatási témákhoz igazodva. A témák és a kutatások nagyobbrészt *interdiszciplináris (tudományközi) és komplex*

jellegűek, több tudományágat érintő kérdéscsoportot fognak át. A kutatásokat *a team-munka jellemzi,* és *a legkülönbözőbb tudományágak képviselői:* közgazdászok, jogászok, filozófusok, történészek, szociológusok, politológusok, pszichológusok, matematikusok stb. dolgoznak az intézetben. Folytak és folynak *elméleti* jellegű alapkutatások, továbbá – egyebek között – különböző *metodikai* eljárású empirikus *szociológiai* vizsgálatok. Itt kell megemlíteni, hogy részt veszünk – a többi kutatóműhely önállóságát tiszteletben tartva – a társadalomtudományok „közvetlenebb pártirányításában" és országos kutatási programok szervezésében, koordinálásában, lebonyolításában. Intézetünk a felelős gondozója az Országos Középtávú Kutatási és Fejlesztési Tervben (OKKFT) szereplő egyes programoknak, valamint az Agitációs és Propaganda Bizottság által megrendelt kutatási témáknak.

Az intézet állandó állományába általában jól kvalifikált, idősebb, valamint tehetséges fiatal kutatók tartoznak. Kívülük kutatási lehetőséget nyújtunk jó néhány szerződéses munkatársnak is. Többen úgy dolgoznak nálunk, hogy csak egy-két évre „kérjük ki" őket munkahelyükről, meghatározott kutatási feladatokra. Az egyéb formákban foglalkoztatott külső munkatársak száma is jelentős. A témákra szerveződő kutatócsoportok mellett *funkcionális* egységek – dokumentáció, könyvtár, szerkesztőség stb. – segítik feladataink teljesítését.

– *Milyen fontosabb kutatások folytak az intézetben az elmúlt tervciklusban? Milyen fontosabb elméleti és politikai következtetésekre jutottak munkatársaik?*

Halay Tibor: Itt csupán címszavakban utalhatok munkánk eredményeire. Az előző ötéves tervidőszakban például, a *szocializmus politikai rendszerének továbbfejlesztését* vizsgálva, tanulmányok készültek a politikai intézmények fejlesztési irányairól, az államélet, a közigazgatás, az érdekviszonyok témaköréről.

Részletes felmérés készült a politikai rendszer fő vonásairól. Ennek összegezése hamarosan megtörténik. Folyamatban van továbbá az 1985. évi választások tapasztalatainak elemzése is.

A társadalmi struktúra: az osztályszerkezet fejlődésének tendenciái és a rétegződés alakulása hazánkban című témakörben többirányú kutatómunka folyt. A társadalom változásai ugyanis számos, idevágó új kérdést vetettek fel, amelyeket elemeztünk, és ebből – úgy vélem – komoly következtetések levonására alkalmas munkák születtek. Ezeket jórészt publikáltuk. A munkásosztály helyzetének, eszmei-politikai elkötelezettségének vizsgálata alapján további összefoglaló tanulmányt készítettünk a politikai irányítómunka számára. Folytatódtak a munkásosztály belső rétegződésének vizsgálatai, valamint részt vettünk a szocialista országoknak a falusi társadalomra vonatkozó kutatásaiban. Megkezdődött az előkészítése a városok, községek társadalmi tagozódása és irányítási rendszere átfogó elemzésének, valamint a különböző típusú életutak vizsgálatának.

Széles körű, nemzetközileg is visszhangot kiváltó kutatások folytak — az előzőeken kívül — *társadalmunk rétegződésének, egyenlőségeinek-egyenlőtlenségeinek feltárására;* előkészítjük a társadalmi szerkezet újratermelésével kapcsolatos további kutatásokat. Mindezek a kutatások *új szempontból* mutatták be a társadalmi mobilitás folyamatait, a műveltségi viszonyoknak az életutak és a társadalmi helyzet alakulásában játszott kiemelkedő szerepét, az előnyök és hátrányok halmozódását, a különböző befolyásoló tényezők egymástól eltérő és „kiegyenlítő" szerepét. A vizsgálatok lehetőséget adtak fontos politikai következtetésekre is, különösen az egyenlőtlenségek társadalompolitikai keretére és a reformok továbbfejlesztésére vonatkozóan.

– Napjainkban a párt- és állami vezetés munkájának középpontjában a gazdasági kérdések állnak. E kérdés-

kör társadalmi összefüggéseinek vizsgálata jobbára közgazdasági megközelítést kíván, de vannak ennek alapvető társadalompolitikai összefüggései is. Hogyan foglalkoztak ezekkel?

Halay Tibor: A gazdasági fejlődés társadalmi összefüggéseit kutatva a társadalmi és gazdasági folyamatok kölcsönhatásainak, kapcsolatrendszerének átfogó elemzése, a rövid és hosszú távú tendenciák feltárása, a feszültségsávok és a fejlődési alternatívák felvázolása volt a fő célunk. De vizsgáltuk ezzel kapcsolatosan az emberi tényezők szerepét is.

Megindultak a kutatások a szocializmus néhány elméleti és gyakorlati kérdésének mélyebb megismerésére is, a többi között a történeti fejlődéstendenciák, az árutermelés, a szocializmus történelmi helye és újratermelési folyamatának kérdései témakörében.

Az ifjúság mai helyzetének és a fiatalok életútjának főbb társadalmi kérdéseit kutatva fontos új eredményeket értünk el – többek között – a fiatalok társadalmi-politikai beilleszkedésének, az ifjúságpolitika intézményrendszerének vizsgálatában. A fiatalok önálló élet- és munkakörülményeinek, esélyeinek, az élethelyzetek újratermelődési mechanizmusainak vizsgálatai szintén fontos eredményekre vezettek. Említésre méltónak tartjuk azt is, hogy *sikerült kiépíteni az ifjúságkutatás bázisát*, úgy, hogy már jelentékeny segítséget tudott adni a Központi Bizottság 1984. évi ifjúságpolitikai állásfoglalásának előkészítésében is.

A mai szociáldemokráciára vonatkozó kutatások legnagyobbrészt elméleti vagy tájékoztató jellegűek voltak. Kutattuk például a reformizmus történelmi eredetét és mai vonásait; a szociáldemokráciának a gazdaságra, az államra, a demokráciára, a kultúrára, a nemzetközi viszonyokra és a fejlődő országokra vonatkozó nézeteit; valamint a kommunista és a szocialista mozgalom közötti kapcsolatokat és a szociáldemokrácia ideológiájának a marxista–leninista és a polgári ideológiához való viszonyát.

– Úgy hírlik, hogy az intézet széles körű nemzetközi kapcsolatokat fejlesztett ki.

Halay Tibor: Valóban, sőt a testvérpártok nemzetközi tudományos együttműködésének keretében koordinációs feladatokat is elláttunk. Így például a szocialista demokrácia, az ifjúság helyzete és a szociáldemokrácia problémái témakörökben. De hadd jegyezzem meg, hogy az általunk kutatott minden témának vannak nemzetközi vonatkozásai is.

– Hogyan és mit profitálhat ezekből a kutatásokból a közvélemény, különösen pedig az oktatók, a propagandisták?

Halay Tibor: Mindenekelőtt fel kell hívnom a figyelmet arra, hogy a korábbi, az 1975 és 1980 közötti tervciklusban kutatott nagy, átfogó témáink zárótanulmányai rövidítve megjelentek a Társadalmi Szemle 1980. évi 3–8/9. számaiban. Az 1981 és 1985 közötti időszakban kiemelt témák zárótanulmányait pedig közzétettük az intézet folyóiratában, a Társadalomtudományi Közleményekben. Ezek: társadalmi-gazdasági fejlődésünk tendenciái és a nyolcvanas évek ellentmondásai; a munkásosztály helyzete és eszmei-politikai fejlődése; a fiatalok élet- és pályakezdésének tényezői és konfliktusai; párttagságunk szocializmusképe; a társadalmi egyenlőtlenségek és „periféria"-jelenségek.

Egyébként, úgy látszik, hasznosítják is munkáinkat, bár arról nincs átfogó ismeretünk, hogy hogyan jutnak el eredményeink a propagandistákhoz. Hasznosításukat azonban lehetővé tesszük azzal, hogy különféle folyóiratokban publikáljuk őket. Olyan fontos feladat ez, amellyel még sokat kell foglalkoznunk.

– Az 1986 és 1990 közötti időszakban milyen alapelvek határozzák meg az intézet kutatási munkájának fő irányait?

Szentes Tamás: Ha tömören akarok válaszolni: *a társadalmi igények.* Ez a legfontosabb „irányelv".

Az intézet ötéves kutatási programjának összeállításakor abból indultunk ki, hogy *az eddigieknél nagyobb szerepet vállaljunk a politika és a társadalomtudományok kapcsolatának erősítésében*, a politikai vezetés igényeinek a társadalomtudományokhoz és az utóbbiak eredményeinek a párt vezető szerveihez való közvetítésében. Határozottabbá kívánjuk tenni az intézet tudományos műhely és keretintézet jellegét. Vagyis azt a szerepét, hogy a társadalomtudományok főbb ágazataira kiterjedő és azokat összekapcsoló saját kutatásaival és kiemelkedő szakértők bevonásával járuljon hozzá a hazai társadalomtudományok marxista fejlődéséhez, eredményeinek gyarapításához, azok jobb gyakorlati hasznosításához. Erre égetően szüksége van mind a tudománynak, mind pedig a gyakorlatnak. Folytatjuk azokat az elméleti kutatásokat – és ezzel utalok az előbbi kérdésére –, *amelyek segítik az ideológiai oktatást, a nevelést és a propagandamunkát.* Itt nem kisebb feladatról van szó, mint az oktatás megfelelő elméleti munícióval való ellátásáról. Elvégezzük azokat *a kutatási és kutatásszervezési feladatokat* is, amelyeket a párt vezető szerveinek határozatai és állásfoglalásai szabnak meg számunkra, így elsősorban az Agitációs és Propaganda Bizottság által kiemelt témakörök gondozását. Közreműködünk továbbá azoknak a kutatási feladatoknak a végrehajtásában, amelyek a kiemelt kutatási programokból és az Országos Középtávú Kutatási és Fejlesztési Tervből (OKKFT) intézetünkre hárulnak.

– *Melyek azok a tématerületek, amelyeket ebben az öt évben a kutatások felölelnek?*

Szentes Tamás: Az intézet 1986–1990-re kiterjedő ötéves kutatási programja igen széles körű: szocialista társadalmunk fejlődésének főbb aspektusaira, időszerű elméleti és gyakorlati problémáira és egyes nemzetközi összefüggéseire is kiterjed. A program középpontjába a társadalmi folyamatokra és a politikai intézményrendszerre, ezen belül elsősorban a pártra

vonatkozó kutatások kerültek, és általában a párt távlati koncepciói és gyakorlati politikája szempontjából fontos társadalmi problémák és tendenciák elemzései.

A Politikai Bizottság által jóváhagyott intézeti terv négy fő témakört emel ki, amelyek társadalmunk jelenlegi állapotának és fejlődési útjának elemzésére irányulnak. Az első nagy témakör: *Társadalmunk politikai intézményrendszere továbbfejlesztésének kérdései.* A kutatómunka mindenekelőtt a pártnak a társadalmi fejlődés irányításában és a politikai intézményrendszer egészében betöltött vezető szerepére, valamint a pártdemokrácia továbbfejlesztésének és a szocialista demokrácia társadalmi kibontakoztatásának összefüggéseire irányul. Kiterjed a kutatás a párt és az állam viszonyának időszerű kérdéseire. Így a képviseleti szervek növekvő szerepének és a helyi tanácsi szervek megnövelt önállóságának, valamint a választási rendszer továbbfejlesztésének a párt tevékenységére gyakorolt hatására, a pártnak a gazdasági fejlődés irányításában betöltött szerepére, a városok, községek, falvak társadalmi szerkezeti és tudati változásának a politikai rendszer működését érintő hatásaira, a párt és a társadalmi szervek viszonyának kérdéseire.

A második témakör: *Gazdasági és műszaki–tudományos fejlődésünk meggyorsításának társadalmi feltételei.* Az OKKFT-hez is kapcsolódva az intézeti kutatás főként azt kívánja feltárni, hogy milyen társadalmi feltételei, akadályai, illetve fékezői vannak hazánkban a műszaki és gazdasági fejlődés meggyorsításának és a hatékonyság növelésének. Ebből a szempontból elemezni kívánjuk a tulajdonosi funkciók, a jövedelemviszonyok, az ösztönzőrendszer, a döntéshozatali mechanizmusok, a termelői és fogyasztói magatartás, az újítási és alkalmazási készség, az igényesség, a tudati hatások, a munkakultúra, munkaszervezés és munkafegyelem, a képzés és oktatás stb. terén mutatkozó problémákat és azok megoldásának lehetőségeit.

A harmadik nagy témakör: *Társadalmunk tagozó-*

dása, a társadalmi egyenlőség és egyenlőtlenség alakulása. A kutatás – ugyancsak az OKKFT részeként – elsősorban arra a kérdésre keresi a választ, hogy milyen hatással és következményekkel járt gazdasági fejlődésünk alakulása, a gazdálkodás rendjének módosulása a nagy társadalmi csoportok helyzetére és tudatára, ezen belül az ifjúság társadalmi helyzetére és politikai beilleszkedésére, aktivitására.

Végül, a negyedik témakör: *A szocializmus magyarországi fejlődésének általános törvényszerűségei és sajátosságai.* Ennek kutatása mindenekelőtt a szocialista fejlődés hazai útjának elemzését kívánja folytatni, hogy elősegítse a szocializmus általános törvényszerűségeinek és különböző konkrét alternatíváinak jobb megértését és más szocialista országok tapasztalatainak fokozottabb figyelembevételét.

Folytatjuk az ifjúsággal és a szociáldemokráciával kapcsolatos kutatásainkat – figyelembe véve a megváltozott viszonyokat és igényeket, és foglalkozunk a társadalmi tudat fejlődésének egyes kérdéseivel is.

Valamennyi főbb témakör elméleti–ideológiai problémáinak rendszeres megvitatásával és eredményeik szintéziseként hozzá kívánunk látni szocialista fejlődésünk (különösen az elmúlt három évtized) eddigi tapasztalatainak elméleti jellegű összegzéséhez. Úgy vélem, ennek fontosságát nem kell külön hangsúlyozni.

– Egyes régi elméleti tételek vagy magyarázataik elavulása, az élet által felvetett problémák megválaszolásában tapasztalható elmaradás elméleti bizonytalanságot okoz az oktatók és a propagandisták köreiben. Hogyan segítik a kutatások a problémák jobb elméleti megalapozását?

Szentes Tamás: Már az említettek is – egyebek között – ezt a célt szolgálják. Reméljük, eredményesen. De hangsúlyoznom kell, hogy végleges válaszokra ne számítsunk, mert a társadalomtudományokban ilyenek nem léteznek. Baj volt, hogy egy időben léteztek öröknek vélt tételek, „kinyilatkoztatások", szentenciák.

Ezeknek súlyos terheit vagy legalábbis maradványaikat ma is cipeljük. A mi dolgunk a marxizmus–leninizmus alkotó alkalmazásával korszerű válaszokat keresni és adni korunk alapvetően új kérdéseire. Ezt a célt szolgálják a már ismertetett kutatási irányok. Ezek egyébként felölelik az ún. „kényes" kérdések széles körét is. Itt ismét indokolt hangsúlyozni, hogy a korszerű válaszok keresésében, a tudományos kutatómunkában nemcsak saját erőinkre, az intézeti kutatógárdára támaszkodunk, hanem igyekszünk messzemenően együttműködni a hazai társadalomtudományok más képviselőivel és intézményeivel. Különösen vonatkozik ez az Agitációs és Propaganda Bizottság által megrendelt hat témakörre, amelyeknek az intézeti kutatások előbb felsorolt néhány témája többnyire csak részét képezi. E témakörök feldolgozásában számos más kutatóhely és tudományos kutató vesz részt. Sőt az egyik, a magyarországi egyházakról szóló témakör feldolgozását az MTA Filozófiai Intézete végzi – együttműködve más kutatókkal.

– Melyek ezek az Agitációs és Propaganda Bizottság által megrendelt kutatások, és milyen főbb kérdésekre keresik a választ?

Szentes Tamás: Általában a politikai vezetést és a közvéleményt is foglalkoztató időszerű elméleti, illetve gyakorlati kérdésekre irányulnak. Felsorolom a hat témakört:

1. *A párt vezető szerepének érvényesülése és politikai intézményrendszerünk továbbfejlesztésének kérdései.* A kutatás célja megvizsgálni politikai intézményrendszerünk továbbfejlesztésének időszerű problémáit és a párt vezető szerepének alakulását a társadalom irányításában, e szerep konkrét formáját és mechanizmusának módosulását a gazdaságirányítási rendszer, a vállalati és tanácsi gazdálkodás, az érdekképviseleti és választási rendszer változásai, illetve reformja nyomán. Az elemzés arra is ki kíván térni, hogyan alakult a párt munkastílusa és döntéshozatali mechaniz-

musa. Különös figyelmet fordítunk a kutatás során a pártdemokrácia továbbfejlesztésének és a szocialista demokrácia kibontakoztatásának mai problémáira és feladataira a politikai intézményrendszer egészének összefüggésében.

2. *A szocialista fejlődés magyarországi tapasztalatai és az elmúlt három évtized elméleti és gyakorlati tanulságai.* E feladatra intézetünk szervez témacsoportot hazai elméleti szakemberek és ideológusok viszonylag széles körének bevonásával, hogy megkíséreljük elméletileg összegezni szocialista fejlődésünk eddigi tapasztalatait, az 1956 óta folytatott politika új vonásait és eredményeit, a szocialista építés általános törvényszerűségeinek és nemzeti sajátosságainak érvényesülését, valamint a hazai gyakorlatnak néhány fontos területen történt változásából, fejlődéséből és tapasztalataiból levonható elméleti tanulságokat.

3. *Ideológiai problémák társadalmi fejlődésünk mai szakaszában.* A tudományos munka annak feltárására és vizsgálatára irányul, hogy a gazdasági életünkben végbement változások és a reformfolyamatok, a társadalom szerkezetének és a szociális körülményeknek alakulása, valamint politikai intézményrendszerünk fejlesztése, továbbá a közművelődés, az irodalom és a művészetek területén tapasztalt jelenségek milyen ideológiai problémákat vetnek fel, és milyen hatással vannak a szellemi közéletre, közgondolkodásra és ifjúságunk politikai–ideológiai arculatára.

4. *Gazdasági és műszaki fejlődésünk társadalmi feltételei.* E széles témakörön belül az intézetünk által végzendő, illetve szervezendő kutatás célja annak a vizsgálata – esettanulmányok és felmérések alapján –, hogy milyen társadalmi körülmények és tudati tényezők segítik vagy fékezik ma hazánkban a műszaki fejlődést, a hatékonyság növelését és gazdaságunk intenzív fejlesztését.

5. *Az ifjúságpolitika tudományos megalapozása.* A kutatás célja az ifjúsággal kapcsolatos átfogó, stratégiai jelentőségű döntésekhez tudományosan rendszerezett

információk szolgáltatása. A kutatások az ifjúság körében lezajló folyamatokra, jelenségekre figyelnek. Eredményeik a következő évtizedek ifjúságpolitikai koncepciójának tudományos megalapozását segíthetik.

6. *A magyarországi egyházak mai politikai, közéleti tevékenysége és eszmei arculata, egyházpolitikánk alapelvei.* A kutatás feladata a hazai egyházakra és vallásosságra, a helyenként tapasztalható vallási élénkülés okaira és tartalmára vonatkozó tudományos ismeretek megalapozása, illetve kiegészítése; a vallásosság szerkezetét, dimenzióit, értékhordozó szerepét elemző vallásszociológiai vizsgálatok elvégzése.

– *Már szóltak arról, hogy az intézet részt vesz a Magyar Tudományos Akadémia által koordinált középtávú tudományos feladatok megoldásában is. Melyek azok a témák, amelyeknek megoldásában közreműködnek?*

Halay Tibor: Részt veszünk, illetve közreműködünk az OKKFT *A társadalmopolitika tudományos megalapozása, a társadalom szerkezeti és tudati folyamatainak kutatása* című programjának lebonyolításában. A program központi irodája intézetünkben van. Továbbá felelősek vagyunk a programon belül *A társadalmi szerkezet és rétegződés újratermelési mechanizmusai; a gazdasági folyamatok szerepe a társadalmi struktúra alakulásában* című alprogramért. A Társadalomkutatási Informatikai Társulás egyik alapítójaként intézetünk felügyeli *A társadalomtudományi kutatások módszertanának fejlesztése* című alprogram munkálatait. Részt veszünk az OKKFT elektronizációval foglalkozó, az elektronizáció széles körű elterjesztéséhez szükséges alapozó kutatások végrehajtásában is, ezen belül felelősek vagyunk *Az elektronizáció társadalmi vetületei* témacsoportért.

– *Az intézet eredményes munkájának egyik feltétele a tudományos káderutánpótlás nevelése. Mit tesznek ennek érdekében?*

Halay Tibor: Ezt a célt szolgálja az aspiránsképzés: a tudományos továbbképzés rendszerébe kapcsolódva intézetünkben több aspiráns dolgozik, és az intézet segíti az SZKP KB Társadalomtudományi Akadémiáján tanuló magyar aspiránsok kutatómunkáját is. Szerintünk azonban a továbbképzés legfontosabb és legtermékenyebb formája és területe a *munka:* a fejlődést inspiráló önállóság megfelelő szakmai támogatás és ellenőrzés mellett. Ezt szolgálják a *műhelyviták,* ahol nemcsak bíráljuk, hanem ösztönözzük is fiatal kutatóinkat a munkában való elmélyedésre és ennek módjaira, irányaira. Ezért nálunk elég sok a vitaülés, amelyek nélkülözhetetlen tartozékai a fiatalok fejlődésének és az új kutatási eredmények megalapozottabbá tételének. De ezt a célt szolgálja az oktatómunka is. Szinte minden kutatónk tanít egyetemeken, főiskolákon és a pártoktatás különböző formáin.

Szentes Tamás: Megemlítem még, hogy az intézet vezető szakmai fórumként *tudományos tanácsot* hozott létre. Ennek segítségével évente több alkalommal szervezünk szélesebb körű *vitafórumot* fontos és időszerű kérdések, elméleti–ideológiai problémák megbeszélésére. Általános gyakorlat az is, hogy minden elkészült tanulmányt – néha többször is – külső szakemberek részvételével alaposan megvitatunk. Célszerű lehet ezekre a vitákra egyes vezető propagandistákat is meghívni. Azon is gondolkodnunk kell, hogy miképpen tudnánk gyorsabban közkinccsé tenni eredményeinket. Ezzel kapcsolatban felhívom a figyelmet arra, hogy amit ezek közül kiérleltnek tartunk, rendszeresen közreadjuk negyedévenként megjelenő folyóiratunkban. A nagyobb témák zárótanulmányai pedig szinte kivétel nélkül megjelennek a Társadalmi Szemlében. Ezután is folytatjuk ezt a gyakorlatot, ami komoly segítséget nyújthat a propagandisták munkájához. Örülnénk, ha visszajelzéseket is kapnánk, kérdéseket is tennének fel, és – ha erre igény volna – időközönként konzultációkat is szervezhetnénk mindazokról a témákról, amelyeket a propagandisták javasolnak.

Sebők Éva

A JÖVEDELMEK DIFFERENCIÁLTSÁGA ÉS TÁRSADALMI HATÁSAI

Az MSZMP XIII. kongresszusának határozata feladatul szabta meg, hogy „A jövedelmi viszonyok továbbfejlesztése szolgálja jobban az eredményesebb munkára ösztönzést, a népgazdaság lehetőségeivel összhangban álló szociális gondoskodást, a társadalmi igazságosságot... A kollektívák és az egyének jövedelmében jobban tükröződjön a teljesítmények növekvő gazdasági és társadalmi értéke. A népgazdaság minden területén, a foglalkoztatottak minden csoportjában következetesebben érvényesüljön a munka minőségének javítására ösztönző anyagi érdekeltség. A bérek, a keresetek, a munkából származó jövedelmek az eddiginél jobban fejezzék ki a teljesítményekben levő különbségeket, a munka társadalmi hasznosságát... Az életszínvonal emelkedésében a fő munkaidőben szerzett kereset legyen a meghatározó."

Világos szavak, helyes elvek. A gyakorlati életben mégis sok az ellentmondás. A közvéleményben elterjedt az a nézet, hogy a társadalmi egyenlőtlenségek elsősorban a jövedelemkülönbségekből adódnak. Sok szó esik az irritálóan magas jövedelmekről, amelyek nem a főállásból származnak. A különféle vizsgálatok azonban azt bizonyítják, hogy a társadalmi egyenlőtlenségek nem elsősorban és kizárólag a jövedelemkülönbségekre vezethetők vissza.

A szocializmust megelőző társadalmakban az egyenlőtlenségek elsősorban az osztálykülönbségeken alapultak, amelyeket a tőkés társadalomban alapvetően a tőkés termelési viszonyok határoznak meg. A szocializmus építése kezdetén olyan kép is kialakult a társadalmi tudatban, hogy a szocializmus mindenfajta egyenlőtlenséget megszüntet. Ez illúziónak bizonyult, de hozzátartozott az akkor vallott szocializmusképhez.

Kiegyenlítődési folyamat, egyenlőtlenségek

Napjainkban kétségtelenül bizonyos egyenlőtlenségek növekedésének vagyunk tanúi. Ezek azonban *nem* a társadalmi osztályokhoz és rétegekhez kapcsolódnak, sőt ilyen összefüggésben inkább jelentős *kiegyenlítődési folyamat* érzékelhető.

A mai egyenlőtlenségek vizsgálata bonyolult feladat, mert nem egyszerűsíthető le a társadalmi osztályok helyzetének, feltételeinek vizsgálatára. Kolosi Tamás Struktúra és egyenlőtlenség (Kossuth Könyvkiadó 1983.) című könyvében utal arra: a társadalomtudományi irodalomban teljes az egyetértés abban, hogy „a mai társadalom egyenlőtlenségeket hordoz", de arról koránt sincs megfelelő képünk, hogy ezek valójában mekkorák, hogyan kapcsolódnak egymáshoz, milyen a kölcsönhatásuk, „tehát milyen az egyenlőtlenségek rendszere". Az azonban kétségtelen, hogy a mai társadalomban a *munkához kötődő* egyenlőtlenségek a leglényegesebbek, amelyek azonban más típusú egyenlőtlenségekhez is kapcsolódnak. Ilyen például a szülői környezet, az iskolázottság szintje, a lakóhelyi környezet adottságai stb. A munkához kapcsolódó egyenlőtlenségek közé tartozik a munkamegosztás rendszerében elfoglalt helyzet, ezen belül például a munkakörülmények különbözősége, a foglalkozás, illetve a beosztás presztízse, a jövedelemszerzési lehetőségek (például van-e vagy nincs lehetősége az adott

csoportnak részt venni vgmk-ban vagy más kiegészítő tevékenységben), továbbá a keresetekben, valamint a jövedelmekben meglévő különbség.

Ismeretes, hogy a keresetekben 1972 és 1980 között jelentős *nivellálódás* volt tapasztalható. Ez a folyamat 1980-tól megállt, de 1972-höz képest még mindig nagy a kiegyenlítettség. Például a keresetek egyenlőtlenségi mutatója (ez azt fejezi ki, hogy az átlag felettiek átlagkeresete hányszorosa az átlag alattiakénak) 1972-ben 1,91; 1982-ben 1,76; 1984-ben 1,82 volt. Még feltűnőbb a keresetek közeledése, ha a munkabeosztás szerinti kereseteket hasonlítjuk össze. Például a vezetők havi átlagkeresete a fizikaiak százalékában 1975-ben 217,8; 1980-ban 203,7; 1982-ben 205,8 volt.

A jövedelmi különbségeket illetően érdemes megemlíteni, hogy ez az egyenlőtlenség is egyre kevésbé kapcsolódik az osztályhelyzethez. Az osztályok közötti jövedelemkülönbség csökkenését mutatják a következő arányok is: a munkásosztályhoz tartozó családok egy főre eső jövedelmét 100 százaléknak tekintve, a szövetkezeti parasztság körében 1972-ben ez 114, 1982-ben 101 volt. A szellemi foglalkozásúak jövedelme 1972-ben 37 százalékkal, 1982-ben viszont már csak 25 százalékkal volt magasabb a munkásokénál. A munkásosztály és a parasztság jövedelmében mutatkozó különbségcsökkenés egyik oka, hogy a parasztság keresetének növekedése elmaradt a munkásosztályétól; a másik, hogy a paraszti háztartásokban nőtt az eltartottak aránya.

A jövedelmi különbségek tehát a társadalmi osztályokon és rétegeken belül jelentősebbek, és legnagyobbrészt a keresők–eltartottak arányának eltéréseiből adódnak. A KSH szerint 1982-ben az aktív kereső családok jövedelemszóródásának 39 százalékát indokolták az eltartott gyermekek számában meglévő különbségek, 1972-ben még csak 31 százalék volt ez az arány. A változást főleg az okozta, hogy romlott a két- és háromgyermekes családok relatív jövedelmi

helyzete, és némileg nőtt részarányuk a népességen belül.

Az egyenlőtlenségekkel kapcsolatban még egy fontos körülményre kell felhívni a figyelmet. Napjainkban mást értünk alacsony, illetve magas jövedelmen, mint mondjuk az ötvenes évek elején, és ez vonatkozik az életkörülmények más feltételeire is. Például akkoriban egy szoba-konyhás lakás is elfogadható lakáskörülménynek számított, ma már joggal igénylik a szerény jövedelműek is a komfortos lakást. Tehát általában is javultak az életkörülmények, és ennek megfelelően nőttek az igények is; ez gazdasági-társadalmi fejlődésünkkel együtt járó természetes jelenség.

A mindennapi tapasztalat és a statisztika

Mindamellett a statisztika a jövedelmekben sem mutat ki túl nagy különbségeket. Kisebb mértékben ugyan, mint a keresetekben, de a jövedelmekben is tapasztalható volt – 1972-től 1982-ig – bizonyos kiegyenlítődési tendencia. Például az átlag felettiek jövedelme az átlag alattiak százalékában számítva: 1972-ben 196, 1977-ben 184, 1982-ben 182 volt. (A KSH ötévenként készít részletes kérdőíves felmérést a lakosság jövedelmi helyzetéről, ezért nincs az 1982. évinél frissebb adat.)

A mindennapi tapasztalat viszont jelentős szélsőségeket érzékel az emberek jövedelmi helyzetében, életvitelében, és ma már ismét egyre gyakrabban használatos a régebben tabunak minősített „gazdagok és szegények" kategória. Hangsúlyozni kell azonban, hogy az embereket *nem általában* a jövedelmek differenciáltsága irritálja, hanem az, ha azok *nem a teljesítményekhez* kapcsolódnak, illetve nem arányosak azokkal.

Mi lehet ennek az oka? Az egyik ok a statisztikai átlagok természete, ami elfedi a szóródásokat, a különbségeket. Vagyis az átlagos különbségek nem nagyok, de az *átlagon belül* vannak kiugróan magas

jövedelmek. Ezzel kapcsolatban érdemes megemlíteni, hogy 1982-ben a lakosságnak mindössze 4,5 százaléka élt olyan családban, ahol az egy főre jutó jövedelem meghaladta a 6000 forintot. Feltehető, hogy a statisztikai felmérés során sokan nem a tényleges jövedelmüket vallották be, de ennek ellenére sem lehet ez az arány sokkal nagyobb az említettnél. Eszerint kb. félmillió ember, illetve 160 000–170 000 család sorolható a magasabb jövedelműek közé. Ezeknek a családoknak pedig legfeljebb a fele élhet kifejezetten magas színvonalon. És közülük is sokan vannak olyanok, akiknek magas jövedelmét – teljesítményük alapján – valószínűleg elfogadja a közvélemény (például művészek, tudósok, orvosok, feltalálók).

Miért okoz ez a viszonylag szűk réteg ilyen társadalmi feszültséget? Ennek valószínűleg több oka is van. Az egyik – talán a fő ok – az lehet, hogy az utóbbi években csökkent a reálbér, ami a lakosság széles rétegeit érintette, köztük azokat is, akik csak szabadidejük terhére tudták fenntartani korábbi életnívójukat.

A másik ok talán éppen az, hogy kevesen élnek nagyon jól, és ami kevesek osztályrésze, az mindig feltűnő. (Volt idő például, amikor a fridzsider birtoklása is irigységet váltott ki. Ma már a személygépkocsi sem jelent gazdagságot.) Egyszersmind viszonylag nagy az a réteg, amely az alsó jövedelmi sávban helyezkedik el. 1982-ben az 1800 forint egy főre jutó jövedelemnél kevesebből élők aránya – a már említett KSH-felmérés szerint – 6,4 százalék volt, és minden hatodik család egy főre jutó havi jövedelme 2200 forintnál kevesebb volt.

A magánszektorban – az 1982-es KSH-felmérés szerint – 22 százalékkal nagyobb az átlagos egy főre jutó jövedelem, mint a munkáscsaládok körében, de bizonyosra vehető, hogy a tényleges jövedelmek jóval magasabbak, mert a nem adózott jövedelmeket elhallgatták. Egy ugyancsak 1982-ben végzett becslés, amely a teljesítményadatokból indult ki, a másodállású kis-

iparosoknál havi 7500 forint, a főfoglalkozásúaknál havi 15 000 forint jövedelmet állapított meg. Hasonlóak az adatok a kiskereskedőknél is.

Ami az ún. láthatatlan jövedelmeket illeti, a KSH-kiadvány elemző részében is fölvetik, hogy „vajon a statisztikai adatok reálisan tükrözik-e a jövedelmek tényleges szóródását, nem változtatják-e meg az elosztás jellegét, egyenlőtlenségét számottevően a lakosság körében végbemenő olyan újraelosztási folyamatok, mint a fusi, borravaló, hálapénz, csúszópénz"?

A felvételben részt vevők kereken 9 százaléka számolt be ilyen jövedelemről, amely a bevallás szerint 1982-ben átlagosan havi mintegy 1400 forint, azaz az 1982. évi átlagkeresetnek kb. 30 százaléka. Egyes foglalkozási csoportokban azonban az ilyen jövedelem elérhette az átlagkereset 50 százalékát is. Bizonyos, hogy az ilyen jövedelmek egyfelől jelentősen növelik a jövedelmi egyenlőtlenségeket, másfelől viszont bizonyos csoportoknál ellensúlyozzák az indokolatlanul alacsony „hivatalos" kereseteket. Erre utal, hogy a mellékes jövedelmeket többnyire a bérezés is figyelembe veszi. Egyes borravalós szakmáknál igen alacsonyak a bérek.

Az MSZMP Társadalomtudományi Intézetében egy kutatás során megállapították, hogy a főálláson kívül jövedelemhez jutók bérhátránya átlagosan 4,5 százalék volt, viszont a többletjövedelem révén 22 százalékos összjövedelem-előnyre tettek szert. (Ez feltehetőleg alábecsült arány, mert az emberek általában nem szívesen vallják be ilyen jellegű jövedelmeiket.)

A láthatatlan jövedelmek nagyságrendjét 1985-ben 50–70 milliárd forintra becsülték, ami a lakossági nettó jövedelem kereken 10 százaléka, de sokkal nagyobb lenne az arány, ha azokra vetítenék, akik az ilyen jövedelmekből ténylegesen részesednek.

A vagyon és az infláció hatása a jövedelmi egyenlőtlenségekre

A lakossági vagyonok – felhalmozott pénzösszeg, értéktárgyak, bérbe adott lakás, nyaraló stb. – éppen a jövedelemdifferenciálódás hatására jönnek létre. (Eltekintek a kistulajdonosok termelőtőkéjétől.) Többnyire ugyanis a folyamatos magas jövedelem teszi lehetővé azt a megtakarítást, amelyből vagyon keletkezhet. (A vagyon forrása persze lehet örökség, nyereség, ajándék is.) A vagyon azután legtöbbször előnyösen befolyásolja birtokosának életmódját. A vagyon felhalmozása azonban nem egyszerűen a magas jövedelmen múlik, hanem annak ún. szabad rendelkezésű részén. Ez az a jövedelemrész, amely az ún. fix, elodázhatatlan kiadások (például lakbér, fűtés, alapvető élelmiszerek) után a családoknál fennmarad, és szabadon felhasználható mondjuk vásárlásra, megtakarításra és számos más célra.

A Szakszervezetek Elméleti Kutató Intézetében végzett egyik felmérés alapján fölbecsülték a lakosság szabad rendelkezésű jövedelmének arányát. Megállapították, hogy az alacsony jövedelmű családok személyes jövedelmének 15–20 százaléka sorolható ebbe a kategóriába, a magas jövedelműeknél viszont ez az arány 40–50 százalék körül van. Összegét tekintve természetesen a különbség sokkal nagyobb: 8–9-szeres. Az alacsony jövedelműeknél tehát a szabad rendelkezésű résznek nemcsak alacsony aránya, hanem csekély összege is lehetetlenné teszi a vagyongyűjtést. Látnunk kell azt is, hogy az alacsony jövedelműek egy részénél még az ún. fix kiadásokat sem fedezi folyó jövedelmük. Ezért igénybe veszik korábbi megtakarításaikat, illetve családi, társadalmi támogatásra vannak utalva.

A vagyon életszínvonalat, életmódot befolyásoló hatása azt is jelenti, hogy birtoklása révén is szert lehet tenni többletjövedelemre. Ez összefügghet a vagyon hasznosításával vagy értékének növekedésével. A va-

gyongyűjtésre alkalmas tárgyak – például ékszerek, műtárgyak – átlagosnál gyorsabb áremelkedése egyre kevésbé teszi lehetővé a szerényebb jövedelmű családoknak, hogy ilyenekhez jussanak, viszont a magas jövedelműek ily módon többletjövedelemhez juthatnak.

A mindennapi tapasztalat és a kutatások eredményei egyaránt bizonyítják, hogy az *infláció* is hozzájárul a vagyoni és a jövedelmi egyenlőtlenségek növekedéséhez. Az inflációnak azonban még sok más bonyolult hatása is van, amelyek részben burkoltan, részben nyíltan érvényesülnek. Ezek közül csak példaként sorolok fel néhányat. A *nyílt* hatások közé tartozik, hogy egyes rétegek áthárithatják másokra az áremelkedések következményeit, mások viszont ezt nem tehetik meg. A magánkisiparosok és -kiskereskedők például megrendelőikre, illetve vásárlóikra háríthatják át nemcsak az áremelkedésből származó költségnövekedést, hanem megélhetési költségeik emelkedését is. Méghozzá nem a hivatalos árindex szerint, hanem úgy, ahogyan ők azt ténylegesen érzékelik. Hasonlóképpen megrendelőikre háríthatják át az infláció terheit a fusízók, a kontárok, akik még adót sem fizetnek. A borravalónál, hálapénznél, csúszópénznél is többnyire érvényesül egy ilyen irányzat.

Az infláció *burkolt* hatásai a jövedelmek differenciálódására ugyancsak főleg azok szabad rendelkezésű hányadával függnek össze. Az ilyen jövedelemrész alacsony hányada és összege a kis jövedelmű rétegeket védtelenné teszi az áremelkedésekkel szemben, különösen, ha az alapvető élelmiszerek, iparcikkek, szolgáltatások ára emelkedik.

Megjegyzem, hogy lakásépítés vagy lakásvásárlás esetén még a közepes, sőt a viszonylag magas jövedelmű rétegek is nehéz helyzetbe kerülhetnek, mert az átlagosnál jóval nagyobb mértékben emelkedő lakás- és építési árak ezeknél a rétegeknél is fölemészthetik megtakarításaikat, illetve jövedelmük szabad rendelkezésű részét. A magas jövedelmű rétegek azonban

általában még akkor is könnyebben elviselik az inflációt, ha reáljövedelmük néhány évig stagnál vagy csökken, mert kevesebbet tesznek félre, ritkábban utaznak stb. Ilyen védekezésre az alacsony jövedelműeknek többnyire nincs lehetőségük.

Jövedelemkülönbségek, életmód

Felmerül a kérdés, hogy a jövedelmek differenciálódása hogyan hat, illetve hat majd (ha nagyobbak lesznek a különbségek) a társadalom különböző rétegeit jellemző ismérvekre: az életmódra, a fogyasztási szokásokra, a kulturálódásra, a szabadidő alakulására és eltöltésére stb. Már említettem, hogy a jövedelmi különbségekben is érzékelhető a társadalmi osztályok és rétegek közötti *különbségek csökkenése* és az is, hogy a különbségek leginkább az egyes rétegeken *belül* éleződnek. Viszonylag új jelenség viszont, hogy a kistulajdonosok, kisvállalkozók körében találkozhatunk a legkiugróbb magas jövedelemmel és a közvéleményt zavaró életvitellel. Nem volna helyes azonban, ha ezért visszaszorítanánk a magánkezdeményezéseket. Ellenkezőleg, arra van szükség, hogy megteremtsük a kistulajdonosok számára azt a biztonságos légkört, amely szolidabb üzletpolitikára és jövedelmüknek – legalábbis részben – termelő célú felhasználására ösztönözne.

Végül megjegyzem, hogy a fő munkaidőn kívüli tevékenységből származó többletjövedelemnek sok kedvező hatása is van az érintett családok életmódjára, fogyasztási szokásaira. Például ezzel is összefügg, hogy a munkáscsaládok tartós fogyasztási cikkekkel való ellátottsága megközelíti a jól ellátott értelmiségi rétegekét. Az is ismert viszont, hogy sok hátrányos következménye is van ennek a munkának. Csökkenti például a kulturálódásra, pihenésre fordított időt. Sokan kényszerből – például a lakáshoz jutás kényszere, a reálkereset csökkenése – választják ezt a többletmun-

kával járó életformát, de vannak olyanok is, akiket túlzott igényeik ösztönöznek erre. Előfordulhat, hogy ez utóbbiak éppen az „önkizsákmányoló" életforma következtében nem tudják igazán élvezni a nehezen megszerzett többletjövedelmüket, mert nem marad rá elég idejük.

Hosszú távon tehát mindenképpen arra kell törekednünk, amit a XIII. kongresszus határozata így mond ki: „Az életszínvonal emelkedésében a fő munkaidőben szerzett kereset legyen a meghatározó." Ez azt is jelenti, hogy jobb munkaszervezéssel, korszerűbb irányítással, szigorúbb fegyelemmel, vagyis jobb munkával és a fő munkaidőben kell megteremteni az életszínvonal emelésének forrásait.

Segítséggel könnyebb választani olvasnivalót a könyvtárban

Nádori László

A TESTNEVELÉS, A SPORT ÉS A CSALÁDI NEVELÉS

A gyermek számára – a hatékony nevelés érdekében – minták kellenek. Ezek befolyásolják személyiségét, értékítéleteit, vonzódásának irányait. *Minél közelebb áll érzelmileg a gyermekhez a minta, annál erősebb annak hatása személyiségének alakulására.*

A jó családi közösségben az anya, illetve az apa erősen formálja a gyermek beállítódását környezetéhez, az őt körülvevő jelenségekhez, köztük a testedzéshez is. A reggeli tornát, gimnasztikát végző szülőt kezdetben csak utánozza a gyermek, majd később a rendszeres gyakorlás szokássá válik, az életmód részévé. Az együttes gyakorlás, a kirándulás, a játék hozzájárul a családi közösség erejének, érzelemgazdag kapcsolatrendszerének növeléséhez. A gyermek a hétvégi kirándulásokon, nyaralás idején jobban megismeri szüleit, a szülő pedig gyermekét. Az a szülő, aki gyermekének szurkolhat a sportpályán, semmivel sem pótolható élményben részesül. Egy szombati, vasárnapi hegyi túra, amit nem teszünk függővé az időjárástól – tehát hidegben, melegben feltétlenül útnak indulunk–, a szervezet edzése mellett az akarat edzésének is jó eszköze. A gyermek akkor lesz testileg-lelkileg igazán kiegyensúlyozott, ha képes elviselni az embert próbáló kirándulás terheit, amikor egy kicsit mindig éhes, egy

kicsit mindig fáradt. Egyúttal azonban érzi, tapasztalja a szülő gondoskodását, a biztonságot is.

A sportolás, a rendszeres testedzés, a küzdelem erősíti a saját erőnkbe vetett hitet, segít felmérni lehetőségeinket, kialakítja a józan önértékelést, megtanít a kudarc tűrésére. Legyen előttünk pedagógiai elvként: a csecsemőt vegye a szülő a karjába, a kisgyermeket az ölébe, de ne vegye a serdülőt a hátára. „A viselkedésben ott van a környezet hatása: a felnőttek – mindenekelőtt a szülők – világképe, életfelfogása, nevelési módszerei, amelyek a kívánt vagy azzal éppen ellentétes irányban, de mindenképpen formálják, alakítják a személyiséget" – írja Ranschburg Jenő „Szülők lesznek" című könyvében.

A későbbi sportolási szokások kialakulását – meggyőződésem szerint – a családi körben, az apától, az anyától, a testvérektől kapott ösztönzések segítik a legkedvezőbben. A Testnevelési Főiskola Kutató Intézetének vizsgálatai szerint *azok a gyerekek, akiknek testvéreik vannak, ügyesebbek, állóképesebbek, mint a testvér nélküliek.*

Ismerik-e, felismerték-e a szülők a rendszeres testnevelésnek, gyermekeik sportolásának előnyeit? A vizsgálati adatok és a mindennapi tapasztalatok *nem* kedvezőek ezen a téren. Az egyik pécsi általános iskolában végzett felmérés szerint 31 családban még sohasem voltak a szülők gyermekeikkel a Mecsekben. Házasságkötésüket követően a szülők 30%-a sportolt, kocogott, hétvégeken kirándult, a felmérés idején viszont (1983–1984-es tanév) az alsó tagozatban az édesanyák mindössze 5%-a, az édesapák 11%-a űz valamilyen sportot. (A felső tagozatban az arány 5, illetve 14%.) Kevés a testedzésre ösztönző példa.

Testi fejlődés

A testedzés fontosságának érzékeltetése érdekében áttekintést adunk a gyermek testi és mozgásfejlődéséről.

A gyermek testi fejlődését külső és belső tényezők határozzák meg. Az örökletes tényezők a külső, környezeti tényezőkkel együtt kedvezően juthatnak felszínre. A gyermek életének első évtizedében különösen jelentős a környezet befolyása a testi-szellemi fejlődésre, a személyiség kedvező irányú alakulására.

A nemzetközi irodalom a születést követő egy–három éves korúakról és az iskolás korúakról gazdag kutatási anyagot halmozott fel. Kevesebbet tudunk az óvodás korúak fejlődésének külső feltételeiről. Pedig a családi nevelés „virágkora" éppen az óvodás korra esik. Az első két év a csecsemő, a kisgyermek természeti, társadalmi beilleszkedésével telik el, amiben a szülő sok segítséget tud adni. Például a hideg-meleg tűrésének fokozatos előkészítésével, szabad, jó levegőn való napi többórás tartózkodással, az önkéntelen, majd tudatos mozgások feltételeinek megteremtésével, a csecsemő, a kisgyermek mozgásra késztetésével. Kutatási eredmények szerint a későbbi viselkedésbeli jellemzők biológiai alapjai az első hat év tevékenységében gyökereznek. Biológiai tény, hogy *a fejlődőre gyakorolt hatás előnyösebb, mint a kifejlettre. A fiatal korban elkövetett nevelésbeli, képzésbeli hiányosságok viszont fokozottan kedvezőtlenek a későbbi fejlődésre nézve.*

Több vizsgálat alapján megállapítható, hogy hathónapos korig a csecsemők megközelítően azonos intenzitással fejlődnek. Ezt követően a fejlett országokból és a fejlődő országok jómódú, vezető rétegéből származó kisgyermekek fejlődési üteme megegyezik egymással. A fejlődő országok szegényebb rétegeihez tartozó kisgyermekek fejlődésének iramа azonban alatta marad az előbbiekének. (A krónikusan éhezőket nem vették figyelembe a kutatók.)

A testi növekedésben – az öröklésen kívül – *számos tényező* játszik szerepet. Az alultáplálás és a hosszan tartó betegség nagyon kedvezőtlenül hat a kisgyermek fejlődésére. A mi viszonyaink között azonban ezek a környezeti ártalmak nem érintenek sok családot. Sokkal nagyobb veszélyt jelent óvodás kor-

ban *a mozgásszegény életmód.* Pedig hároméves korban erőteljes változás következik be a kisgyermek mozgásfejlődésében, mert ekkor már képes mozgásait ellenőrizni, irányítani és gazdaságosan végrehajtani. Hároméves korban a szervezet már képes a mozgásokat a mindenkori környezethez igazítani. A mozgás a környezettel való kommunikáció, a kapcsolatteremtés első és alapvető formája, amelyre az összes többi – például a beszéd – is épül.

Mindebből következik, hogy *a mozgásfejlődés a személyiség fejlődésére döntő hatással van.*

Említésre méltó a mozgás- és érzékszervek fejlődésének szoros kölcsönhatása. Az egészséges gyermeknél a hatékony szem–kéz-együttműködés (koordináció) a csecsemőkori szem–test-együttműködés tanításától, gyakorlásától függ. A mászás, járás, futás, ugrás gyakorlása tehát a feltétele annak, hogy finomabb mozgásminták – például ügyes tárgykezelés – alakulhassanak ki. Azoknál a kisgyermekeknél, akiknél a szemés a kézmozgás gátolt, csökken a látásérzékelés. A tájékozódó, látási folyamatok és szemmel kísért kézmozgások – labda repülése és elkapása – kölcsönösen befolyásolják, feltételezik egymást. A kisgyermeknek a különböző tárgyakat először szemmel kell megragadni, mielőtt megfogná. Ha kézzel nem fogja meg, nem játszik vele, akkor nem tudja egybekapcsolni látási és mozgási tapasztalatait. Megfigyelhető, hogy 3–4 éves korban a gyermek a hozzá szálló labdához tudja testét, mozgását igazítani. Ha ezt nem gyakorolja, akkor 8–10 éves korában átmenetileg képtelen bekapcsolódni társai labdajátékába, mert elégtelen a mozgástapasztalata, tehát későn vagy korán nyúl a labdáért, ami elpattan tőle. *Ha a játékban gyakran éri kudarc a gyermeket, elfordul a közösségi tevékenységtől,* „kilép" a játékból.

Ötéves kor után az alapvető mozgásformákban kevés a változás. Elsősorban csiszolódnak a futó, ugró, dobó mozgások. Fejlett mozgáskészségű gyermek könnyen tanul úszni, kerékpározni, ütővel, labdával bánni. *A későbbi sporttudás szintjét az első évtized fejlődésének*

színvonala határozza meg. Az iskolába belépő hatéves gyermek mozgásigénye – hála az elfogadható óvodai nevelésnek – megfelelő. Mivel az óvodai kötetlenebb mozgás- és életrend után a gyermek lényegesen szerényebb játék- és mozgáslehetőségek közé kerül, ezért csökken látszólag a gyermek mozgásvágya. Az általános iskolák nagy többségében ugyanis az első és a második osztályosok egyáltalán nem jutnak be a tornaterembe, a sportpályákra. Ezért azután az iskola a tanulók iskolai életmódjából fakadó káros testi elváltozásokat nem tudja ellensúlyozni.

Ezt mutatják a gyermekek körében növekvő járászavarok és tartáshibák. Paradox módon az egyesületi sportlétesítmények hétköznapi, az iskolai tornatermek és sportudvarok szombat-vasárnapi kihasználtsága alacsony. Pedig a gyermek egészséges – testi-szellemi – fejlődésének a napi 3–4 órás, szabadban eltöltött mozgás, játék elengedhetetlen feltétele. Az alsó tagozatosok heti 2,5 tanórája és 0,5 „tömegsport" órája a szükséges igény *töredéke.* Egy felmérés szerint a felső tagozatosok 24%-a jár rendszeresen a tömegsport órákra, 32%-a rendszertelenül, 44%-a egyáltalán nem vesz részt tanórán kívüli sportfoglalkozásokon. Közülük a legkisebb érdeklődést a VIII. osztályosok mutatják a testedzés iránt, feltehetően a továbbtanulás okozta szellemi terhelés miatt. (A sport kompenzáló hatását a szülők nem ismerik vagy nem értékelik kellően.)

Az edzetlen gyermek az erős igénybevételhez *gazdaságtalan működéssel alkalmazkodik,* hiszen elmaradt a szív térfogatának növekedése. Rendszeres gyakorlás, edzés hatására 8–18 éves korban növekszik a szív, erősödik a szívizom, javul a szervezet oxigénfelvétele. Az edzett fiúk szívének térfogata 660 cm^3, az edzetleneké azonban csak 555 cm^3. Edzés hatására a szervezet alkalmazkodóképessége is megnő. Ez pedig nagyon fontos szerepet játszik abban, hogy a gyermek a különböző környezeti feltételekhez jól igazodjon. Az egyén alkalmazkodóképessége 10–15 éves korban tetőzik, ami a terhelés elviselésén túl segíti a hőmérsékleti

ingadozások elviselését, javítja az oxigénhiány tűrését, emeli a védettséget a fertőzések, mérgező anyagok ellen, erősíti az egyén pszichikai stabilitását.

Testmagasság (cm) 1965-ben és 1980-ban

Életkor	Fiúk		Lányok	
	1965	1980	1965	1980
7	120,5	123,8	119,7	123,5
10	135,6	139,7	137,2	140,8
14	154,7	163,8	152,7	159,4
18	165,7	176,4	157,9	163,2

A Testnevelési Főiskola Kutató Intézetének vizsgálatából vettük az adatokat. A vizsgálat 40 000 6–18 éves tanulóra vonatkozott.

Ma a gyermekek minden életkorban fejlettebbek, mint például 15 évvel ezelőtt voltak, a 18 évesek testi képességeinek mutatói azonban csökkenő irányzatúak. A testméretek és a testi képességek változása közötti ellentmondást *jobb testneveléssel, több sportolással lehet feloldani.* A felmérésekből az is megállapítható, hogy a fiúk és a lányok teljesítménye között aránytalanul nagy a különbség. Például a 100 méteres férfi és női világrekord között csupán 0,9 mp a különbség, de a 18 éves iskolai tanulók esetében 2,97 mp; a 800 méteres síkfutásban a férfi és női világrekord között 11 mp a különbség, de a 18 éves iskolai tanulóknál 51 mp. *A lányokat a szülők indokolatlanul óvják a fizikai terheléstől, nem ösztönzik őket sportra.*

Nem fogadható el a 14–18 éves korosztály állóképességének csökkenéséről vallott nézet. Négytől 12 éves korig fokozatosan nő a gyermekek alap-állóképessége, aminek hátterében a szervrendszerek fejlődése, a növekedés, érés folyamatai jelentős szerepet játszanak. A serdülést követően a futóteljesítmények csökkennek. Egy kísérlet során a futóteljesítményeket úgy érték el a tanulók, hogy a maguk választotta iramban addig futottak, ameddig akartak; a legjobb telje-

sítmény a 12 éves fiúknál 29 km, a lányoknál 19 km volt. 17-18 éves korban *nem is vállalkoztak* az osztályok a feladat elvégzésére.

A visszaesés okait elemezve a következők jöhetnek számításba. Az elvárosiasodás következtében a kiskert és udvar nélküli, túlzsúfolt lakások, a nagy házsűrűség, a forgalmas utcák nagyon leszűkítik a mozgásra igénybe vehető területeket. A városi, de a falusi gyerekek életmódjában is jelentős változások következtek be. Sokkal több lett a fiatalokat csábító szórakozási lehetőség, s ezek jelentékeny része *fizikai passzivitásra* készteti, nem egy közülük egészségtelen életmódra szoktatja őket. A gyerekek elkényelmesednek, erőnlétük romlik.

Az iskolai – főleg a városi középiskolai – tanulók tanórán kívüli túlzottan nagy elfoglaltsága, idegi és időbeli megterhelésük is mozgást gátló tényező. Nincs tehát a tanulóknak elég szabad idejük, amit mozgásra, sportolásra fordíthatnának.

A sportolási lehetőségek növekedése nem követte kellő mértékben az életkörülmények javulását. A fedett és a szabadtéri létesítmények száma növekedett ugyan, de nem eléggé, s ezek is elsősorban a versenysport számára szolgálnak edzés- és versenylehetőségül. Még mindig nincs minden iskolának tornaterme, s a meglévők zöme is túlságosan kicsi. Kevés a testnevelési óra. Heti 2,5×45 perc alatt – ami legjobb esetben 2,5×30 percet jelent – nem lehet megfelelő terhelést biztosítani.

Akadályozza a fiatalok fizikai aktivitását a *helytelen szemlélet* is. Ennek több összetevője van: az egyik az egész társadalomban uralkodó iskolai érdemjegy-fetisizmus, amelynek oltárán a szülők mindent hajlandók feláldozni, még a gyerek egészségét is. Ehhez csatlakozik a testi és lelki egészség lebecsülése. A fiatalok között divatos lett a hanyag, görnyedt testtartás, a csoszogó járás, a dohányzás és az alkoholfogyasztás, ami mind az erőnlét romlását eredményezi. *A szülők figyelmét elkerüli a sportnak néhány kevéssé ismert jó*

hatása. A sport jó hatással van az egészségre. Kísérleti adatok bizonyítják, hogy *a sportolás segít a szorongás leküzdésében, a gyermeki neurózis elleni küzdelemben. A sportoló gyerekek közvetlenebbek, barátkozóbbak.* (A játék, csapat-, versenysport személyiségformáló hatását nem lehet eléggé hangsúlyozni!) A sportolás javítja a gyermek szociális státusát. Egy vizsgálatunk tanúsága szerint *az általános iskolai osztályokban a legtöbb társas kapcsolattal rendelkező, központi alak a legjobb sportoló.* Utána következik a legjobb tanuló, majd a további sorrend: átlag sportoló, átlag tanuló, legrosszabb tanuló, legrosszabb sportoló. E legutolsó az osztály *legmagányosabb* tagja.

Végül *a sportot eredményesen lehet felhasználni a fiatalkori bűnözés elleni küzdelemben.* Ennek egyik indítéka ugyanis a zártság, a korlátozottság érzése, a kalandos, hősi érzelmek elfojtottsága. A sportban a fiatal szabadnak érezheti magát, kiélheti tettvágyát, agresszív ösztönei pozitív keretekben vezetődnek le. Amerikai tapasztalatok azt mutatják, hogy azokon a helyeken, ahol sport- és kondicionáló központokat hoztak létre, a fiatalkori bűnözés nagymértékben csökkent.

A sportolás elkezdése

Az elmúlt két évtizedben kialakult az a felfogás, hogy a sportmozgások tanulását, a sportolás elkezdését korábbra kell tenni. Mit tud erről – a széles rétegeket érintő kérdésről – mondani a sporttudomány? Milyen álláspontra helyezkedjék a szülő ebben a kérdésben?

6–10 éves korban az egész testet átfogó mozgásra, a végtagok változatos alkalmazására: dobásokra, ütésekre – például teniszütő –, labda használatára nyílik lehetőség. Ez azt jelenti, hogy 9–10 éves korában be lehet vonni a gyermeket a sportjátékok megtanulásába. A mozgástanulás főleg 9–12 éves korra tehető. Ebben a korban a gyermekek – mindenekelőtt jó

vizuális minták, felnőttek, idősebb társaik példája nyomán – rendkívül gyorsan tanulnak. Mindazok a sportágak űzhetők tehát, amelyek nem követelnek nagy testi erőkifejtést.

A sportolást erőltetni, a rendszeres edzést túl korán kezdeni nem szabad. Erre utalnak az ikerpárokkal folytatott kísérletek is. Egy kísérletben az ikerpár egyik tagját intenzív korai edzésbe fogták, futásban, ugrásban, úszásban, görkorcsolyázásban és háromkerekű jármű hajtásában. Nem bizonyosodott be a korai gyakorlás előnyös hatása, mert testvére, aki ráadásul lustább is volt nála, később kezdett gyakorolni, mégis rövid idő alatt behozta lemaradását az említett ügyességi feladatokban.

Az edzés és a versenyzés megkezdésének ideje

Edzés verseny	7–8 év 9 év	6–10 év 10 év	10–12 év 13–17 év	13–17 év 16 év
Sportág	úszás műkorcsolya	műugrás torna futások gyorskorcsolya lesiklás asztalitenisz	jégkorong gyeplabda ökölvívás kosárlabda dobások kajakozás kenuzás kerékpározás kézilabda röplabda labdarúgás sportlövészet vívás tenisz birkózás lovaglás síugrás sífutás	középtávfutás hosszútávfutás ötpróba súlyemelés öttusa motorsport

Összefoglalásként megállapítható, hogy a gyermek funkcióinak érettségét figyelembe kell venni a sportolás megkezdésekor. A túl korán elkezdett intenzív gyakorlás – napi két edzés, aránytalanul erős terhelés – rendszerint a sportolás idő előtti abbahagyásához vezet.

Gyakorlati tanácsok

Nem várható el a szülőtől, hogy átvállalja az óvoda és iskola nevelési feladatait. A család saját feladatát sem háríthatja másra. A gyermek testi-lelki fejlődéséhez a családnak és az iskolának közösen kell hozzájárulnia. A testnevelési, gyakorlási alapmódszerek könnyen elsajátíthatók, általában ismertek. Ezekből kiragadunk néhány lényegeset.

Akkor beszélünk *jó testtartásról,* ha a test helyzete, tartása a térben kedvező feltételeket nyújt a statikus és dinamikus egyensúly megteremtéséhez, a szervezet rendszereinek, szerveinek (szív, tüdő, gyomor) zavartalan működéséhez. Jelenleg a tanulók 50–60%-ának hanyag a tartása. Ha ez a kedvezőtlen testtartás felnőtt korra szokássá rögzül, akkor a javítás esélyei gyakorlatilag megszűnnek. A gyermek hanyag, kedvezőtlen testtartásán lehet javítani. A rossz testtartás megelőzésének legfontosabb eszközei: a törzsizmok erősítése és a harmonikus járás, futás. A rossz, „kinőtt" iskolai padban való ülés, a kényelmetlen, görnyedt tartásban való otthoni tanulás, írás rossz testtartáshoz vezet.

A helyes testtar,tásban fontos szerepe van a fejtartásnak. Megfelelő természetes fejtartással ugyanis izomtónust befolyásoló nyaki reflexek alakulnak ki a törzs (elsősorban a nyak- és hátfeszítő izomzatban) és a végtag izmaiban. Az „alaptesttartás" tudatos, gyakori felvétele jó hatással van az egyéni, kedvező tartás megerősítésére. Néhány gyakorlattal elő lehet segíteni a testtartás javítását, illetve megelőzni a rossz tartást. Az iskolaérettségben a gyermek testi és moz-

gásfejlettsége is fontos tényező. Az iskolaérett gyermeknek gazdag mozgástapasztalata van, és kellően felkészült új mozgásfeladatok megoldására, új mozgásprogramok megtanulására.

●●●

A családi nevelés hatékonyságát jelentősen növeli a szabadidőben végzett testgyakorlás, kirándulás, játék, otthoni gimnasztika, sport. *Erősíti a család összetartó erejét, jó hatással van a szülő–gyermek-kapcsolatra. A testedzés semmi mással nem pótolható eszköze a szellemi terhelés ellensúlyozásának, a testi fejlődés kedvező alakításának.*

Mivel az óvoda, különösen pedig az iskola – elsősorban létesítményhiányok miatt – képtelen optimális feltételeket nyújtani a gyermekek, a tanulók testneveléséhez, *a szülők sokat tehetnek azért, hogy ezt a hiányt, a hiány kedvezőtlen hatását mérsékeljék.*

Nemcsak az izomembereké a kondicionálóterem

Zátonyi Sándor

ÁLTALÁNOS ISKOLA TEGNAP, MA, HOLNAP

A felszabadulást megelőzően az elemi iskola négy osztályának elvégzése után a 10–14 éves tanulók – szüleik társadalmi hovatartozása szerint, anyagi lehetőségeiktől és más tényezőktől függően – háromféle intézményben szereztek más-más szintű alapműveltséget. A tanulók többsége (75%-a) csak az elemi iskola 5–6. osztályát végezhette el (1940 után a töredékesen kiépített 7–8. osztályt); a tanulók kisebb hányada (25%-a) jutott el a továbbtanulást biztosító nyolcosztályos gimnáziumba, illetve a négyosztályos polgári iskolába.

A népiskolák színvonalát csökkentette, hogy többségük részben osztott és osztatlan volt. Ez azt jelentette, hogy egy tanteremben, az ún. összevont osztályú tanulócsoportban folyt az oktatás egyidejűleg kettő, négy vagy akár nyolc osztály tanulói számára egy tanító vezetésével. Amíg a tanító az egyik osztállyal foglalkozott, addig a többi osztály számára „csendes foglalkozást" szervezett. Az 1937-1938-as tanévben a 7296 népiskola 14,5%-a volt osztott, 44,3%-a részben osztott (kettő–hét osztályból összevont) és 41,2%-a teljesen osztatlan (nyolcosztályból összevont).

A népiskolák másik fogyatékossága a lemorzsolódás magas aránya volt; 1938-ban az 1. osztályba beiratkozott összes tanulónak csak a 47,6%-a szerzett 6. osztályos végbizonyítványt.

A személyi és tárgyi feltételek

Mint annyi más területen, az iskolai alapképzés területén is döntő változás következett be a felszabadulás után. Az ideiglenes nemzeti kormány a 6650/1945. M. E. számú rendelettel írta elő a minden 6–14 éves korú gyermek nevelését, oktatását biztosító általános iskola szervezését. A végrehajtásról intézkedő 75 000/1946. sz. miniszteri rendelet szerint az általános iskola feladata, hogy „a tanulót egységes, alapvető nemzeti műveltséghez juttassa, minden irányú továbbnevelésre és önnevelésre képessé tegye, és közösségi életünk tudatos és erkölcsös tagjává nevelje".

Sok anyagi és szellemi erőfeszítésre volt azonban szükség az általános iskola megfelelő szervezeti kiépítéséhez, a tárgyi és személyi feltételek fokozatos megteremtéséhez. Az eredményes nevelés, oktatás alapvető feltétele volt, hogy kellő számú, *megfelelően képzett*, ideológiai-politikai, szakmai és pedagógiai szempontból felkészült *pedagógus* legyen az iskolákban. Az általános iskola kiépítésével párhuzamosan tehát megindult a pedagógusok átképzése, majd továbbképzése, később a pedagógiai (majd tanárképző) főiskolák szervezése. Az új rendszerű tanárképzés megindításával lehetett csak fokozatosan létrehozni az 5–8. osztályban a szakrendszerű oktatást.

Az általános iskola megvalósításának feltétele volt továbbá a tanulócsoportok létszámának a csökkentése, valamint az összevont osztályú tanulócsoportok megszüntetése. Ehhez a korábbinál sokkal több tanteremre és pedagógusra volt (és van) szükség.

Az elmúlt évtizedek iskolaépítkezése és a pedagóguslétszám növelése következtében csökkent az egy tanulócsoportra jutó tanulók átlagos száma. E tekintetben 1973–1974-ben volt a legkedvezőbb a helyzet (25), a nyolcvanas években azonban ismét emelkedett az átlagos tanulócsoport-létszám (27).

Az iskolaépítés jelentős eredményei ellenére is ma még *zsúfolt az iskolák többsége*, néhány helyen az átlag-

nál jelentősen magasabb (40-nél több) az egyes tanulócsoportba járó tanulók száma. Az összes tantermek 8,3%-a szükségtanterem; a délelőtt és délután váltakozva használt tantermek aránya 9%. Kevés a tanórán kívüli foglalkoztatáshoz szükséges helyiség (napközi-otthonos terem, úttörőszoba, könyvtár stb.).

Az 5–8. osztályban – a fokozatos javulás után – ma a tanulók 99,3%-a részesül *szakrendszerű oktatásban.* (A többi tanulót egy-egy pedagógus tanítja valamennyi tantárgyból.) A szakrendszerű oktatást végző iskolákban ma a tanítási órák 89,7%-át tartják az adott tantárgy tanítására képesített tanárok (a földrajzot földrajz szakos, a matematikát matematika szakos stb.). A legalacsonyabb a szaktanárok aránya ének–zenéből (75,3%) és rajzból (79,1%).

Az utóbbi években ismét emelkedik a *képesítés nélküli nevelők aránya.* Az állandó alkalmazású (törzstag) pedagógusok 4,4%-ának nincs képesítése. Tényleges arányuk azonban ennél nagyobb az időszakos helyettesítések miatt (kb. további 3,2%).

Sajátos problémákat vetett fel (és vet fel ma is) az iskolafejlesztés azokon a településeken, ahol kevés a tanuló. Ha ugyanis meghagynánk az összevont osztályú tanulócsoportokat, nem lehetne kellően felkészíteni a tanulókat (különösen a felső tagozatban) a továbbtanulásra, így fokozottan hátrányos helyzetbe kerülnének. Ha viszont önálló osztályokat alakítunk az összevont csoportból, olyan alacsony létszámú osztályok jöhetnek létre (esetenként 4–5 tanulóval), hogy gazdasági okok miatt nem lennének meg számukra az oktatás feltételei.

E dilemma feloldásaként jöttek létre a *körzeti iskolák.* A központi iskolába járnak a tagiskolákból az 5–8. osztályos tanulók (sok helyütt az 1–4. osztályosok is). A körzetesítés előnye, hogy a kistelepülésen élő tanulók számára gazdaságosan lehet megszervezni az önálló osztályokban folyó, szakrendszerű oktatást. Sok helyütt azonban gondot okoz a megfelelő közlekedési eszközök előteremtése és a nevelői felügyelet.

A körzetesítés előnyeinek és problémáinak higgadt, reális mérlegelésével lehet csak megítélni, hogy adott esetben melyik megoldást célszerű választani. Mindegyik más-más pedagógiai, társadalmi és gazdasági előnyökkel és hátrányokkal jár.

Az elmúlt évtizedekben végbement iskolaépítés és körzetesítés együttes hatása következtében ma már a tanulóknak csak 1,55%-a jár összevont osztályú tanulócsoportba. (Ezen belül az 1–4. osztályban 2,43%, az 5–8. osztályban 0,48% az összevont osztályú tanulócsoportban tanulók aránya.)

Nevelés, oktatás, képzés

Az általános iskola célját, feladatait, a tanítás anyagát, a tanulókkal szemben támasztott követelményeket, a módszertani alapelveket a *tanterv* rögzíti. A felszabadulás után 1946-ban, 1950-ben, 1958-ban, 1962-ben és 1978-ban jelent meg általános iskolai tanterv. Az egymást követő tantervek cél- és feladatrendszere, tananyaga egyrészt az adott időszak társadalmi, iskolapolitikai tendenciáitól függően, másrészt a pedagógiai, metodikai eredmények hatására változott.

Az 1950-es tanterv tűzte ki célul első ízben *a szocialista szellemű és tartalmú nevelést és oktatást;* az 1962-es tanterv emellett erősíteni kívánta az iskola és az élet közötti kapcsolatot. Az 1978-as tantervre elsősorban a tartalmi megújítás a jellemző. Az előző tanterv megjelenése (1962) óta számos tudományágban jelentős, új eredmények születtek, változott egyes országok gazdasági, társadalmi helyzete, és számottevő változások következtek be hazánk életében is.

Bár *az új tudományos eredmények* közvetlenül nem építhetők be az általános iskola tananyagába, a tanterv szemléletmódja akkor helyes, ha összhangban van az új eredményekkel. Nagy segítséget jelentett e tekintetben az 1978-as tanterv kidolgozásához az MTA Elnökség Közoktatási Bizottsága által kidolgo-

zott állásfoglalás, amely vázolta az egyes tudományágak ezredfordulóig várható tendenciáit s az ebből levonható nevelési, oktatási, képzési feladatokat.

A tantárgyak többségében jól hasznosították a tantervi bizottságok ezt az állásfoglalást; korszerűbb, tudományos szempontból helytállóbb lett a *tananyag tartalma* (például matematikából, biológiából, fizikából, kémiából, technikából). Gondot okozott viszont, hogy több tantárgy új anyagát először nem sikerült eléggé érthetővé tenni a tanulók számára.

Probléma az is, hogy új, szemléletformáló tananyagrészek beiktatásával egyidejűleg nem csökkent a „hagyományos" tananyag, így feszítetté vált az ismeretek feldolgozása. Növelte ezt a nehézséget, hogy az *ötnapos tanítási hét* bevezetése után több lett a tanulók és a pedagógusok egy-egy napra jutó elfoglaltsága, terhelése, s ezt csak részben enyhítette a tanév meghosszabbítása és a tíznapos órarend alkalmazása.

Az 1978-as tanterv első ízben tesz különbséget törzs- és kiegészítő anyag között, figyelembe véve, hogy jelentős eltérés van az egyes iskolák feltételei, körülményei között. A *törzsanyag* tartalmazza az alapműveltség elsajátításához szükséges ismereteket, s ezt minden iskolának fel kell dolgoznia. A *kiegészítő anyag* tanításáról a nevelők döntenek. A tantervben körvonalazott kiegészítő anyag hozzájárulhat a tanulók szemléletének fejlesztéséhez, érdeklődésük, látókörük szélesítéséhez, képességeik kibontakoztatásához. Megtanítását azonban csak ajánlják; a pedagógusok más kiegészítő anyagot is választhatnak a helyi körülmények, igények figyelembevételével, vagy szükség esetén a felhasználható időt a törzsanyag elsajátítására fordíthatják. A kiegészítő anyagot a tanulóknak *nem kell* megtanulniuk.

Sajnos a tankönyvek egy részében nem különül el kellően a törzs- és a kiegészítő anyag; a pedagógusok sem mindig élnek e differenciálással, s egyes esetekben egyenlő súllyal tanítják a kétféle anyagot. A tananyag tanítása során minden tantárgyból az eddigieknél na-

gyobb gondot kell fordítani a törzsanyagra, ezen belül is az alapkészségek (írás, olvasás, számtani alapműveletek) kialakítására. A *pedagógiai és módszertani lapoknak* is több segítséget, javaslatot kell nyújtaniuk ennek gyakorlati megvalósításához.

A módszertani alapelvek között a tantervek többsége kiemelt helyen foglal állást a tanulói tevékenység szélesítése mellett, abból a pszichológiai felismerésből kiindulva, hogy a tanulók személyisége csak így fejlődhet. E módszertani alapelv megvalósítását szolgálják például a matematika- és a környezetismeret-órákon alkalmazott manipulációs eszközök, a technikaórákon használt szerelőkészletek, a természettudományi tantárgyak óráin alkalmazott kísérleti eszközök.

Tapasztalataink szerint a *munkakönyvek, feladatlapok* eredményesen segítik a tanítást, tanulást. Esetenként azonban tapasztalható, hogy formálisan, erőltetetten alkalmazzák e nyomtatott taneszközöket. Pedagógusainktól sok energiát igényelt az új tanterv szemléletmódjának, a korábban nem tanított tananyagrészek feldolgozási módszerének az elsajátítása, az új taneszközök használatának megismerése.

Az 1978-as tanterv alapján végzett eredményvizsgálatok azt mutatják, hogy a tantárgyak többségében a korábbival azonos vagy hozzá közel álló teljesítményt értek el a tanulók. E százalékos adatok mögött azonban most korszerűbb ismeret, átfogóbb szemlélet van.

Öröm számunkra, hogy szép helyezést kaptak a 8. osztályosok egy 1983-ban végzett *nemzetközi vizsgálatban*. Az eddig ismeretes adatok szerint a vizsgálatban részt vevő száz magyar iskola 2563 tanulójának átlageredménye a természettudományi tantárgyakból 10%-kal jobb, mint az értékelt tizenhárom ország eredményeinek átlaga. Csupán két ország tanulóinak átlaga jobb a mieinknél. (Az eredményátlagok Anglia, Ausztrália, Finnország, Hollandia, Japán, Kanada, Lengyelország, Magyarország, Norvégia, Olaszország, Szingapúr, Thaiföld és az Egyesült Államok adatainak átlagolásából adódtak.)

Az előzőekben vázolt – és még számos más – probléma megoldása, hiba kiküszöbölése végett *tantervi és tankönyvkorrekciót* hajtunk végre a közeljövőben. Értelmezésünk szerint a korrekció a tantervi *koncepciót* nem érinti; szakmailag átgondolt, szükséges, *részleges* tantervi és tankönyvi változtatásokból áll.

A tantervi anyag módosítása azt igyekszik szolgálni, hogy az eddiginél nyugodtabb legyen a tananyag feldolgozásának tempója, s *több gyakorlásra, ismétlésre, ellenőrzésre* nyíljék alkalom. Ennek megfelelően tehát csökken a tananyag mennyisége, s kiegészítő anyagnak minősül vagy kimarad a törzsanyag egy-egy részlete. Mindezt természetesen úgy kell megoldani, hogy a módosítások ne veszélyeztessék a később feldolgozandó tananyagrészek megértését, elsajátítását.

A korrekció keretében szükségessé válik *a tankönyvek egy részének fokozatos módosítása is.* Ennek során a tankönyvek stílusának egyszerűsítésére, a feldolgozás könnyítésére is törekszünk.

Valamennyi probléma és nehézség kiküszöbölése azonban nem várható ettől a korrekciótól. Már csak azért sem, mert hatása nem terjedhet ki az iskolai élet minden területére. Nagyobb mértékű, a tantervek, tankönyvek koncepcióját is megújító változtatásokra pedig csak széles körű, megalapozott vizsgálatok, elemzések, kísérletek után, a korrekciót követő fejlesztés keretében lesz lehetőség.

A vizsgálatok adatai szerint *jelentős eltérések* vannak az iskolák eredményei között, jóllehet azonos tanterv és azonos tankönyv alapján tanítottak. Ez arra figyelmeztet, hogy – miközben változatlanul fontosnak tartjuk a tantervek és a tankönyvek továbbfejlesztését – elemeznünk kell a tanítás-tanulás folyamatának hatékonyságát befolyásoló többi tényezőt is, és a feltételek fokozatos javításával kell eredményesebbé tennünk az iskola nevelő-oktató munkáját.

MÜNNICH FERENC SZÜLETÉSÉNEK 100. ÉVFORDULÓJÁN

„Gyakran fordul elő a történelemben, hogy olyan eseményeknek vagyunk részesei, amelyekről csak később tudjuk meg, hogy a történelemnek fontos mozzanatai voltak. Amíg benne élünk a történésekben, cselekedjük azt, amit cselekednünk kell, s hónapok, esztendők után, a világ változásain, formálódásán mérhetjük le az események súlyát. A mi századunk, a XX. század, bővelkedik olyan eseményekben, amelyeknek jelentőségét csak később, utólag ismerhettükfel."

Münnich Ferenc mondta ezt a KMP megalakulásának 40. évfordulóján. A Fejér megyei Seregélyes szülötte átélte mindazt, amit e század hordozott, s az európai forradalmi munkásmozgalom élharcosaként cselekedte azt, amit cselekednie kellett a haladásért, a szocializmusért. Elméletileg és gyakorlatilag is állást foglalt mindazokban a sorskérdésekben, melyek az európai és a magyar munkásmozgalom alakulását meghatározták. A küzdelmes élet fordulópontjai hűségesen és cselekvően kapcsolódtak a kommunista világmozgalom fejlődéséhez, történelmi hivatásának teljesítéséhez.

Tokaj-Hegyalján nőtt fel, ahol elevenen éltek a Rákóczi- és Kossuth-hagyományok. A felvilágosult értelmiségi családból származó, haladó gondolkodású ifjú a jogi egyetem után az értelmiségi életpályát folytatná, de az első világháború gyökeres változást hoz életében, szemléletében. A hadnagyi kinevezés, az

ezüst vitézségi érem ellenére a fiatal tisztben új nézetek érlelődnek meg az Osztrák–Magyar Monarchia lényegéről, a nemzeti-nemzetiségi kérdés gyakorlatáról, a vallásról.

A hadifogolytáborban – mint Münnich Ferenc mondta – „marxista képzettség és tudás hiányában egyelőre valamilyen nemzeti forradalmi irányvonalat" kezdett képviselni, melynek kulcstényezője a „független Magyarország" volt. Itt, a tomszki hadifogolytáborban találkozott Kun Bélával. Ennek a kapcsolatnak a hatására, amely egy életre szólt, fordult Münnich Ferenc a hozzá hasonló gondolkodókkal együtt marxista irányba. Megkezdték a marxista–leninista irodalom tanulmányozását, politikai–elméleti vitákat folytattak.

Az elmélet és gyakorlat kölcsönhatása e fordulattól végig érzékelhető Münnich Ferenc életében. A történelem azt kívánta, hogy a bolsevik eszmékkel éppen csak ismerkedő csoport tagjai a forradalom cselekvő résztvevői, a forradalmi eszmék elhivatott hirdetői legyenek; szervezzék a Vörös Gárdát, lépjenek be a bolsevik pártba, szervezzék tovább saját forradalmi mozgalmaikat, újságot adjanak ki. Amit Kun Béláról vallott, hogy „nemcsak szóval, hanem tettel is forradalmár volt", jellemezte Münnich Ferenc egész életét is. Nem szobatudós volt, aki a történelmi folyamatokat pusztán ésszel elemezve jut el egy követendő út felvázolásáig, hanem mozgalmi ember, forradalmár a szó igazi értelmében, akinek a kommunista mozgalommal való találkozás pillanatától a napi valósággal kellett szembenéznie, felismernie a megváltoztatandót, őriznie a védeni valót.

Az orosz forradalom egy életre szóló iskolát jelentett Münnich Ferenc számára. Átmeneti vereségek, kompromisszumok, győzelmek átélését; annak felismerését, hogy az osztályharc, bár ezer színben és alakban jelenhet meg, mégis osztályharc marad; az internacionalizmus igaz értelmezését, az orosz és a magyar valóság összehasonlításából adódó tanulságokat.

Hazatérve ismét az élvonalban tevékenykedik: a Kommunisták Magyarországi Pártjának egyik megalapítója, agitátora, a gyűjtőfogházban Kun Béla sorstársa. Kiszabadulásának pillanatától a legforróbb helyeken harcolt: a Hadügyi Népbiztosság szervezési osztályának élén állt, majd a győzelmes északi hadjáratban hadosztályának politikai megbízottja volt; közreműködött a Szlovák Tanácsköztársaság Vörös Hadseregének megszervezésében, s annak főparancsnoka lett; küzdött a Tiszántúlról indított támadás kivédéséért.

A Tanácsköztársaság harcaiban való részvétel több olyan tanulsággal szolgált Münnich Ferencnek, amelyek meghatározóak voltak későbbi tevékenységében. Látta, hogy a munkásosztály nemcsak megérti történelmi feladatát, hanem képes is a hatalom megragadására, az ország kormányzására, a nép vezetésére. De levonta a tanulságokat a vereségből is. „A proletárforradalom nemzetközi útja győzelmes út. De ezt az utat átmeneti vereségek és visszaesések is kísérik. A kommunisták követték Engels tanácsát, amelyet valamikor, az 1848-as forradalmak leverése után adott a forradalmi szocializmus harcosainak: »Ha egyszer levertek bennünket, nem tehetünk egyebet, mint megint kezdjük elölről. És az a valószínűleg igen rövid pihenő, amelyet az első felvonás vége és a második felvonás kezdete között kaptunk, szerencsére időt ad nekünk egy nagyon fontos munkára, megvizsgálni az okokat, amelyek elkerülhetetlenné tették mind az utolsó felkelést, mind annak balsikerét.«" – mondta 1959-ben, a Tanácsköztársaság emlékének törvénybe iktatásakor.

A Tanácsköztársaság ismét megerősítette, hogy a munkásosztály erejében ott van a proletár nemzetköziség ereje is. Az is egyértelművé vált, hogy a munkásosztály felszabadításának kulcsa a kommunista párt vezető szerepe, a párt és a nép összeforrottsága. De azt is megtanulta a magyar proletariátus, hogy ingadozás nélkül, erélyesen kell lecsapni az ellenforradalom erői-

re. Münnich Ferenc erről 40 év elteltével a következőt vallotta:

„A nemzetközi reakció és a magyar fasizmus a Tanácsköztársaság elleni rágalomhadjáratát azzal próbálta színesíteni, hogy az 1919-es terrorról harsogott... A valóság az, hogy a Tanácsköztársaság messzemenő türelmet tanúsított ellenségeivel szemben... Ha hibát követett el, akkor a hiba nem az volt, hogy túl keményen, hanem az, hogy a kelleténél enyhébben járt el ellenségeivel szemben... A humanista frázisok valósága Siófok és Orgovány, a britanniás tisztek kegyetlensége, a huszonöt éves intézményesített terror lett, mely a pusztulás szélére sodorta a nemzetet."

Münnich Ferenc a Tanácsköztársaság megdöntése után a bécsi emigrációban, majd az akkor Csehszlovákiához tartozó Kárpátalján végezte forradalmi munkáját. A szovjetellenes fegyverszállítások szabotálását szervezte az ukrán, magyar és szlovák dolgozók között, segítve ezzel a szovjet-oroszországi forradalom önvédelmét. Részt vett a kárpát-ukrajnai kommunista mozgalom kibontakoztatásában.

☆☆☆

Mindazok a folyamatok, amelyek a Kommunista Internacionáléban kialakultak, a nézetek, az eredmények, a hibák, Münnich Ferenc mindennapjaiban is megjelentek. A közép-németországi 1921-es márciusi munkásfelkelés egyik vezetője volt; feladatokat teljesített Ausztriában, Csehszlovákiában, Bulgáriában, Romániában. Moszkvába kerülésekor kapcsolódott be a magyar emigráció politikai tevékenységébe. Számos cikket írt, brosúrát jelentetett meg; az ásványolajipar ellenőrző bizottságának élén a Szovjetunió egész területét megismerte.

Önkéntesként kelt 1936-ban a köztársasági Spanyolország védelmére, s Otto Flatter néven a 12. nemzetközi brigádban Zalka Máté, a legendás Lukács tábornok gazdasági helyetteseként, majd a 15. spanyol hadosztály vezérkari főnökeként, később a 11. nemzetközi

brigád parancsnokaként harcolt 1939 januárjáig a német és olasz fasiszták támogatta francoisták ellen. Harcostársai meleg szeretettel emlékeztek meg róla.

Jász Dezső azt írja egyik könyvében, hogy Münnich Ferenc „Spanyolországban újra tanúbizonyságát adta katonai tudásának. Az ebrói csata például erre egyértelmű példa. A csata irányításának szálai Juan Modestro kezébe futottak össze, aki az ötödik ezredről szóló könyvében nagy elismeréssel emlékezik meg a 11. brigádról, s kiemeli, hogy eredményei nagymértékben Münnich Ferenc parancsnok kifogástalan csapatvezetési képességeinek, rátermettségének és bátorságának voltak tulajdoníthatók."

Amikor pedig a túlerő leverte a spanyol nép szabadságharcát, sokadmagával együtt ő is franciaországi internáló táborba került. RáthKároly szerint mindvégig magától értetődő volt, hogy ott is ő volt a parancsnok: „A leglehetetlenebb körülmények között is meg tudta szervezni a tábort. A franciák is mindig vele tárgyaltak. Az általuk kinevezett táborparancsnokságnak is tagja lett. És a tábor nemzetközi pártbizottságának is." Bruno Frei a következőképpen emlékezett: „Ottó a magyar, Paul a német, Cesare az olasz együtt éltek a táborban, egyetlen nagy családot alkottak, amely hű mása volt ama bizonyos önként támadt csapatnak, melynek hírneve legendaként fog továbbélni minden nép emlékezetében."

☆☆☆

A Szovjetunió szabadította ki 1940-ben. Moszkvába visszatérve „pihenése" csak pillanatnyi lehetett. A második világháború, a sztálingrádi front a harcost, a szervezőt kívánta, a moszkvai rádió magyar szerkesztőségének vezetése az agitátort szólaltatta meg.

A felszabadulás után térhetett haza Magyarországra. Először Pécsett volt főispán, majd Budapesten rendőrkapitányként ismét a legnehezebb területen volt rá szükség. A demokratikus rendőrség megszervezése, a főváros közbiztonságának megteremtése méltó feladat

volt. 1950-től diplomáciai szolgálatot teljesített Helsinkiben, Szófiában, Moszkvában, majd Belgrádban.

A magyar népi demokrácia tragikus napján, 1956. október 23-án hazajött Budapestre, a Jugoszláviából visszatérő magyar párt- és kormányküldöttség tagjainak társaságában. A nemzetközi brigádok megalakulásának 20. évfordulója alkalmából ugyanis 1956. október 25-re a Sportcsarnokban nagygyűlést terveztek, melynek szónoka Münnich Ferenc lett volna. A kitört ellenforradalom miatt a nagygyűlés elmaradt. Az el nem mondott beszéd – amely fényt vet akkori álláspontjára – később megjelent a „Tankok ellen, száz halálon át" című kötetben. A többi közt ez olvasható benne: „A nemzetközi dandárok megalakulásának 20. évfordulóján szeretettel emlékezünk meg azokról, akik annak idején életüket áldozták a szabadságért, a népek antifasiszta szolidaritásáért. Mélyen gyászoljuk azokat, akiket a rágalom, a lakájszellem, a gyávaság pusztított el. Hisszük, hogy áldozatukból új élet fakad pártunk és népünk számára... Mi, volt spanyol önkéntesek, kommunisták vagyunk, harcos kommunisták, és azok voltunk húsz év előtt is. Hűségünk, ragaszkodásunk a párthoz életszükséglet számunkra. A párthoz, amely a lenini demokrácia és kommunizmus elveit valósítja meg, s a szocializmus gyakorlatát kiterjeszti az egész országra. A párt egysége, fegyelme mellett élünk, azért harcolunk. Azt akarjuk, hogy pártunk a gondolkodók pártja, a véleményüket bátran nyilvánítók pártja legyen, hogy minden fontos határozat a párttagság megalapozott véleményének szintézise, az előzetesen lefolytatott véleménycsere eredménye legyen."

Münnich Ferenc szólni kívánt arról a harcról is, amely a múlt terheinek, hibáinak, sőt bűneinek elhárításáért folyt. Arról, hogy helyre kell állítani a párt igazi hagyományainak tiszteletét. Kiemelte, hogy el kell vetni, meg kell cáfolni azokat a hamisításokat is, amelyek Kun Bélát megrágalmazták, és az emberek agyában rögződtek. Rendkívül fontosnak tartotta a

proletárdiktatúra valósághű történetének megírását, a párt történetének elemzését. Mert: „Csak úgy nevelheti helyesen a párt népünk ifjúságát, csak a múlt példáin és példaadóin keresztül teheti őket a jövő igazi hordozóivá, a szocializmus meggyőződéses, lelkes építőivé" – írta.

1956. november 4-én, vasárnap hajnali 5 óra után néhány perccel a szolnoki rádió hullámhosszán felhangzott: „Véget kell vetnünk az ellenforradalmi elemek garázdálkodásának. Ütött a cselekvés órája! Megvédjük a munkások és parasztok hatalmát, a népi demokrácia vívmányait. Rendet, biztonságot és nyugalmat teremtünk hazánkban." Münnich Ferenc, a fegyveres erők minisztere azt a nyílt levelet olvasta fel, amely bejelentette: a Nagy Imre-kormány négy volt tagja, Apró Antal, Kossa István, Kádár János és ő maga már november 1-én megszakította ezzel a kormánnyal minden kapcsolatát. Ő írta alá azt a távmondatot is, amely november 4-én hajnalban minden magyar katonai alakulattal tudatta: „Elrendelem, hogy a magyar néphadsereg egységei ne küzdjenek a szovjet egységekkel szemben. Parlamentereket küldjenek az odaérkező csapatok elé."

☆☆☆

Megindult a fegyveres erők újjászervezése is: megalakult a néphadsereg katonatanácsa, amelynek az volt a célja, hogy a tisztikarból, az alakulatokból, a néphez hű munkásokból, pártmunkásokból, belügyminisztériumi dolgozókból létrejöjjön a magyar karhatalom. Münnich Ferenc egyik legelső parancsában feloszlatta a hadseregben addig működő „forradalmi" és hasonló bizottságokat.

Amikor Kádár János 1958-ban az Országgyűléstől felmentését kérte a miniszterelnöki posztról, Münnich Ferencet ajánlotta erre a tisztségre. Az MSZMP első titkára ekkor a következőket mondta: „Mi annak idején, 1956. november 1-jén és 2-án láttuk, hogy egy új

kormány kell, szakítani kell az árulókkal; akkor a kezdeményezők között – ha ilyesmiről kell és lehet beszélni – Münnich Ferenc elvtárs mindenesetre az elsők között volt, és kevés híján ő lett a miniszterelnök. Ezt most elárulom, mint belső műhelytitkot. Münnich elvtárs volt az, aki azt ajánlotta, hogy én vegyem a kezembe a dolgok intézését, mint miniszterelnök, hiszen ő hosszú ideig nem volt itthon, az emberek nem ismerik annyira állásfoglalását és cselekedeteit."

Münnich Ferenc azok között volt, akik tudták: a párt megújult politikája nem az ellenforradalomból következett, hanem éppen az ellenforradalom leverésén át vezetett az út a már korábban elkezdett munka folytatásához. Ő maga aktív szerepet vállalt ebben a megújulásban, amely természetesen ekkor sem egy csapásra, hanem folyamatként, nem konfliktusok nélkül, de a lényeget tekintve töretlenül, következetesen haladt előre, s a társadalmi élet valamennyi szféráját felölelte. A kormány elnöke, majd államminiszter volt 1965-ig, s 1956 novemberétől haláláig az MSZMP legfelsőbb vezető szerveinek tagja.

Kivételes kapcsolatteremtő készséggel rendelkezett, csillogó humorral átszőtt kedélyű ember volt, aki a legfeszültebb helyzetekben is megőrizte szilárd nyugalmát, népszerűségének nagyon is eredeti, emberi titkait. Sohasem tartozott a magányos emberek közé: mindig körülvették elvbarátai, harcostársai. Legjellemzőbb tulajdonsága mégis az volt, hogy ott találtatott mindig, ahol forrt a világ, ahol döntő küzdelem, történelmet alakító harc folyt. Egy fél évszázadot töltött el a pártmunka, a politikai élet, a fegyveres forradalmi harc első vonalában. Az internacionalistáknak ahhoz a nemzedékéhez tartozott, amelynek végig kellett harcolnia mozgalmas századunk döntő csatáit és fordulatait. Most, születésének 100. évfordulóján akkor tisztelgünk méltóképpen emlékének, ha mi is úgy cselekszünk, ahogyan ő cselekedett: mindent megteszünk, amit tennünk kell.

MÁDLNÉ DR. MAÁR ILONA

Gergely Ernő

SZÉNCSATA 1945–1946

A felszabadulás után a szénbányákban azonnal megindult a termelés, a bányamunkások tízezrei láttak hozzá károsodott munkahelyeik helyreállításához. A magyar bányamunkásság a felszabadulás első pillanataitól együttműködött a felszabadító Vörös Hadsereggel. Alig szűntek meg a harcok a bányavidékeken, rövid időn belül szovjet mérnökök érkeztek oda, akik jelentős műszaki segítséget nyújtottak a termelés megindításához.

A bányaipari munkások példátlan lelkesedéssel láttak munkához, de nehezítette dolgukat, hogy minden bányatelepen hiányoztak a termelés megindításához szükséges legfontosabb anyagok, bányafa például úgyszólván sehol sem maradt. Az első időkben a legtöbb helyen maguk a munkások láttak hozzá, hogy a közeli erdőkben kitermeljék az ácsoláshoz nélkülözhetetlen faanyagot. Nem volt füstmentes robbanóanyag, paxit sem. A fel nem robbant lövedékekből kiszerelt vagy házilag előállított robbanószerek alkalmazása viszont füst- és gázképződéssel járt, ami órákra megakasztotta a termelést, gyakran balesetet idézett elő. Kevés volt a csille és a tehervagon is. Minthogy a háború idején új feltárásokat alig kezdtek, a felszabadulás után is meg kellett elégedni a rosszabb fekvésű, gyengébb minőségű széntelepek továbbművelésével.

Rendkívül nehéz volt a szükséges munkaerőt elő-

teremteni. A bányamunkásság létszáma az 1943. évi 47 500-ról 38 000-re csökkent, de a legnagyobb gondot a jól képzett, tapasztalt vájárok hiánya okozta. Érezhető volt, hogy a háború alatt sok munkás már eleve csak ideiglenesen helyezkedett el a bányászatban, s a felszabadulást követő rendkívül nehéz viszonyok között nem is maradtak meg munkahelyükön. Sokan részes földművelést vállaltak, vagy földet igényeltek, és mint újgazdák dolgoztak tovább. Kevés volt a mérnök.

A bányászok munkáját nehezítette a bányamezők elvizesedése. Minthogy a bányaüzemeket előzetesen kiüríteni nem lehetett, a víz a vágatokkal együtt a gépeket, szerszámokat s így az üzemi berendezéseket is elborította. A víztelenítést azonban akadályozta, hogy sok helyen a visszavonuló német csapatok nemcsak a bányák lejáratait, hanem a villamos központok üzemképes egységeit is felrobbantották, s óriási kárt okoztak a gépek elhurcolásával, illetve tönkretételével. Az első feladat tehát az áramszolgáltatás helyreállítása, a felrobbantott és tönkrement vágatok kijavítása, újranyitása volt. Csak ezek elvégzése után kerülhetett sor a víz kiemelésére.

A bányák a helyi erőkre voltak utalva, minthogy központjaik többsége Budapesten volt. Az 1944 végén megszakadt kapcsolataik helyreállítását a közlekedés bénultsága akadályozta. A rossz ellátás, a bányászok hiányos táplálkozása következtében csökkent a munkateljesítmény: 1940-ben egy bányász műszakonként átlagosan 8,7, 1944-ben 7,7, 1945 nyarán már csak 3 mázsa szenet termelt. Még ez is csoda volt a folyamatos éhezés mellett! Az élelmezés elégtelenségét az ellenséges elemek igyekeztek kihasználni. „Ingyen, éhen nem dolgozunk" – hangoztatták a demagógok és hangulatkeltők, fegyelembontással igyekezvén a nehéz viszonyokat saját politikai céljaikra felhasználni.

A széntermelés 1945 közepén messze elmaradt az ország igényei mögött, pedig a szén az ipari termelés beindításának és fejlesztésének egyik legfontosabb fel-

tétele volt. Naponta minimálisan 20 000 tonna szénre lett volna szükség, ehelyett júniusban és júliusban is csak 13 000 tonnát hoztak fel.

Különösen akadályozta a súlyos szénínség a főváros villanyárammal való ellátását. A Budapest iparát energiával ellátó kelenföldi erőmű 1945 tavaszán üzemen kívül állt. A bánhidai erőmű pedig, amelyet Tatabánya látott el szénnel, nem tudott áramot szállítani Budapestre, mivel a távvezeték a harcok alatt megsérült.

A rendkívül nagy szénhiány szinte megbénította a termelést és a szállítást. A vasút 1945 augusztusában a szénhiány következtében már nem tudott szerelvényeket indítani. A szénszükséglet 1945 őszén rohamosan emelkedett. A közlekedés fokozatos helyreállítása, az ipari termelés növelése, a háztartások téli tüzelőanyag-ellátása egyre több szenet igényelt. A szénválság megoldása az újjáépítés központi problémájává vált.

A szénválság 1945 decemberében tetőzött. A gyárak egy része kénytelen volt leállítani vagy csökkenteni a termelést szénhiány miatt. Ennek következtében aggasztóan emelkedett a munkanélküliek száma. A vasútvonalak helyreállítása ugyan lényegében befejeződött, de a MÁV a szénhiány miatt arra kényszerült, hogy a személyforgalmat csaknem teljesen szüneteltesse, s a teherforgalmat is lényegesen korlátozza. Budapesten a helyreállított villamosvonalakon csak korlátozott számban közlekedtek a szerelvények.

☆☆☆

A Szakszervezeti Tanács már 1945 őszén versenyfelhívással fordult a bányászokhoz. Harcra hívta őket: *„Induljon meg a termelés a tárnától a vagonig, ömöljön az anyag az ország gazdasági vérkeringésébe, rázzuk le magunkról a válság béklyóit. A versennyel a több termelést szolgáljuk, a több termeléssel a magunk jövőjét biztositjuk. A több termelés jutalma nemcsak közvetve érezteti hatását, hanem közvetlenül érezhetjük a*

bérfizetésben és jutalmazásban..." – szólt a felhívás. 1946. február elején bontakozott ki Magyarországon az első bányászmunkaverseny, melyet céljánál és tartalmánál fogva teljes joggal neveztek széncsatának.

A kezdeményezést a tatabányai munkásság ragadta magához. A *Szabad Nép* 1946. február 8-i száma közölte kiáltványukat, amelyben munkaversenyre hívták ki az ország összes bányáit a szénválság leküzdésére. Ezt követően – a Magyar Kommunista Párt szervező munkája nyomán – az újjáépítési munkákból oroszlánrészt vállaló és a széntermelés növelésében közvetlenül érdekelt gyári munkásságtól támogatva, kibontakozott a *széncsata*. A tatabányaiak felhívása után, 1946. február 12-én a Magyar Kommunista Párt kiadta a jelszót: „Fel a széncsatára! Előre a napi 2200 vagon szén termeléséért!" A március 3-i bányásznagygyűléseken a MKP vezetői tartottak beszédeket: Kádár János Tatabányán, Nógrádi Sándor Sajószentpéteren, Rajk László Salgótarjánban, Révai József Dorogon. Mozgósította erőit a Szociáldemokrata Párt és a Szakszervezeti Tanács is.

Mindez nagy visszhangot váltott ki a bányavidékeken, és az érdekeltek egymás után jelentették be, hogy elfogadják a tatabányai bányászok kihívását, teljesítik az MKP által meghirdetett termelési programot. A budapesti nagyüzemek dolgozói röpgyűléseken elfogadott határozattal fordultak a bányászokhoz, kérték erőfeszítéseiket a vállalt cél teljesítéséhez. Megmozdult a társadalom minden rétege, hogy segítsen a bányászoknak. *„Nehéz munkával újjáépített gyárainkban tehetetlenül állnak a gépek, nyílt pályákon elakadnak az élelmiszert szállító vonatok, meghalnak a kórházak és a gyermekotthonok lakói. Nincs szén! Kevés a bányákban a munkás! Követnünk kell azt a száz fiatalt, akik Tatabányára elindultak, és már vívják harcukat a szénért"* – szólt a Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség felhívása 1945–1946 telén a magyar ifjúsághoz. A MADISZ és a SZIT (szakszervezeti ifjúság) több száz tagja jelentkezett bányamunkára.

Közülük állították össze az első száz tagú brigádot. Példájuk ösztönző volt, újabb százak követték őket.

A bányászok a mostoha körülmények között, erejüknek szinte végső megfeszítésével érték el, hogy teljesítették vállalásukat: 1946. március 15-én napi 2200 vagon szenet adtak az országnak.

Apró Antal a szénbányászat államosításáról szóló törvényjavaslat vitáján – a nemzetgyűlés 1946. május 23-i ülésén – számolt be a széncsata addigi eredményeiről. 1946 januárjában a napi átlagteljesítmény 1903 vagon volt, februárban 2110, márciusban 2137, áprilisban pedig 2072 vagon. A kezdeti sikerek után március második felében a termelés további emelkedése helyett csökkenés következett be. Nem is történhetett ez másképpen. Hiábavalónak bizonyult ugyanis az MKP minden erőfeszítése a bányászok ellátásának tartós megjavítására, a bányászok közül sokan ismét a mezőgazdaságot választották a biztosabb megélhetés reményében, megnőtt a munkából hiányzók száma, romlott a munkafegyelem. Márciusban a „hiányzók" száma országosan naponta 6000–7000-re emelkedett. Ilyen körülmények között tervszerű, fegyelmezett munkáról alig lehetett szó.

A széntermelés csökkenése veszélyeztette a pénzügyi stabilizációt. A kormány felismerte a súlyos helyzetet, és rendkívüli jogokkal felruházott szénbizottságot nevezett ki. E bizottság feladata az volt, hogy a termelés fokozására tegye meg a szükséges intézkedéseket: országosan egységesítse a bányászellátást, segítse a bányászok élelmiszerrel való ellátását, a bányák anyagellátását. A szénbizottság azonban úgy látta, hogy a bányászokról való gondoskodással megszüntethető a bányászok szénnel való premizálása is. Az volt a véleménye: a munka értékmérője ezentúl a forint; ha tehát minden bányatelepen van elég élelem, iparcikk, a bányászkereseten kívül nincs szükség további ösztönzőre. Ez az útja annak, hogy a több és jobb munkának a forint legyen az ellenőre.

Vas Zoltán a *Szabad Nép* 1946. november 1-jei szá-

mában „Szénbányászatunk fejlődése az államosítás óta" címmel elemzést adott a magyar szénbányászat helyzetéről. Megállapította: „Széntermelésünk az állami kezelésbe vétel óta májusig egyenletesen emelkedett, az infláció két utolsó hónapjában – nagyrészt a bányamunkások tekintélyes részének a mezőgazdasági munkákban való részvétele miatt – ideiglenesen csökkent, a stabilizáció óta pedig hatalmas lendülettel megnőtt."

Az utolsó öt hónap termelési adatai

1946	Összes termelés (mázsában)	Napi termelés (vagonban)
Május	5 133 416	2 053
Június	4 401 647	1 900
Július	4 834 262	1 726
Augusztus	5 254 612	1 948
Szeptember	5 458 469	2 100
Október	–	(kb). 2 355

„Az 1938-as évben a havi átlagtermelés 7 és fél–8 millió métermázsa volt. Ez év augusztusában tehát a békebeli színvonal 70, szeptemberében 73%-át értük el, októberben viszont eljutottunk a 80%-ig. A széntermelés növelésének és olcsóbbá tételének lényeges feltétele volt, hogy növeljük a vájároknak és a föld alatt dolgozóknak létszámát, csökkentsük a külszínén dolgozóknak és a munkától távolmaradóknak arányát. Ezen a téren is jelentős eredményeket értünk el. Míg áprilisban a 48 256-os összlétszámból 12 705 volt a vájár, addig szeptemberben a 48 534-es összlétszámból már 13 703. A föld alatt dolgozók száma áprilistól szeptemberig az összlétszám 57,8%-áról 62,9%-ára emelkedett, ugyanekkor a külszínen dolgozók százalékaránya 42,2-ről 37,1-re csökkent.

A munkafegyelem is javult. A munkafegyelem javulását nagyrészt a forint sikere okozta: hiszen a bányászkereset országos átlagban 11–12 forint műszakonként. A bányászok annál is inkább megbecsü-

lik a forintot, mivel az elmúlt hónapokban élelem-, ruha- és dohányellátásuk megjavult.

A munkafegyelem erősödése tükröződött az összmunkás-teljesítmény növekedésében is. Míg 1946. júliusban műszakonként négy és fél mázsát termelt egy ember, augusztusban 4,8, szeptemberben már 5,1 métermázsát. Az emelkedés tehát júliustól szeptemberig 13,3%, és ez októberben még jelentősen fokozódott.

Az államosítás sikere tette lehetetlenné a szénbárók kartellpolitikáját, az államosítás révén sikerült csökkenteni a nagytőke befolyását, érvényesíteni a dolgozók érdekeit. Az államosítás sikerének köszönhető a széntermelés folytonos növekedése, amely a forint védelmének és az ország gazdasági talpraállásának biztosítéka is volt."

☆☆☆

A számok is bizonyították, hogy a bányászok hősi munkát végeztek. Jórészt nekik volt köszönhető, hogy az ország átvészelte a háború utáni kritikus időszakot. Méltán emlékezett meg a korabeli sajtó a bányák hőseiről: *„Ti úrrá lettetek a példátlan nehézségeken, és megmutattátok a felszabadulás első esztendejében, hogy a céltudatos, elszánt munkásakarat nem ismer leküzdhetetlen akadályokat!"*

Ebben a háztáji üvegházban a banán is megterem

Hámori Lászlóné

A BUDAPESTI IDEIGLENES INTÉZŐ BIZOTTSÁG ÉS A PÁRTSZERVEZETEK HARCA AZ ÜZEMEKÉRT (1957. január–május)

Az ellenforradalom elleni harc fordulata 1956. november 3-án következett be, amikor megalakult a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány. A forradalmi kormány az ellenforradalom eszmei-politikai felszámolását, a törvényes rend helyreállítását, a munkáshatalom megvédését és megszilárdítását, valamint a szocializmus építésének folytatását a tömegekre támaszkodva, a tömegekkel együtt kívánta megoldani.

Az ellenforradalom fegyveres felszámolása november közepére lényegében befejeződött, előtérbe került az ellenforradalom ideológiai leleplezése és elszigetelése. Ebből következően a politikai, gazdasági, ideológiai konszolidáció – mindenekelőtt a forradalmi erők tömörítése, a párt újjászervezése, az államhatalmi szervek reorganizálása, valamint a párt és a munkásosztály közötti bizalom helyreállítása – szívós eszmei-politikai küzdelemben történt.

1957 januárjára a forradalmi kormány és az újjászerveződő párt, a Magyar Szocialista Munkáspárt – az egyes ellenforradalmi akciók szétverése és a területi munkástanácsok feloszlatása után – komoly po-

litikai eredményeket ért el a konszolidáció terén. A pártszervezés előrehaladt, a termelőmunka fokozatosan megindult, az államhatalmi és államigazgatási szervek konszolidálódtak, a tömegek, elsősorban a munkások között egészséges kijózanodási folyamat volt tapasztalható. Ez kedvező talajt teremtett ahhoz, hogy a párt támadásba menjen át az üzemek visszaszerzéséért, a munkástömegek politikai meghódításáért, a párt munkásbázisának növeléséért.

Budapesten volt az állami ipari üzemek 52 százaléka, az ország ipari munkásainak és alkalmazottainak több mint 48 százaléka. 1956 utolsó két hónapjában úgyszólván leállt a termelés: decemberben az 1956. szeptemberi termelésnek még csak 32 százalékát érte el. Január első felében a munkanélküliség veszélye fenyegetett.

A párt és a munkásosztály közti bizalom helyreállítását tehát a gazdasági konszolidáció feladatai is sürgették. A párt és a munkásosztály közötti viszony alakulásának viszont nagy szerepe volt abban, hogy a párt kapcsolatai hogyan, milyen gyorsan állnak helyre a dolgozók más csoportjaival.

A Budapesti Ideiglenes Intéző Bizottság már az MSZMP szervezésének első heteiben tapasztalta *az üzemi pártszervező munka* gyengeségét, s decembertől egyre erőteljesebben szorgalmazta ezt a munkát. Sürgette: a pártszervezetek lépjenek fel az ellen, hogy racionalizálások ürügyén kommunista vezetőket bocsássanak el. Javasolta, hogy a legnagyobb üzemek élére kormánybiztosokat nevezzenek ki, egyúttal támogatta a józanul gondolkodó munkásoknak azt a követelését, hogy szüntessék meg a fizetett, ún. „összkomfortos" sztrájkot. A Budapesti Ideiglenes Intéző Bizottság 1957. január 23-i ülésén az üzemi pártszervezés gátló tényezői között említette az ellenforradalmi befolyást, amelynek következtében sok üzemben még félig „illegálisan" dolgoznak az üzemi intézőbizottságok; a párt szervezése nem elég tudatos; egyes üzemekben szociáldemokrata párt alakítására törekednek volt

MDP-tagok; nem megfelelő a kapcsolat a munkástanácsok, a szakszervezetek és a pártszervezetek között. Már ekkor felfigyelt a szektás jelenségek megjelenésére is.

Ugyanezen az ülésen a Budapesti Ideiglenes Intéző Bizottság beszámoltatta a XIII. és az V. kerületi intézőbizottságot a pártszervező munkáról. A XIII. kerületben a párttagság létszáma az MDP tagságának 8,5 százaléka volt, ennek 61 százaléka munkás. A jelentés megállapítása szerint januárban nőtt a pártba belépők száma. Az összetételt elemezve fontosnak tartotta az értelmiség, ezen belül a műszaki értelmiség megnyerését, a tagszervező munka erősítését a textilipari üzemekben. Ezért az üzemi pártszervezetek feladatává tette, hogy legyen hatékony a kapcsolatuk a munkástanácsok tagjaival, a szakszervezeti aktivistákkal, a művezetőkkel és a szakmunkásokkal, a műszaki értelmiséggel. Fokozzák a politikai felvilágosító munkát, lépjenek fel a szektás „elegen vagyunk"-nézettel szemben, foglalkozzanak a termeléssel, a dolgozókat érintő napi kérdésekkel.

Az V. kerületi jelentésből kitűnik, hogy a kerületben 7581 párttag volt, ez az ottani MDP-tagság 20 százaléka. Az alapszervezetek minden jelentősebb intézményben – kivéve a tervezőirodákat – megalakultak. A párttagság többségét az 1945–1947-es tagok adták.

☆☆☆

A Budapesti Ideiglenes Intéző Bizottság május 23-án elfogadott munkaprogramjában kiemelten foglalkozott az *üzemi pártszervezetek* politikai munkájának és szervezeti életének rendszeressé tételével. Elhatározta az öt legnagyobb üzem helyzetének átfogó vizsgálatát, meghatározta a szakszervezetekben dolgozó kommunisták feladatait is. Az újjászerveződő párt mellett a *szakszervezeti mozgalom* volt a munkásosztály tömörítésének és megnyerésének a fő bázisa. Ez Budapesten 600 000–700 000 szervezett dolgozót jelentett.

Az ellenforradalom utóvédjei nemcsak a pártszervezeteket, hanem a szakszervezeteket is ki akarták tiltani az üzemekből. Sok helyen leváltották az üzemi bizottságokat, helyiségeiket lefoglalták. Az ellenforradalmi erők befolyása alá került munkástanácsok igyekeztek átvenni a szakszervezetek feladatkörét, vagy legalábbis irányításuk alá vonni azokat. Az idősebb, régi szervezett munkások azonban kiálltak a szakszervezetek mellett. Például a Csepel Vas- és Fémművekben, a MÁVAG-ban a szakszervezet egy percre sem szüneteltette tevékenységét.

A Szaktanács és az egyes szakszervezetek is felléptek a munkástanácsok, a Budapesti Központi Munkástanács sztrájkfelhívásai ellen, támogatták a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány politikáját. Januártól a munkástanácsok politikai szerepének fokozatos megszűnésével a szakszervezetek egyre inkább a termelés, a gazdálkodás feladataival foglalkoztak, bár mindvégig gondot okozott a munkástanácsokkal való együttműködés.

Az eszmei-ideológiai válság a szakszervezeteket sem kerülte el, ideiglenesen teret nyert soraikban „a párttól és kormánytól való függetlenség" hamis jelszava. A SZOT 1957. január 25-i plénumán kialakult széles körű vita alapján a szakszervezeti vezetés ezt az álláspontot elvetette. Kimondta, hogy a szakszervezetek – mint a dolgozók szervezetei – a szocialista társadalomban nem lehetnek politikailag *függetlenek* a szocialista államtól, sem az azt irányító párttól, viszont politikailag és szervezetileg *önállóak*. A szakszervezetek legfontosabb feladataként a szocializmus építésében való részvételt, valamint a dolgozók érdekvédelmének és érdekképviseletének ellátását jelölte meg.

1957 tavaszán a munkásosztályban végbement eszmei tisztázódás, a szakszervezetek megújulása lehetővé, a hiányos üzemi bizottságok kiegészítése pedig szükségessé tette a szakszervezeti választások megtartását. A szakszervezeti mozgalom megerősödését, a párttal és a kormánnyal való új típusú kapcsolatát

mutatta a szakszervezetek részvétele az 1957. évi népgazdasági terv előkészítésében, végrehajtásában.

1957 áprilisában-májusában sok helyütt újraéledtek a dolgozók termelést segítő mozgalmai, május 1-je tiszteletére több üzemben felajánlásokat tettek a termelékenység emelésére, az önköltség csökkentésére. A pártszervezetek, a szakszervezetek és az őket támogató dolgozók erőfeszítéseinek eredményeként a termelési mutatók hónapról hónapra javultak. Az 1957. januári termelést alapul véve, a budapesti üzemek termelése februárban 122 százalékra, márciusban 129 százalékra, áprilisban 140 százalékra emelkedett. A termelékenység 39 százalékkal nőtt. Ez lényegében az 1956. áprilisi szint elérését jelentette.

A Budapesti Ideiglenes Intéző Bizottság 1957. május 23-án elfogadott munkaprogramjában kijelölte a pártszervezetek és a kommunisták feladatait a szakszervezetekben végzendő munkáról. A szakszervezeti munka segítése, a szakszervezetekben dolgozó kommunista frakciók létrehozása és negyedévenkénti összehívásuk mellett célul tűzte ki a budapesti szakszervezeti mozgalom helyzetének átfogó elemzését és ennek alapján a pártszervezetek feladatainak meghatározását. Erre 1957 decemberében került sor.

☆☆☆

A párt és a munkásosztály kapcsolatának megszilárdításában elért eredményeket reprezentálta a *munkásőrség* megalakulása. Kifejezte a munkásosztálynak azt az igényét, hogy fegyverrel is részt vegyen saját hatalmának megvédésében. A munkásőrség megszervezésének szükségessége már 1956 novemberében fölmerült, de ekkor még a közbiztonság és a rend helyreállítása inkább a forradalmi karhatalom létrehozását igényelte. A novemberi–decemberi pártaktívákon elhangzott sürgető vélemények azonban megérlelték a döntést. 1957. január 29-én az MSZMP IKB hatá-

rozata, valamint az MN Elnöki Tanácsának II. 18-i rendelete alapján megkezdődött a munkásőrség szervezése.

A munkásőrség fővárosi szervezésének előtérbe helyezése nem csupán Budapest politikai jelentőségével függött össze. Nem utolsósorban a politikai konszolidáció megnehezítését célzó ellenforradalmi provokáció indokolta. Már az 1957. február eleji kerületi jelentések ellenséges röplapok tömeges megjelenéséről, a „Márciusban Újra Kezdjük!" (MUK) jelszóval folyó ellenséges agitációról számoltak be.

Budapesten a munkásőrség megszervezésében támaszkodni lehetett a novemberben megalakult pártőrségekre, rendezőgárdákra, a rendőrséget segítő munkásokra. A zászlóaljak kiépítése januárban megindult. Február 28-án Kőbányán alakult meg az ország első munkásőrzászlóalja. Márciusra Budapest 19 kerületében 5630 munkásőr volt.

A testületbe a legnagyobb létszámban munkások jelentkeztek. Az 1957. júniusi adatok alapján a budapesti munkásőrség 60–65 százaléka munkás volt. Mellettük ott találhattuk az értelmiség legjobbjait és az alkalmazottakat is. A fővárosi munkásőrség tagjainak 20–25 százaléka állami, párt- és gazdasági vezető volt.

A MUK jelszóval készülődő ellenforradalmi provokáció megakadályozása a testület első jelentős fegyverténye volt. A forradalmi erők offenzívájának szerves része volt a karhatalom március 13-i, valamint a munkásőrség március 30-i nagyszabású demonstrációja is. Budapest utcáin újból zúgott: „Munkásököl vasököl, odasújt, ahová köll!" Az üzemi munkásokra, Budapest lakóira jelentős hatást gyakorolt ez a felvonulás. A pártélet szempontjából pozitív hatása volt az üzemi alapegységek létrehozásának. A pártszervezetek létszámának növekedéséhez – a párt agitációs és propagandamunkájának javulása mellett – a munkásőrség létrejötte is hozzájárult.

☆☆☆

A Budapesti Ideiglenes Intéző Bizottság és a kerületi pártszervezetek *eszmei-politikai, ideológiai felvilágosító munkája* 1957-től egyre sokrétűbbé, eszközeiben gazdagabbá vált. Elsősorban azokra a kérdésekre helyezték a hangsúlyt, amelyekben erre az időre egyetértés jött létre a párt és a tömegek között: a rend megteremtése, az infláció és a munkanélküliség megakadályozása; az ország jövője iránti felelősség erősítése.

Sokirányú erőfeszítéseket tettek annak érdekében, hogy az üzemi pártszervezetek tekintélye növekedjék; újból megtanuljanak érvelni, politizálni; szélesedjen agitációs tevékenységük a pártonkívüliek, ezen belül is a munkástanácsok, művezetők, szakmunkások, szakszervezeti aktivisták körében. Az *egyéni agitációt* a pártmunka eszközévé kívánták tenni. Alapelvként mondták ki, hogy az aktivisták, a tisztségviselők mellett minden párttag végezzen felvilágosító, meggyőző munkát a munkahelyén és a lakóhelyén. A körzeti pártszervezeteket pedig arra ösztönözték, hogy jobban működjenek együtt a tanácstagokkal, lakóbizottságokkal, vöröskeresztes aktivistákkal.

A párttagság, az üzemi dolgozók eszmei tisztulási folyamatát erősítették a januárban–februárban szervezett *üzemi politikai viták* is, amelyeken megtárgyalták az októberi ellenforradalom kérdéseit, a dogmatizmus és a revizionizmus megnyilvánulásait. Véleményt cseréltek az MSZMP megújult elméleti-politikai alapjairól; a függetlenség, a proletárdiktatúra és a demokrácia összefüggéseiről; valamint a gazdasági kibontakozás főbb feladatairól. A politikai vitákhoz a Budapesti Ideiglenes Intéző Bizottság vitavázlatokat adott ki, a kerületekkel együtt vitavezetőket is állított. A Budapesti Ideiglenes Intéző Bizottság agitációs és propagandacsoportja az IKB, valamint a Tájékoztatási Hivatal segítségével még további anyagokat is kiadott a „nemzeti kommunizmusról", a nyugat-európai sajtó, rádió szerepéről, a szovjet–magyar gazdasági kapcsolatokról, a szocializmus építésének eredményeiről, a népgazdaság 1956–1957-es fejlődéséről. Ezek a vázlatok,

anyagok, cikkgyűjtemények sok érvet, eligazodást nyújtottak a kerületi és üzemi pártszervezeteknek.

A kerületekben több *politikai vitakört* szerveztek. A VI. kerületben például 40 indult, 600–700 résztvevővel, ami ekkor a kerületi párttaglétszám 20–25 százalékát jelentette. A VII. kerületben 86 vitakört szerveztek, ezeken a párttagság 55–60 százaléka vett részt, a pártonkívüliek érdeklődése a témáktól függően változott. Folytatták az ún. vasárnap délelőtti vitákat, munkásklubokat szerveztek. Ezeken a kommunisták százai vitatták meg az alapvető, aktuális gazdasági, politikai kérdéseket. A szenvedélyes viták az 1945-ös idők forradalmi szellemét idézték. Folytatódtak a *kommunista aktívaértekezletek* is, amelyeken részt vettek, felszólaltak a Budapesti Ideiglenes Intéző Bizottság és az MSZMP IKB tagjai. 1957. január 27-én Csepelen Kádár János, Kelen Béla, február 9-én Újpesten Kádár János, február 10-én a IX. kerületben, február 18-án a XIII. kerületben Apró Antal, február 22-én a Ganz Hajógyárban Biszku Béla szólt az ellenforradalom leverésében elért eredményekről, a kommunisták előtt álló feladatokról, a tömegeket foglalkoztató kérdésekről.

A Budapesti Ideiglenes Intéző Bizottság és a kerületek az üzemi munkásság és a lakosság közti agitáció fontos eszközének tekintették a *kerületi és üzemi lapokat*. A kerületi párt- és tanácsi híradók funkciójukat tekintve természetesen eltértek egymástól. A tanácsi híradók elsősorban a lakossághoz kívántak szólni, és a lakóhelyi feladatokra mozgósítottak. A kerületi pártlapok pedig elsősorban a pártmunka tapasztalatainak terjesztését segítették. Ilyen tanácsi híradókat 1957 elején a II., VI., VII., XII., XIII., XX. kerületben adtak ki, párthíradókat pedig a II., V., XIX., XXII. kerületi intézőbizottság szerkesztett.

A Budapesti Ideiglenes Intéző Bizottság február 25-én határozatot hozott az üzemi lapok megindítására. Legfontosabb feladatuknak a párt- és kormányhatározatok ismertetését, magyarázását, az azokból adódó üzemi feladatokra való mozgósítást jelölte meg. Az

üzemi lapok a pártszervezetek irányításával és ellenőrzésével dolgoztak. Elsőként a MÁVAG-ban, a Ganz Vagongyárban, a Ganz Hajógyárban és a Ganz Villamosságiban jelentek meg, hetente adták ki őket. Májusig összesen 10 üzemi lap jelent meg rendszeresen, majd újabb 6 megjelenéséhez járult hozzá a testület. Ebben az időben került a Budapesti Ideiglenes Intéző Bizottság hatáskörébe az *Esti Hírlap*, amely jogutódja volt az ellenforradalom előtt megjelenő *Esti Budapest*-nek. Az *Esti Hírlap* 1956. december 24-én jelent meg először; 1957 nyaráig a Tájékoztatási Hivatal felügyelete alatt állt.

☆☆☆

Az újjászerveződött pártszervezetek november 4-e utáni legjelentősebb akcióinak a *pártnapokat* tekinthetjük. 1957. január első napjaiban az I., XI., XIV., XVI., XX. kerület által rendezett pártnapokon még csak 100–150 fő vett részt, s elsősorban a párt tagjai; a februári pártnapokon már nagy számban jelentek meg pártonkívüliek is. A budapesti pártnapokon 15 000–16 000 ember vett részt. Március közepéig 270 nagy- és középüzemben tartottak nyilvános pártnapokat vagy aktívaértekezleteket. Ezeknek a fórumoknak kiemelkedő jelentőségük volt a dolgozók tömegeivel folytatott közvetlen párbeszédben.

Az MSZMP IKB 1957. február 26-i határozata által is ösztönözve a Budapesti Ideiglenes Intéző Bizottság megkezdte a *munkásgyűlések* szervezését is. Az első ilyen gyűlést 1957. február 5-én Zuglóban tartották, ezen 1500-an vettek részt, és hallgatták érdeklődéssel Marosán György beszédét. Márciusban a Beloianniszban 1000, Csepelen 2500 résztvevővel voltak lelkes hangulatú munkásgyűlések.

Joggal állapította meg a Budapesti Ideiglenes Intéző Bizottság március 26-i ülésén, hogy ezek a pártnapok, munkásgyűlések elősegítették a politikai-eszmei tisztulást, erősítették a párt egységét. Saját irányítómun-

káját azonban úgy értékelte, hogy „az minden eredmény mellett sem kielégítő... a legnagyobb erőfeszítések ellenére is, körülbelül a párttagság kétszeresének megfelelő tömegekhez jutottunk el".

Az eszmei offenzíva döntő fordulatát a márciusban szervezett nagygyűlések hozták meg. Március 29-én a főváros négy kerületében – a Köztársaság téren, Angyalföldön, Kőbányán és Pesterzsébeten – 100 000 dolgozó hallgatta a nagygyűlés előadóit: Marosán Györgyöt, Münnich Ferencet, Biszku Bélát és Rónai Sándort.

1957. március 20. és 28. között Moszkvában Kádár János vezetésével kormányküldöttség tárgyalt. A kormánydelegáció hazaérkezése után, április 15-én a Sportcsarnokban budapesti nagyaktívát tartottak. Április 12-én a XI. kerületben nagygyűlés, 19-én a MÁVAG-ban, a Ganz Vagongyárban és a Csepeli Autógyárban több ezer résztvevővel munkásgyűlés volt. Május 1-jén a Hősök terére felvonuló 400 000 ember nagygyűlésének hangulata mutatta azt a frontáttörést, amit a párt a tömegek megnyeréséért vívott harcban elért.

Az eszmei tisztulást segítette az MSZMP IKB által áprilisban elindított *Politikai Akadémia* is, amelynek előadásait a kerületekben mindenütt megtárgyalták. A *Népszabadság*ban megjelent elméleti cikkek és az általuk kiváltott viták is eredményesen járultak hozzá az eszmei-ideológiai konszolidációhoz.

☆☆☆

1957 nyarára a pártszervezetek képessé váltak arra, hogy egyidejűleg foglalkozzanak a pártszervezés, a termelés és a tömegmunka időszerű feladataival. A párt fokozatosan érvényesítette vezető szerepét a szakszervezetekben és más tömegszervezetekben. Erősödött az ellenforradalom eszmei elszigetelődése, lelepleződése, a nacionalista nézetek visszaszorítása, jelentős eredményeket hozott a párt és a tömegek közötti bizalom helyreállításáért folyó küzdelem is.

Izikné Hedri Gabriella

GAZDASÁG ÉS POLITIKA A KELET–NYUGATI KAPCSOLATOKBAN

A nemzetközi kapcsolatok egyes területei – a gazdasági, politikai, biztonsági, kulturális és mások – mindig is kölcsönhatásban voltak egymással. Ez a kölcsönhatás természetesen nem jelenti mondjuk a gazdasági és a politikai kapcsolatok javulásának vagy romlásának egyidejűségét. Ismeretes például, hogy hazánknak és más európai szocialista országoknak a Német Szövetségi Köztársasággal való kapcsolataiban a gazdaság megelőzte a politikát, s az is, hogy a jól fejlődő magyar–francia politikai viszonyt bizonyos késedelemmel követi a gazdasági együttműködés előrehaladása. Ez az általános irányzat az eltérő társadalmi rendszerű országok kapcsolataiban némi módosulással jelentkezik: kelet–nyugati relációban a politika eddig erősebben hatott a gazdaságra, mint viszont.

Az enyhülési időszak kibontakozásakor a kelet–nyugati gazdasági kapcsolatok növekedési üteme kiemelkedően gyors volt. A kedvező világgazdasági helyzet mellett ennek oka abban rejlett, hogy megszüntették a gazdasági kapcsolatokat fékező intézkedések jelentős részét, továbbá abban, hogy a hidegháború idején mesterségesen visszaszorított kereskedelmi forgalom jelentősen emelkedett. Így az a tény, hogy a szocialista és a nyugati országok közötti kereskedelem

1960-hoz képest 1973-ra (dolláradatok alapján számítva) 5,7-szeresére nőtt, miközben a világkereskedelem 4,4-szeresére, még a kedvező politikai légkör fennmaradása esetén is valószínűleg átmeneti jelenség maradt volna.

Az 1973. év végén a világgazdasági válságjelenségek hatására maga a világkereskedelem is elvesztette fejlődésének korábbi ütemét, sőt voltak évek – így például 1981 és 1982 –, amikor a forgalom csökkent. Egyébként ez az irányzat sem kizárólag gazdasági gyökerű, hanem nyomon követhetők politikai összetevői is. A katonai kiadásait igen nagy mértékben fokozó Egyesült Államok költségvetési hiánya értelemszerűen növekedett. Ezt külföldi tőkebehozatallal kívánták kiegyensúlyozni, amihez magas dollárárfolyam és magas kamatok voltak szükségesek.

A külföldi – s nem elhanyagolható arányban a nyugat-európai – tőke tehát az Egyesült Államokba áramlott; ott a gazdaságnak – noha nem a kívánt 4 százalékos – növekedése következett be, Nyugat-Európában viszont éppen a tőke elvándorlásának a következménye a beruházások alacsony színvonala és a viszonylag csekély mértékű gazdasági növekedés. Nyugat-Európa súlya a világkereskedelemben ilyen módon tartósan csökkent; egy évtized alatt, 1983-ra, 45 százalékról 32 százalékra esett vissza.

Ez a kelet–nyugati gazdasági kapcsolatok számára sem közömbös, hiszen Nyugat-Európa az európai szocialista országok számára jelentékeny export- és importpiac. A kelet-nyugati gazdasági kapcsolatokat napjainkban több körülmény kedvezőtlen egybeesése az előbbieken túlmenően is befolyásolja: az európai KGST-országoknak éppen egy olyan időszakban kell áttérniük a gazdaságfejlődés intenzív szakaszára, amikor a világgazdasági helyzet kedvezőtlen, és a nemzetközi politikai feszültségek is újraéledtek. Az intenzív szakaszra való áttérés egyfelől eszközigényes folyamat, hiszen a még bevonható munkaerő a kisebb KGST-országokban szinte a nullára csökkent, és még a Szov-

jetunióban is döntően mérséklődött. Másfelől az intenzív szakasz gyökeres *gazdaságirányítási reformot* igényel, s az ilyen intézményi és irányítási változáshoz bizonyos átmeneti időszak szükséges, éppen akkor, amikor a gazdaság növekedése még nem túlságosan gyors. Ezekre a gazdaságilag feszített évekre különösen káros a nemzetközi körülmények romlása, amikor a békés gazdasági építőmunkától a honvédelem is elvon anyagi eszközöket, s amikor a partnerek fékezik a kölcsönösen előnyös nemzetközi munkamegosztást.

A nyolcvanas évek néhány új jelensége

Egyes nyugati szakértők évtizedünk első felét az új hidegháború korának minősítik; nézetünk szerint azonban lényeges különbségek mutatkoznak a mai és a 30 évvel ezelőtti, hasonlónak tekintett helyzet között.

● Az egyik jelenség – ami az idézett nyugati véleményt látszik alátámasztani –, hogy a világban, de különösen Európában olyan mennyiségű nukleáris fegyverhalmozódott fel, ami önmagában is veszélyes az emberiségre nézve, hiszen ezek a fegyverek akár egy technikai hiba folytán kikerülhetnek az emberi ellenőrzés alól. Viszont a Szovjetunió és az Egyesült Államok, illetőleg a Varsói Szerződés Szervezete és a NATO között katonai téren a kölcsönös függőségnek egy sajátos formája alakult ki. Mivel mindkét fél képes egymás többszörös megsemmisítésére, most már a legelszántabb imperialista körök sem vállalnák egy atomháború kezdeményezését, hiszen ezzel saját létüket is kockáztatnák.

● Eltérő a helyzet a tekintetben is, hogy az ötvenes évekkel ellentétben az egyik szövetségi rendszer számos országának fennmaradtak továbbfejlődő kapcsolatai a másik szövetségi rendszer sok országával, s ezek ellenállónak bizonyultak a nemzetközi feszültségekkel szemben. Hasonlóképpen *fennmaradt a helsinki folya-*

mat; az 1975. évi európai biztonsági és együttműködési értekezletet számos utókonferencia s különböző témakörökben tartott fórum követi. Ezeken – minden fenntartása mellett – az Egyesült Államok is részt vesz.

● A Varsói Szerződés s ezen belül a Szovjetunió külpolitikáját *az igen aktív leszerelési kezdeményezések* jellemzik. Korábban egyes nyugati körök a szocialista politikát merevnek minősítették, ma viszont az amerikai vezetés a nyilvános diplomáciát, a leszerelési javaslatok sokaságát kifogásolja. Az ötvenes években egyértelmű volt, hogy a NATO legfőbb és sérthetetlen összetartó ereje a szocializmussal való szembenállás. Ma a NATO-ban éppen a szocialista országokhoz való viszony a legélesebb viták tárgya: a nyugat-európai tagállamok ugyanis azt kívánják, hogy az Egyesült Államok vezetése fogadja rugalmasabban, nagyobb kompromisszumkészséggel a szocialista közösség leszerelési, fegyverzetkorlátozási és fegyverzetkorlátozás-ellenőrzési javaslatait. Ebben nyilván közrejátszik, hogy Európa átélt két világháborút, az Egyesült Államok területe viszont mentes volt a háború pusztításaitól. Amerikában is növekszik azonban a leszerelésért és a kelet-nyugati békés együttműködésért küzdők tábora.

● S nem utolsósorban az sem hagyható figyelmen kívül, hogy a Szovjetunió és az Egyesült Államok vezetői a közöttük fennálló nagy ellentétek – így például az amerikai stratégiai védelmi kezdeményezésnek (SDI) nevezett űrfegyverkezés – ellenére is tárgyalnak egymással.

Politikai indítékú gazdasági korlátozások

Nem tagadható, hogy évtizedünkben a szocialista országokkal szembeni nyugati külgazdasági politika különösen politikaérzékennyé vált. A gazdasági hadviselés a nem szocialista világban nem különösebben rit-

ka jelenség. Nem csupán a nekik nem tetsző politikát folytató fejlődő országokkal szemben alkalmaznak egyes tőkés nagyhatalmak gazdasági blokádokat, exporttilalmakat, importkorlátozásokat, hanem megtorló intézkedéseket tesz a három nyugati erőközpont egymás között is. Erre példa az Egyesült Államok és az Európai Gazdasági Közösség hosszú ideje húzódó, de időnként különösen fellángoló mezőgazdasági kereskedelmi vitája; vagy az előbbi két erőközpont fellépése a japán versenytárs ellen.

A szocialista országokra vonatkozó külgazdasági intézkedések közül figyelmet érdemelnek a következők:

● Az ötvenes években egyszer már csődbe jutott *exporttilalmi (embargó-) politika* ismét feléledt, de most már nem csupán árukra, hanem technikákra, technológiákra is vonatkozik. A nyugati szövetségi rendszer közös COCOM-listája (a COCOM az embargós intézkedéseket összehangoló bizottság, a Coordinating Commitee rövidítése) új elemekkel bővült.

a) Az ún. „gördülő embargó" a tilalom alá eső árukat, technikákat és technológiákat folyamatosan változtatja. Ezt azzal indokolják, hogy egyre újabb és korszerűbb termékek és technológiák látnak napvilágot. Valójában azonban a lista korántsem csak az újabb technológiákkal egészül ki, hanem esetenként korábbi termékekkel is.

b) Megjelent a kettős (katonai és polgári) használhatóságú technológia kategóriája és a „kritikus technológia" fogalma. A nyugat-európai országok elsősorban a szó szoros értelmében vett katonai technológia szocialista országokba irányuló exportja ellenőrzésének hívei, a kettős használhatóság és a kritikus szint hirdetőit pedig az a szándék vezeti, hogy az adott politikai helyzetben egyoldalúan minősíthessenek valamilyen exportot stratégiainak vagy polgárinak. (A kettős használhatóságú áruk embargója nyilvánvaló értelmetlenség, mert alig található olyan termék, amelyet ne lehetne katonai célokra is fordítani; a katonák ruház-

kodnak, esznek, kulturális szükségleteik vannak, ilyen alapon tehát a legegyszerűbb fogyasztási cikkek is stratégiai jellegűek.)

● Az amerikai indíttatású embargópolitikának egy további sajátossága, hogy nyugat-európai cégeket is akadályoznak a szocialista országokba irányuló olyan technológiák és áruk exportjában, amelyek amerikai licenc alapján készültek. Hasonló – de még jobban ellenőrizhető – tilalom vonatkozik az amerikai központú, transznacionális monopóliumok nyugat-európai leányvállalataira.

Mindezeknek az intézkedéseknek az a sajátosságuk, hogy valamennyi KGST-tagországra vonatkoznak, még azokra is, amelyeket az amerikai vezetés a kétoldalú kapcsolatokban kedvezőbb elbánásban részesít. Így például hazánkkal az Egyesült Államok hajlandó volt a legnagyobb kedvezmény elvét rögzítő kereskedelmi megállapodást kötni (igaz, nem mond le annak évenkénti felülvizsgálatáról, ami kétségtelenül nehezíti a vállalatok hosszú távú kapcsolatait), de Magyarország sem mentesül az embargótól.

Eredmények a kelet–nyugati gazdasági kapcsolatokban

Mint már arról szó esett, a világgazdasági válsággal és a nemzetközi feszültségek újraéledésével sem foszlott szét az előbbi időszakokban elért eredmények nagy része.

■ Az általános protekcionizmus erősödése mellett is csökkent a sajátosan szocialista országokra vonatkozó hátrányos megkülönböztetés a nyugati importszabályozásokban.

■ Előrehaladásként értékelhető, hogy több nyugati ország megadta néhány KGST-országnak a gazdaságilag kevésbé fejletteknek járó általános vámkedvezményeket. Magyarország nem minősíti magát fejlődő or-

ságnak, de tény, hogy az utóbbi években a Világbank által kiszámított egy főre jutó nemzeti jövedelme abba a sávba esik, ahová a fejlődő országok tartoznak. Ezért például Japán és Új-Zéland most már hazánknak is nyújtja ezeket az egyoldalú vámkedvezményeket.

■ Folytatódik a korszerű kelet-nyugati együttműködési formák – termelési kooperáció, vegyes vállalatok – kibontakozása. Közöttük olyan nagy horderejű ügyleteket kötöttek, mint a Szovjetunió és számos nyugat-európai ország földgáz–cső-megállapodása. Sokasodnak a magyar–nyugati termelési együttműködések és vegyes vállalatok; 1986-ban új jogszabályokkal kedvezőbb feltételeket teremtettünk a Magyarországon működő vegyes vállalatok számára.

■ Bővült a KGST-országok részvétele a nemzetközi gazdasági szervezetekben, s érdekes fejlemény, hogy most már a Szovjetunió is részt akar venni megfigyelőként a GATT-ban. Ami Magyarországot illeti, a Nemzetközi Valutaalaphoz, a Világbankhoz s a hozzájuk kapcsolódó további szervezetekhez való csatlakozásunk bizonyos konkrét gazdasági előnyök mellett azzal a közvetett haszonnal is jár, hogy bővülnek információink, több fórum áll rendelkezésünkre külgazdasági kérdések megvitatására.

■ Fordulat következett be a *KGST és az Európai Gazdasági Közösség* kapcsolataiban. Ismeretes, hogy a két integráció között szocialista kezdeményezésre megindult évtizedes dialógus sokáig nem kecsegtetett eredménnyel. A KGST ugyanis konkrét kereskedelempolitikai megoldásokat tartalmazó megállapodásra törekedett, az EGK viszont kereskedelmi és kereskedelempolitikai kérdésekben nem a KGST-vel, hanem annak tagországaival külön-külön akart megállapodni.

Több KGST-ország, köztük hazánk meghatározott termékekre vagy árucsoportokra egyezményeket kötött a nyugat-európai integrációval. Ezek annyiban hasznosak, hogy a szóban forgó áruk kölcsönös kereskedelmében csökkentik a bizonytalansági elemeket.

Rontja az európai szocialista országok nyugat-euró-

pai kivitelének versenyhelyzetét, hogy az 1970-es évektől kezdve a KGST-n kívüli Európa fokozatosan ipari szabadkereskedelmi övezetté vált. A szocialista országokon kívül a többiek az iparcikkeket vám- és egyéb korlátozásoktól mentesen szállítják egymásnak, a mi kivitelünket viszont vámok terhelik. Így áruinkat vagy magasabb áron kell eladnunk, hogy a nyugat-európai országok szállítóihoz képest ne legyünk alacsony árúak, dömpingelők (ami igen nehezen megvalósítható, hiszen egyetlen tőkés importőr sem kíván magasabb árat fizetni egy áruért, csak azért, mert éppen tőlünk származik), vagy pedig gyakran védekezni kell megalapozatlan dömpingvádak ellen.

Törekvések a két integráció kapcsolatára

A szocialista közösség országai – noha az EGK integrációs intézkedései különbözőképpen befolyásolják őket, hiszen a nyersanyagszállításokat vámok általában nem terhelik, vagy például az NDK az NSZK-val való kereskedelmében bizonyos megszorításokkal részese az EGK belső kedvezményeinek stb. – egyetértenek abban, hogy mind politikai, mind gazdasági okokból kívánatosak a kapcsolatok kontinensünk két integrációja között. A szocialista közösség józan kompromisszumkészségről tett tanúságot.

A KGST javaslatot tett az EGK-nak, hogy a két integráció közös nyilatkozatot írjon alá, amely kívánatosnak tartja a tagállamai közötti gazdasági kapcsolatok fejlesztését, majd az egyes KGST-országok különkülön állapodjanak meg a nyugati integrációval. Az EGK erre (a KGST titkárához és az egyes tagállamok kormányaihoz intézett levelében) olyan választ adott, amely a közös nyilatkozatot függővé tette az említett kétoldalú megállapodásoktól.

1986. május végéig valamennyi KGST-tagország és a KGST titkársága is kifejezte készségét a megállapodásra irányuló tárgyalások felvételére. A magyar vá-

lasz megismételte, amint 1982–1983-ban hazánk már kifejezte, hogy az EGK-val hajlandó kétoldalú kereskedelmi szerződés megkötésére. Levelében közölte, hogy ez olyan kereskedelmi megállapodásra vonatkozik, amely lehetővé teszi a GATT-egyezménnyel összeegyeztethetetlen mennyiségi importkorlátozások felszámolását, a magyar mezőgazdasági és ipari termékek piacra jutásának lényeges javítását, vám- és versenyhátrányunk csökkentését az EGK-piacon. A magyar kormány hangsúlyozta válaszában azt is, hogy a kétoldalú megállapodás megkötésének feltételei az 1982-ben, illetve 1983-ban kinyilvánítottakhoz képest nem változtak.

A KGST-vel kötendő megállapodás kérdésében az Európai Gazdasági Közösség tagországainak kormányai ez idő szerint egyetértenek abban, hogy az csak az említett közös nyilatkozatra, továbbá információk, statisztikák cseréjére szorítkozzék. Szélesebb körökben azonban már eltérő álláspontok is napvilágot láttak. A föderalisták mozgalma (amely kormányoktól, pártoktól független, de amelyben kommunista, szociáldemokrata, kereszténydemokrata pártok tagjai és pártonkívüliek egyaránt részt vesznek) előterjesztést nyújtott be az Európai Parlamentnek (ami az EGK egyik fontos szerve). Ebben a KGST-vel olyan megállapodást szorgalmaz, amely felöleli a hitelnyújtást, a kereskedelempolitikai rendezést, a környezetvédelmi együttműködést; célja az európai együttműködés fejlesztése, s ezáltal Nyugat-Európa számára az Egyesült Államoktól való függés mérséklése. Az EGK végrehajtó szerve, a bizottság viszont azt javasolja, hogy a KGST-tagállamokkal való kétoldalú megállapodások előzzék meg az integrációk közös nyilatkozatának aláírását.

Magyarországot illetően sem egységesek a vélemények. Az Európai Parlament Külgazdasági Bizottságához 1985 őszén beterjesztett és azóta elfogadott Zarges-jelentés határozottan síkraszáll a magyar igényeknek megfelelő, diszkriminációmentes, a kereskedelempolitikai kérdéseket rendező megállapodá-

sért. Kiindulópontja, hogy az EGK-nak Magyarországot szerződéses partnerként olyannak kellene tekintenie, mint amilyen az ma a valóságban. Megállapítja: az érvényben levő gazdasági mechanizmusnak az a célja, hogy a vállalatok minél önállóbbak legyenek, maguk állapítsák meg áraikat és a munkabéreket; a munkavállalók részesei a vállalati döntéseknek; mérséklődik az állam befolyása a vállalatokra, s így a magyar piac egyre inkább versenypiaccá válik. A külgazdaság nagymértékben decentralizált; a termelővállalatok – köztük kisvállalatok és szövetkezetek – sokasága rendelkezik exportjoggal, s továbbiak is akadály nélkül megkaphatják. Magyarország GATT-tag, s teljesíti is ebből fakadó kötelezettségeit; figyelembe veendő, hogy az árakat messzemenően piaci tényezők határozzák meg.

A jelentés úgy látja, hogy a gazdasági kapcsolatokat könnyíti az igen liberális vízumkiadás. (Megjegyezzük, hogy ez évben harmadszor javasoltuk 16 nyugati partnerünknek a kölcsönös vízummentesség egyfajta szakaszos bevezetését; eddig ezt Franciaországgal, Ausztriával és Svédországgal sikerült elérni.) Hasonlóképpen kedvezőnek tartja, hogy nyugati cégek és bankok magyarországi működése számára egyre kedvezőbb feltételeket teremtettünk, ideértve a külföldiek munkavállalási lehetőségeit. A nyugati szakértők emellett azt is hangsúlyozzák, hogy a magyarok nyugatra való utazási lehetősége is a helsinki elvek gyakorlati megvalósításának egyik bizonyítéka, továbbá utalnak a demokráciát növelő új választási törvényre, a budapesti kulturális fórum sikerére és hasonló politikai jellegű tényekre.

● A kelet–nyugati kapcsolatok kedvező fejleményei közé tartozik a parlamenti együttműködés fokozatos kibontakozása. E kapcsolatok részese az Európai Parlament is: kommunista és szocialista frakciójának képviselőit Moszkvába is meghívták. Bővül továbbá a legkülönbözőbb társadalmi szervezetek, oktatási intézmények közötti kelet–nyugati együttműködés is.

● Az egyes európai KGST-országok – köztük hazánk – Finnországgal kötött ipari szabadkereskedelmi megállapodása azt példázza, hogy az eltérő társadalmi-gazdasági rendszer nem akadálya a széles körű keletnyugati együttműködésnek. A kapcsolatok elmélyítésére különösen alkalmasak a szomszédos országok. Magyarország és Ausztria viszonyát példaként szokták emlegetni a különböző társadalmi rendszerek kitűnő együttműködésére; a két ország közt jobbak a kapcsolatok, mint a történelem során valaha is voltak. Magyarország szorgalmazza az Ausztriával kötendő ipari szabadkereskedelmi megállapodást, bár itt – tapasztalatok szerint – csak fokozatos előrehaladás képzelhető el.

● Korunk egyik érdekes fejleménye a többnemzetiségű multinacionális, transznacionális vállalatbirodalmak fokozódó térhódítása. A tudományos-műszaki eredmények döntő többségét összpontosítják ezek a nemzetközi monopóliumok, legyen szó mikroelektronikáról, biotechnológiáról s más, legkorszerűbb ágazatokról. E monopóliumok együttműködési stratégiájának jellemzője, hogy vagy hozzájuk hasonló tudományos-műszaki eredményekkel rendelkező partnerek vonzzák őket, vagy pedig nagypiacok, ahol szállításaikat jelentősen fokozhatják.

A tudományos-műszaki haladást 2000-ig megszabó KGST-program megvalósítása s részben ezzel is összefüggésben a KGST harmadik piacokon is tevékenykedő (a kutatás–fejlesztés–termelés–szolgáltatás–értékesítés egész láncolatát felölelő) nagy nemzetközi vállalatainak megalapítása szinte ugrásszerűen növelheti a többnemzetiségű tőkés monopóliumokkal való termelési, kutatási, kereskedelmi kooperáció lehetőségeit. Tény, hogy az óriási tőkés monopóliumokkal való együttműködés egyáltalában nem problémamentes.

A szocialista közösség – történelmének igen rövid ideje alatt – a világbékét garantáló erőközponttá vált. Az a célja, hogy ugyancsak igen rövid idő alatt erejét világgazdasági potenciáljával is kiegészítse.

Bródi Mária

EREDMÉNYEK, GONDOK A BOLGÁR GAZDASÁGBAN

A Bolgár Kommunista Párt áprilisban tartotta XIII. kongresszusát. 1985 végén zárult a bolgár népgazdaság nyolcadik ötéves terve, s most még nyilvánvalóbbá vált az, hogy a gazdaságirányítási rendszerben érdemi változtatássorozatra van szükség, amelyet Bulgáriában nem annyira a gazdasági mechanizmus változásaként, mint inkább az „új közgazdasági szemlélet" érvényesüléseként említenek és értékelnek.

Ezek a tények már önmagukban is arra ösztönöznek, hogy áttekintsük: hol tart ma e baráti ország gazdasága, társadalma. Az elért eredmények és a meglevő gondok reális számbavétele mellett a magyar közvélemény számára fontos lehet, hogy ismerje az évtizedünk elejének problémáira adott és az elkövetkezendő időben adandó elméleti és gyakorlati válaszokat. Annál is inkább, mert Bulgária adottságai sok vonatkozásban hasonlók a magyar adottságokhoz, és a nemzeti sajátosságok mellett sok a közös az előttünk álló célokban, feladatokban.

A gazdaság általános képe

Az elmúlt évtizedek alatt Bulgária elmaradott agrárországból a közepesen fejlett ipari-agrár országok sorá-

ba lépett. A hetvenes évek végétől az ipar termeli a nemzeti jövedelem valamivel több mint 50 százalékát, az építőipar majdnem a 10 százalékát, a nagy hagyományú mezőgazdaság pedig csaknem 20 százalékát.

Jelentős változások mentek végbe az ipar ágazati struktúrájában is, amelynek alakulását a következő táblázat mutatja.

	1960	1984
Elektromos energia, tüzelőanyag	2,0	3,9
Vaskohászat	1,1	3,6
Gépgyártás, fémfeldolgozás	12,4	14,5
Elektronika	–	9,8
Vegyipar, műanyagipar	3,7	8,6
Építőanyagipar	3,1	4,3
Cellulóz- és papíripar	0,9	1,3
Textilipar	13,5	5,6
Élelmiszeripar	33,5	26,1

Forrás: az 1960-as adatok: *D. Fratev:* A Bolgár Népköztársaság társadalmi, gazdasági fejlődése. (Economic Thought, Szófia, 1985. 156. old.); Az 1984-es adatok: Sztatiszticseszki szpravocsnik. (Szófia, 1985. 97. old.)

A táblázatból két jelentős következtetés is adódik: egyrészt az, hogy a tárgyalt időszakban számottevően nőtt a termelőeszközök termelésével kapcsolatos – főleg nehézipari – ágazatok súlya, majd az utóbbi években a korszerű technikát hordozó elektronika aránya; másrészt mindvégig tartósan magas maradt a textilipar és különösen az élelmiszeripar részaránya: ezek együttesen ma is az ipari termelés egyharmadát adják.

Az iparban az aktív dolgozók 37 százaléka, a mezőgazdaságban 22 százaléka talál megélhetést, ami arra is utal, hogy az iparban a munka termelékenysége jóval nagyobb, mint a mezőgazdaságban.

Gyökeres változások következtek be *a társadalom struktúrájában, a lakosság életkörülményeiben* is. A reálbérek az elmúlt negyven év alatt 3,5-szeresére, a reáljövedelmek ötszörösére nőttek. A két mutató közötti különbség legfőbb tényezője a társadalmi fogyasztási alapok dinamikus, több mint hatszoros növekedése.

Ezek *a változások olyan gazdaságpolitikán alapultak,* amely mindenekelőtt *a gyors növekedést, azon belül az ipari termelés, a nehézipar növekedését preferálta.* Ennek az erőteljes gazdasági növekedésnek a forrásai közé tartoztak a nemzeti jövedelemnél és az ipari termelésnél is mindvégig gyorsabban bővülő beruházások és igen nagy létszámú új munkaerő bevonása.

A tőke-, energia- és nyersanyagszegény Bulgária számára is nélkülözhetetlen növekedési forrás a külkereskedelem, amelynek bővülése – a kezdeti évek gazdaságpolitikai hibáinak feltárása után – mindvégig megelőzte a nemzeti jövedelem növekedését.

A gazdaságban sokáig a mennyiségi szempontok voltak a meghatározóak. Az alapvetően extenzív típusú növekedés Bulgária nemzetközi pozícióit számottevően megváltoztatta, amit a következő táblázat is illusztrál:

	Bulgária részesedése %-ban		Index
	1950	1983	1951–1983
A világ ipari termeléséből	0,19	0,77	405
A világ nemzeti jövedelméből	0,25	0,60	240
A világkereskedelemből	0,40	0,65	165

Forrás: K. Kirjakov–S. Sztollov: Bulgaria in World Economy. (Economic, Thought, Szófia, 1985. 40. old.)

A jelenlegi változások történeti gyökereinek a keresésénél feltétlenül utalni kell arra, hogy az egyoldalúan növekedés- és iparosításorientált, extenzív fejlődés időszakában is történtek bizonyos gazdaságpolitikai és gazdasági irányítási korrekciók. Meghatározó jelentőségű ezek sorában a BKP 1956. áprilisi plénuma, amely az ország adottságait és a dolgozók életkörülményeit jobban figyelembe vevő gazdaságpolitikát sürgetett. Ennek eredménye lett – többek között – a külgazdasági nyitás és az életkörülmények érezhetőbb javulása.

Problémák és feszültségek a gazdaságban

A hatvanas évek közepétől egyre jobban felerősödtek azok a kedvezőtlen tendenciák, amelyek az ipar, a külkereskedelem, az egész újratermelési folyamat kezdettől fogva meglévő strukturális feszültségeiből, a hazai természeti, gazdasági, társadalmi adottságok nem kielégítő figyelembevételéből fakadtak. Bulgária termelésfejlesztési stratégiája – a nehézipar, azon belül is sokáig a nyersanyag- és energiaigényes ágazatok fejlesztése – egy ideig elsősorban a nemzetközi tendenciákhoz való mechanikus alkalmazkodást tükrözte. De a sokáig kiemelten fejlesztett ágazatokban is Bulgária termelékenységi színvonala csak 30–40 százaléka volt a nemzetközi átlagnak. A külkereskedelmi áruforgalom szerkezete sem segítette a strukturális, illetve a termelékenységi szintben mutatkozó elmaradás áttörését. Bulgária külkereskedelmi áruforgalmának 75 százalékát a szocialista országokkal, több mint 50 százalékát a Szovjetunióval bonyolítja le. A behozatal csaknem 90 százalékát a nyersanyagok, az energia, a gépek, berendezések teszik ki, s noha a kivitelben is az ipari termékek súlya a nagyobb, azon belül azonban az élelmiszeripar részesedése több mint 25 százalékos, és hasonlóan magas a többi könnyűipari ágazaté is.

Miután az extenzív források kimerülése érezhetővé vált, és a termelékenység nem nőtt kielégítően, illetve a belső fogyasztói piacon tartósultak a feszültségek, a BKP KB 1968 júniusában határozatot hozott *a gazdasági szervezetek önállóságának fokozásáról, a gazdálkodói érdekeltség erősítéséről.* A változásokat a direkt típusú irányítási rendszer keretén belül kívánták megvalósítani, egyrészt a kötelező tervmutatók számának lényeges csökkentésével, másrészt az érték- és piaci kategóriák, az ár, a nyereség szerepének növelésével.

A bevezetésre kerülő rendszer nem volt teljesen konzisztens, s nem volt következetes a megvalósítás sem. Sem az elméletben, sem a gyakorlatban nem tárták fel ténylegesen a szocializmusbeli áru- és pénzviszonyok

működésének lényegét. Miközben a közvetlen termelők érdekeltségének fokozásáról beszéltek, központilag egy újabb centralizációs hullámot indítottak el, s az irányítás alapegységeivé egyre inkább az óriási trösztök, kombinátok, egyesülések váltak. Sokáig bizonytalanság jellemezte az egyéni vagy a kiscsoportos vállalkozások – például a háztáji – megítélését is.

A gazdaságirányítási rendszer ellentmondásai, egyes gyakorlati intézkedések, illetve a felerősödő külső és belső gazdasági nehézségek az 1970-es évek elejére Bulgáriában az *egyik legcentralizáltabb irányítási rendszer* kialakításához vezettek.

A gazdasági nehézségek a hetedik ötéves terv időszakában (1976–1980) tovább nőttek. Már az első években feszültség keletkezett a tervcélok és a tényleges eredmények között, a tervidőszak végére pedig a nemzeti jövedelem a tervezett 45–50 százalék helyett 35, az ipari termelés 50 százalék helyett 32, a mezőgazdasági termelés 20 százalék helyett 12 százalékkal nőtt. Érthetően a tervezettnél szűkebb volt az elosztható források köre: az egy főre jutó reáljövedelem öt év alatt az előirányzott 20–25 százalék helyett 13 százalékkal nőtt. A felhalmozás növekedési üteme nemcsak hogy nem csökkent a termelés növekedési ütemének megfelelően, hanem még lényegesen meg is haladta a tervben előirányzott szintet.

A belső egyensúly jelentős megbomlása egybeesett a külgazdasági egyensúly megbomlásával. Bulgária világpiaci cserearány-veszteségei számottevő hiányt idéztek elő a költségvetésben, ami Bulgária gazdaságtörténetében viszonylag új jelenségnek tekinthető. 1978-ra 2–3 milliárd dollár adósságállomány halmozódott fel.

A bolgár vezetés nem kívánt lemondani a viszonylag magas növekedési ütemről. A növekedés addigi forrásainak elégtelensége, illetve a csökkenő hatékonyság viszont – ami a legnyilvánvalóbban az egyensúlyi zavarokban és a termelékenység stagnálásában jutott kifejezésre – új és hatékonyabb források és formák keresésére ösztönzött.

Új elemek a gazdaságpolitikában és a gazdaságirányításban

A BKP KB 1978. évi plénuma elindította egy megfelelőbb gazdasági mechanizmus kialakítását, a BKP XIII. kongresszusa pedig megerősítette a változások irányát, és elvi állásfoglalásaival egyes vonatkozásokban felgyorsította ütemüket.

Ma a bolgár gazdaságstratégia a mérsékeltebb, de – az európai szocialista országok többségéhez képest – továbbra is viszonylag dinamikus, elsősorban a külgazdasági egyensúly helyreállítását célzó, a hazai adottságokat jobban figyelembe vevő célokat tűz ki. Az ország nyitottságát objektív adottságnak tekintik, így a világpiaci versenyképesség fő mércéjének a termelékenység színvonalát, a termékek minőségét, korszerűségét tartják. Az ilyen irányban való haladás *egyik „áttörési pontjául"* – ahogy azt a Bolgár Kommunista Párt XIII. kongresszusa is megerősítette – *a tudományos-műszaki haladás lényeges meggyorsítását jelölték meg. Todor Zsivkov* a BKP KB 1985. februári plénumán ezzel kapcsolatban leszögezte: „Tudományos-technikai forradalom nélkül nem alakítható ki a fejlett szocializmusnak megfelelő anyagi-műszaki bázis, nem növelhető a népjólét, nem fejleszthető mindenoldalúan a személyiség. Röviden: tudományos-technikai forradalom nélkül nincs sem fejlett, sem fejletlen szocializmus."

A társadalmi-gazdasági célok megvalósításában, a fő társadalmi folyamatok hatékonyabb irányításában *a másik „áttörési pont" az „új közgazdasági szemlélet"*. Ennek lényegét *Grisa Filipov*, a KB titkára a következőképpen határozta meg: „A közgazdasági szemlélet azon a tényen alapszik, hogy a szocialista termelés árutermelés, s hogy a szocializmusban az áru–pénz kapcsolatok objektíve működnek, mégpedig nem a termelési viszonyok külső, hanem lényegi vonásaként; hogy gazdasági szervezeteink árutermelő szervezetek, és csak úgy létezhetnek, úgy fejlődhetnek, ha közvetlenül kap-

csolatban állnak a belföldi és a nemzetközi piaccal, s ha jövedelmeiket a termékértékesítésből szerzik." Az új közgazdasági szemléletet a társadalmi, gazdasági, politikai viszonyok mozzanataként; a gazdasági mechanizmus továbbfejlesztését a társadalmi-politikai rendszer továbbfejlesztéseként, az önigazgatás felé tett lépésként értelmezik.

A gazdasági önállóság, a közgazdasági eszközök szerepének növelése a központi irányításban egy sor lényeges változást feltételezett az egész irányítási rendszerben. Az irányítási rendszer módosításához az elvi alap az a *Todor Zsivkov* által megfogalmazott tétel, amely szerint „Bulgáriában a termelőeszközök tulajdonosa a szocialista állam, a nép meghatalmazásából és a nép képviselőjeként. A szocialista tulajdon gazdája viszont az illető termelőkollektíva, azok a dolgozók, akik a gazdasági szervezetekben tevékenykednek, használják ezt a tulajdont és gazdálkodnak vele." Ily módon az új közgazdasági szemlélet, a gazdasági önállóság fő hordozója a termelővállalat.

Az ebben a szellemben született intézkedések bevezetését, a korábbi *gazdaságirányítási rendszer módosítását szakaszosan, több lépcsőben végezték:* 1979-ben először a mezőgazdaságban, 1980-ban az iparban és az anyagi termelés más területein, 1981–1982-ben pedig a társadalmi tevékenység egyéb szféráiban. Azóta bizonyos elemeit többször módosították, egyes elemeket korrigáltak, visszavontak. Az ilyen módosítások lehetőségét és igényét a bolgár vezetés mindvégig fenntartotta.

Az „új közgazdasági szemlélet" néhány jellemzője

Az önállóság növelésének lényeges feltételeként a gazdálkodók nagyobb szabadságot kaptak termelési feladataik tervezésében, vagyis lényegesen csökkentették a kötelező tervutasítások számát. Így például az ipar-

ban huszonötről ötre csökkent a kötelező vagy megszabható tervmutatók száma. Minden vállalat számára előírják a bruttó nyereséget; előírható továbbá a népgazdaság szempontjából alapvető fontosságú termékek termelése és értékesítése naturáliában, az exportból származó valutabevétel, a legfontosabb tudományos-műszaki eredmények bevezetése és bizonyos országos jelentőségű beruházások megvalósítása. Az ezen felüli kapacitásról (becslések szerint termelésének mintegy 30 százalékáról) a vállalat úgynevezett ellentervében dönt. Érdekes sajátosság, hogy azok a gyorsan szaporodó, teljesen önfinanszírozó kis- és középvállalatok, amelyek a hetvenes években még szinte teljesen hiányoztak a bolgár vállalati szervezeti rendszerből, s amelyeket előbb hiánycikkeket helyettesítő termelés végett, majd a külpiacra való rugalmasabb reagálásuk és kedvezőbb dollárkitermelésük miatt hoztak és hoznak létre, az alapításuktól számított első 4–5 esztendőben semmilyen központilag meghatározott termelési előírást sem kaphatnak. A mezőgazdaságban ma a nyolc leglényegesebb termékre határoznak meg kötelező tervmutatót, így a korábbi központi utasítások száma egyharmadára csökkent.

Bolgár szakemberek szerint – az objektív gazdasági helyzetnek, az ország előtt álló feladatoknak megfelelően – bizonyos számú kötelező tervmutatóról a közeljövőben sem lehet lemondani. Általános a vélemény, hogy a jövőben a termelés kb. 30–40 százalékáról célszerű központilag dönteni, a fennmaradó részről pedig a vállalatok szintjén kell határozni.

1980-ban, a tervezési rendszerben bevezetett módosítások után, változásokat határoztak el az *árrendszerben* is. Ennek lényege a világpiaci árbázisra való átállás volt. Az árelv azonban kezdettől fogva egy sor áttételen, számos direkt elemet tartalmazó árformán, bonyolult ármegállapítási mechanizmuson keresztül jutott el a termelőkig. Kettős helyzet alakult ki: a világpiaci árelvet ténylegesen nem vezették be, de a hozzá hasonló árelv alkalmazása is komoly veszteségeket okozott a

világpiaci átlagnál alacsonyabb termelékenységgel dolgozó termelőknél. Így ma inkább az a jellemző, hogy a termelésben főként az *önköltség típusú* árelv van érvényben. A közgazdászok egybehangzó véleménye szerint a közeljövőben ismét el kell mozdulni a világpiaci árbázis irányába, s elengedhetetlenné vált a fogyasztói cikkek árreformja is. Tavaly – mint ismeretes – lényegesen változtak a fogyasztói árak: emelkedett a háztartási energia, a telefon, a benzin, a gépkocsik és több – elsősorban nem alapvetően fontos – élelmiszer és lakossági szolgáltatás fogyasztói ára.

Bulgáriában ma *bruttó jövedelemérdekeltség* van érvényben. A vállalatok különféle pótlásaik, tartozásaik és kötelező befizetéseik után központilag meghatározott normatívák alapján érdekeltségi alapokat képeznek. A kötelező nyereségadó mértéke átlagosan 50 százalék, a községfejlesztési hozzájárulás 3 százalék. Így a hitelek visszafizetése és a visszapótlások után ma az egyes vállalatok a bruttó nyereség alig egynegyedével, egyötödével rendelkeznek szabadon. Az ebből képzett alapok is a viszonylag merev, központi előírásoknak megfelelően használhatók fel. Az újonnan alakuló kis- és középvállalatok helyzete ebben is sajátos: 24 hónapig nem kell nyereségadót fizetniük, viszont összes eszközük erejéig felelnek gazdálkodásuk jövedelmezőségéért.

A vállalati alapok képzése során sajátosan hozzák létre a munkabéralapot. A munkabért olyan maradványnak tekintik, amelyet minden munkahelynek ki kell gazdálkodnia, a vállalat tehát csak valamennyi pénzügyi kötelezettségének teljesítése *után* határozhatja meg a béreket.

A tervezési és az ösztönzési rendszer változtatásaival egyidejűleg a *szervezeti rendszer* korszerűsítéséről is döntöttek. Ennek során meg kívánnak szüntetni minden olyan párhuzamosságot és láncszemet, amelynek nincs közvetlen kapcsolata a termelőkkel vagy a piaccal. A kétlépcsős irányítási struktúrára való áttérés célja: a termelő és a központi irányító kapcsolatából

kiiktatni a korábbi áttételeket. Az irányítás alapegységét ma a trösztök, kombinátok és egyesülések jelentik, de több helyen megfigyelhető ezeken belül kisebb, az újratermelési folyamat elkülönülten értékelhető egységeinek kialakítása.

Számottevő változások vannak folyamatban *a központi irányítás felső szintjén* is. Ma a központi irányító szervektől egyre inkább azt várják, hogy a stratégiai feladatokra koncentráljanak, s a napi döntéseket hagyják azokra a szintekre, ahol a megfelelő információ is rendelkezésre áll. Több minisztériumot megszüntettek, illetve a funkcionális jelleg erősítése érdekében jelentősen átszerveztek. Többek között megszűnt a Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztérium és a Vegyipari Minisztérium. Helyükbe olyan, elsősorban társadalmi alapon szerveződő szövetségeket létesítettek, amelyek a régi minisztériumi funkciók egy részét – például a tervezést – is átvették, de munkájukban egyre nagyobb figyelmet fordítanak a tudományos-műszaki politika kialakítására, illetve a gazdálkodó szervezetek érdekképviseletére és érdekvédelmére. Az ágazatközi, funkcionális szempontok jobb érvényesítése végett idén új kormánybizottságokat hoztak létre, másokat pedig feloszlattak.

A vállalati szervezet korszerűsítésében a kis- és középvállalatok mellett vegyes vállalatok létesítését is ösztönzik, ebben azonban még nem sikerült érdemi változásokat elérni.

A bolgár szakemberek az elmúlt esztendőkben erősödő „új közgazdasági szemléletet" pozitívan ítélik meg. Ezt támasztja alá a nyolcadik ötéves terv fontosabb céljainak teljesítése is. Viszont több nemkívánatos jelenség is kísérte a fejlődést: a mezőgazdaság, az élelmiszeripar és főként az energiaszektor elmaradt a tervcéloktól, s a bolgár vezetők szerint ezért elsősorban az 1985-ös, rendkívül kedvezőtlen időjárás, a hideg és az évtizedek óta nem tapasztalt szárazság a felelős. Ezzel indokolják az energiakorlátozás kiterjesztését – az ország energiatermelésének több mint 10 százalé-

kát a vízerőművek adják –, illetve bizonyos közfogyasztási cikkek újra fellépő hiányát.

A műszaki és közgazdasági szemlélet következetesebb érvényesítéséhez az elmúlt hónapokban jelentős személyi változásokat is végrehajtottak.

Bolgár közgazdászkörökben egyre határozottabb a vélemény, hogy a fejlődés intenzív forrásainak feltárásához az „új közgazdasági szemlélet" még átgondoltabb és az eddiginél következetesebb alkalmazására van szükség.

A Bolgár Kommunista Párt április első napjaiban tartott XIII. kongresszusának vitája és határozata – az elért eredmények méltatása mellett – azt is egyértelműen megállapította, hogy a gazdasági fejlődés dinamizálásához, intenzifikálásához, a korszerűsítéshez „a jelenlegi irányítási rendszer még nem teremtette meg az összes előfeltételt". *Todor Zsivkov* a kongresszusi beszámolóhoz fűzött szóbeli kiegészítőjében az irányítási rendszer szerepéről, jelentőségéről és átalakításának irányáról a következőket mondta: „Ha nem teremtünk kellő feltételeket ahhoz, hogy a gazdálkodó szervezetek, valamint a megfelelő tudományos láncszemek valóban önigazgató szervezetként működjenek, akkor ez súlyos csapást mér gazdasági és társadalmi-politikai stratégiánkra." A társadalmi-gazdasági mechanizmus elveinek az 1970-es évek végén megkezdett további kimunkálása és azoknak a gyakorlatba való konzekvensebb átültetése nemcsak a szűken vett gazdasági hatékonyságnak, hanem az olyan társadalmi demokratizmusnak is forrása, amelynek lényege, hogy egyre több területen „a nép nevében gyakorolt hatalomról a nép által gyakorolt hatalomra" térjenek át.

Südy Zoltán

A CSENDES-ÓCEÁNI ORSZÁGOK EGYÜTTMŰKÖDÉSÉNEK TÁVLATAI

A csendes-óceáni medence a világnak az a térsége, ahol *a legtöbb nagyhatalom érintkezik egymással* földrajzi szempontból, így természetes, hogy közvetlen formában nyilvánulnak meg egymással gyakran ütköző politikai, katonai és nem utolsósorban gazdasági érdekeik. Itt határos egymással a Szovjetunió és az Egyesült Államok, a Szovjetunió és Kína, itt van – mindhárom említett nagyhatalom szomszédaként – az egyre inkább nemcsak gazdasági, hanem politikai s potenciálisan katonai hatalomnak is számító Japán. (Nem lebecsülendők a volt gyarmattartó hatalmak itteni érdekeltségei sem.) Direkt és indirekt módon jelentkező *érdekellentéteik* – különösen az indokínai szubrégióban, de azon kívül is – nemegyszer háborúba torkolltak, s ma is háborús veszély forrásainak számítanak.

A vietnami háborút követően nyilvánvalóvá vált, hogy az ellentétek katonai megoldásának lehetősége csökkent, bár nem szűnt meg teljesen, s *előtérbe kerültek a politikai és gazdasági módszerek.*

Új növekedési alközpont a világgazdaságban

A hetvenes és a nyolcvanas évek amúgy is a térség gazdasági potenciáljára irányították a figyelmet, hiszen az ide tartozó, elsősorban a Csendes-óceán nyugati medencéje mentén elhelyezkedő országok huzamos időn keresztül a világátlagot jelentősen meghaladó *növekedési ütemet* produkáltak. Általános értelemben ide sorolható a Szovjetunió, a Kínai Népköztársaság, a délkelet-ázsiai országok (a három indokínai ország és az ASEAN-tagállamok), a dél-csendes-óceáni államok (Ausztrália, Új-Zéland és az óceániai szigetországok), az Egyesült Államok, Kanada és Mexikó. A térség országainak összefogását szorgalmazó *(többnyire japán vagy amerikai eredetű)* koncepciók az *ASEAN-országoknak* és a *térség fejlett tőkés országainak* (gyakran a sajátos státusú *Dél-Koreát, Tajvant* és *Hongkongot* is hozzájuk sorolják) együttműködését tekintik kiindulási magnak. Ezek az országok gyorsan és hatékonyan ellensúlyozni tudták a negatív világgazdasági hatásokat – mindenekelőtt a kétszeri olajárrobbanást –, s megnőtt részesedésük a világkereskedelemben.

Az *Egyesült Államok* és *Kanada* nyugati partvidéke az ország más részeit meghaladó, gyors ütemben fejlődik, ezen belül is a legperspektivikusabb iparágak (számítástechnika, űrhajózás, atomenergia-ipar, biotechnológia stb.) súlya a legnagyobb.

A *Szovjetunió* – gazdasági fejlődésének meggyorsítása érdekében – célul tűzte ki a jelenleg még hiányos infrastruktúrájú csendes-óceáni partvidéki területek fejlesztését, ahol a már ismerteken túl jelentős felderítetlen nyersanyagkészletre is számíthat.

Kína a feldolgozóipari kapacitások gyors modernizálására, illetve részben külföldi tőke bevonásával történő bővítésére törekszik. Gyorsan fejlődnek gazdasági kapcsolatai a térség országaival.

A békés gazdasági építőmunka külső és belső feltételeinek megteremtése esetén megnyílhat az út az

indokínai országok gyors gazdasági fejlődése előtt is, bár egyelőre mint a szubrégión túl is kisugárzó hatású feszültséggóccal kell számolnunk az indokínai térséggel.

Ausztráliának és *Új-Zélandnak* csökkentek hagyományos brit kapcsolatai, ezzel egyidejűleg gyors ütemben erősödött a csendes-óceáni térség országaival folytatott gazdasági együttműködésük.

Milyen gazdasági tényezők indokolják, hogy kiemelt világgazdasági jelentőséget tulajdonítunk a térségnek? *Itt él a világ népességének több mint 10 százaléka.* (A továbbiakban a statisztikai adatok a térség legszűkebb értelmezésére vonatkoznak: az ASEAN-országok, Japán, Ausztrália, Új-Zéland, Dél-Korea, Hongkong és Tajvan adatainak összegezését jelentik.) A munkabérek – országonként eltérő mértékben – alacsonyak, viszont a munkaerő jól képezhető és fegyelmezett.

A térség *rendkívül gazdag nyersanyagokban.* Csak néhány példát kiragadva: a szárazföldek nem egészen 8 százalékát jelentő területen bányásszák a világ óntermelésének 69,5 százalékát (Malaysia a világ legnagyobb óntermelője), a bauxit 33,6 százalékát (Ausztrália a világelső), a nikkel 17 százalékát, a vasérc 12,4 százalékát; itt termelik a nyersgumi 82 százalékát, itt a rönkfa 13,3 százalékát; itt takarítják be a világ rizstermésének 20 százalékát. A területhez tartozó vizekből származik a világ évi halfogásának 26 százaléka.

Bár Japán a világ egyik legnagyobb élelmiszer-importőrének számít, a térség egésze jelentős nettó exportőr ebben az ágazatban. 1980-ban a 71 milliárd dollár értékű élelmiszer-exporttal szemben a térség országai csak 49 milliárd dollár értékben importáltak.

Tizenegy ország (Brunei nélkül) összesített GNP-je (1 billió 172 milliárd 900 ezer dollár) önmagában is jelzi súlyukat. Különösen figyelemreméltó azonban *a gazdasági növekedés dinamikája,* amely tartósan és jelentős mértékben *meghaladja a világátlagot.*

Említésre méltó *a feldolgozóipari kapacitások* gyors fejlődése, amelynek következtében a négy újonnan iparosodott ázsiai ország (Dél-Korea, Tajvan, Hongkong és Szingapúr) feldolgozóipari exportja tízszeresére, az ASEAN-országoké tizenkilencszeresére növekedett, ezzel a közepesen fejlett országok versenytársaként jelentkeznek a világpiacon. *A világkereskedelemben* való részarányuk alakulása is tükrözi ezeket a trendeket. Az 1960. évi (Tajvan nélkül számított) 9,5 százalékról 1977-re 12,7 százalékra, 1983-ra (Bruneit is hozzászámítva) 16,7 százalékra nőtt. A tágabb értelemben vett régión belüli kereskedelem részaránya 60 százalék körül mozog, s ez a mutató meghaladja az EGK hasonló értékét.

A térség országai közül az Egyesült Államok és Japán a világ nagy tőkeexportőrei (a térségbe irányuló közvetlen *tőkebefektetéseik* 1980 végére elérték a 3,6, illetve az 5,6 milliárd dollárt), egyben – kimagaslóan fejlett technikai színvonalukra építve – *jelentős technika-technológia-szállítók*. A fejlődő világ feldolgozóiparába beruházott külföldi tőke jelentős része koncentrálódik e térségben.

A térség országainak gazdasági kapcsolatai gyorsan fejlődnek, s már most is meghatározó jelentőségűek egymás számára. Bár a földrajzi tagoltság, a kulturális, etnikai különbségek, mindenekelőtt pedig a gazdasági fejlettség eltérő volta, az Egyesült Államok és Japán érdekeltségének globális jellege miatt lehetetlen – legalábbis belátható történelmi perspektívában – egy EGK-típusú integráció megteremtése, *a térség országainak kölcsönös függősége* előbb-utóbb indokolttá teszi a gazdasági együttműködés valamilyen intézményesített formájának kialakulását.

A kölcsönös függőség – japán gyújtóponttal

A gyorsan fejlődő japán gazdaság húzóhatása, a hetvenes évek közepén felgyorsult tudatos struktúraátalakítás a szigetország iparában, az ennek alapján – gyakran a japán tőke részvételével megvalósított – exportorientált iparfejlesztési politika a térség újonnan iparosodott fejlődő országaiban: mindez meghatározó jelentőségű tényezőnek bizonyult az egész régió gazdasági fejlődése szempontjából.

A térségen belüli gazdasági együttműködés elsősorban Japán és a többi ország közötti *sugaras, kétoldalú kapcsolatok* formájában fejlődött. Ez bizonyos szempontból természetes, hiszen *Japán számára a térség többi országai:*

– kiemelten fontos és stratégiailag biztonságos nyersanyagforrások;

– a japán ipari termékek nagy és gyakran bővülő piacai;

– olcsó és fegyelmezett munkaerő forrásai;

– alacsony telekáraik, laza környezetvédelmi előírásaik miatt a környezetszennyező, anyagigényes japán ipar áttelepítésének, vagyis a magántőke beruházásainak fontos színterei;

– s mindezzel összefüggésben: a strukturális átalakítás során Japánból kiszoruló iparágak – csökkenő komparatív előnyeik miatt – gazdaságos működtetésének bázisai, a technikai transzfer révén a japán technológiák másodlagos értékesítésének piacai.

A térség országai szempontjából pedig Japán:

– a legjelentősebb kereskedelmi partner;

– a legfontosabb segélyező és hitelező;

– a közvetlen beruházások legbővebb forrása;

– az új ipari technika szállítója.

A régió országai között – Japánt nem számítva – nehezebben fejlődnek a gazdasági kapcsolatok, hiszen akadályozza a hasonló fejlettségi szint, a szinte azonos gazdasági szerkezet, a tőkefeleslegek hiánya. Ezeket a kapcsolatokat mégsem szabad alábecsülni: minden

gondja ellenére is az ASEAN már mutatott példát a közös belső piacra termelő, importot is helyettesítő közös beruházásra, s ebben nemcsak az objektív gazdasági szükséglet játszott szerepet, hanem talán még nagyobb súllyal a szubjektív politikai akarat.

Fejlődött a régión belüli munkamegosztás. Ennek hagyományos formája a feldolgozó ipar és a nyersanyag-kitermelés elkülönültsége. A feldolgozó ipari munkamegosztás jelentőségének megnövekedése azonban kiemeli a *regionális kapcsolatok* fontosságát, s ezzel túlmutat ezen a hagyományos és nagymértékben egyenlőtlen munkamegosztáson. Jelentősen fejlődik a térség fejlett tőkés országai közötti horizontális munkamegosztás is.

A japán tőke (különösen a hanyatló iparágak) egyes képviselői az ún. „bumeráng-effektusoktól", vagyis a japán segítséggel létrehozott ipari kapacitások okozta konkurenciától félnek; közben pedig a termelőberendezések, alkatrészek exportja az ASEAN–Japán kereskedelemben állandósult passzívumot okoz a nyersanyagot nem vagy csak kisebb mértékben exportáló ASEAN-országoknak (Thaiföld, Szingapúr, Fülöp-szigetek) vagy Dél-Koreának.

Az együttműködési koncepció a megvalósulás útján

A térség országainak együttműködésével foglalkozó *első koncepciók* már hetven esztendeje megjelentek: 1917-ben például Össz-csendes-óceáni Unió jött létre közös konferenciák szervezésére. A faji ideológián alapuló „Nagy Kelet-ázsiai Közös Jóléti Övezet" propagálásával a japán imperializmus kolonialista, hódító szándékait kívánta leplezni.

Az európai Közös Piac létrejötte felvetette *hasonló szervezet* megteremtését a csendes-óceáni régióban. Az „ázsiai közös piac", a „csendes-óceáni egyesülés", az

„ázsiai Marshall-terv", továbbá egyéb kísérletek *japán eredetű* javaslatai azonban visszhang nélkül maradtak.

Az évek során az érintett országok reagálásaiból, a különféle koncepciók vitájából egyértelműen levonhatóvá vált az a következtetés, hogy *zárt, integrációs jellegű csoportosulás létrehozása nem lehet reális cél.* Ennek figyelembevételével készült 1979–1980-ban az *Ohira,* japán miniszterelnök utasítására összehívott *különbizottság* tervezete, amely nyitott, laza, politikai és katonai kérdésekkel nem foglalkozó együttműködést javasolt, bár távlati célként egy „közösség" megteremtését tűzte ki célul. A „közösség" kifejezést azonban fokozatosan – különösen *Nakaszone* miniszterelnöksége alatt – a reális lehetőségeket jobban tükröző „együttműködés" szó váltotta fel.

A különbizottság tervezete szerint a résztvevők a „piacgazdálkodást folytató országok" közül kerültek volna ki, bár elvben feltételezte a térség szocialista államai csatlakozásának lehetőségét az egyes létrehozandó „munkacsoportok"-hoz. A dokumentum szerzőinek figyelembe kellett venniük, hogy az ASEAN-országok féltik szervezetük erősítése terén elért eredményeiket. Ezért rögzítették, hogy a létező kétoldalú, regionális és globális együttműködési mechanizmusokat nem szabad aláaknázni az új regionális törekvésekkel.

1980-ban az *Ohira* japán és *Fraser* ausztrál miniszterelnök tárgyalásairól kiadott közlemény rögzíti a felek egyetértését a csendes-óceáni gazdasági együttműködés támogatását illetően. Megállapodtak abban is, hogy tudósok, üzletemberek és kormánytisztviselők részvételével konferenciát rendeznek, amelyen megvitatják a japán különbizottság tervezetét. Azóta négy „Csendes-óceáni Gazdasági Együttműködési Konferenciát" tartottak meg, sorra jöttek létre a perspektivikus tagországok nemzeti bizottságai.

Ohira halálát követően mégis érezhetően csökkent a kérdés körüli nemzetközi aktivitás, részben az ASEAN-országok tartózkodása (féltették szervezetüket egy ki-

alakuló új integrációtól), de főleg a kiforratlan amerikai álláspont miatt.

Richard Nixon elnök ugyan már 1967-ben aktívabb amerikai részvételt követelt egy ázsiai regionalizmus kialakításában, s 1979-ben a szenátus külügyi bizottsága is tartott meghallgatásokat a témában, mégis a csendes-óceáni térség komplex, átfogó vizsgálata, egy „új csendes-óceáni stratégia" kidolgozása a Reagan-kormány feladata lett. Az új koncepciót *Shultz* külügyminiszter 1983. március 5-i beszéde tükrözte. Hangsúlyozta a csendes-óceáni térségben erősödő érdekközösséget, s megállapította, hogy az Egyesült Államoknak „létfontosságú" érdekei fűződnek a térséghez, ahol „sajátos" és „fontos" szerepet kell játszania.

Mi tette szükségessé e váltást az amerikai politikában s a csendes-óceáni kapcsolatok felértékelését? Röviden: az Egyesült Államok nyugati partvidékének gyors fejlődése; a csendes-óceáni térséghez fűző, erősödő gazdasági kapcsolatok (külkereskedelmi forgalmának több mint 40 százaléka bonyolódik le a térség országaival); továbbá a Szovjetunióval szembeni konfrontációs stratégia; az új erőközpontok (Kína, Japán) szerepének rugalmasabb figyelembevétele.

A megújuló japán és az erősödő amerikai érdeklődés miatt – feltehetően – *egyre nagyobb nyomás nehezedett az ASEAN-országokra.* A csendes-óceáni együttműködésre vonatkozó korábbi javaslatokat hivatalos szinten elutasították, de 1984-re taktikájuk megváltoztatására kényszerültek. Nem magát a csendes-óceáni együttműködést kérdőjelezték meg, hanem azt igyekeztek biztosítani, hogy az ASEAN-nak meghatározó szerep jusson az együttműködés formájának, mértékének, ütemének és tartalmának meghatározásában.

Az 1984 júliusában Dzsakartában tartott, kibővített külügyminiszteri értekezleten általános formában *megállapodtak a kereskedelem és a gazdasági növekedés elősegítésére folytatandó együttműködésről.* Konkrét egyezség azonban csak az „emberi erőforrások fejlesz-

tése", vagyis a szakemberképzés témájában született. Az ASEAN egyes tagállamai – főleg Malaysia – még ebben a kérdésben is fenntartásokat hangoztattak.

Reagan elnök és *Nakaszone* miniszterelnök 1985. januári találkozóján, a térség és a világ két legnagyobb tőkés hatalmának hivatalos csúcstalálkozóján, első ízben tűzték napirendre a csendes-óceáni együttműködés kérdését. A találkozóról megjelent nyilatkozatok hangsúlyozottan törekedtek arra, nehogy olyan benyomás keletkezhessék, mintha Japán és az Egyesült Államok ráerőltetnék a kérdést az ASEAN-országokra. Az együttműködéssel kapcsolatos események, megnyilatkozások sűrűsödése, a kormányok egyre határozottabb bekapcsolódása a téma megvitatásába azonban egyértelműen azt jelzi, hogy *egyre inkább a gyakorlati megvalósulás felé halad* a csendes-óceáni térség néhány országának gazdasági együttműködése.

Mi indokolja az együttműködési mechanizmus kialakítását?

Mindenekelőtt az érintett országok közötti gazdasági kapcsolatok kiterjedtsége és egyre inkább komplex volta teszi szükségszerűvé az együttműködés intézményesítését, nemzetközi rendszerek, szervezetek kialakítását az együttműködés egyes területeinek szabályozására. A gyorsan fejlődő gazdasági kapcsolatok ugyanis egyre gyakrabban okoznak olyan *konfliktushelyzeteket,* amelyeket csak multilaterális formában lehet megnyugtatóan rendezni.

Az együttműködés napirenden tartásának fő oka azonban kétségtelenül az, hogy *az Egyesült Államoknak és Japánnak alapvető érdeke a térség országainak kapitalista fejlődési úton tartása,* nemcsak gazdasági (piac, nyersanyag), hanem politikai, stratégiai szempontból is. Japán a „komplex biztonság" koncepciója jegyében a környezetében lévő, alapvetően *antikommunista rendszerek* megerősítésére törekszik, de célja

egyben – egyelőre gazdasági – regionális hatalmi pozíciójának intézményesített formában történő elismerése. Az Egyesült Államoknak alig leplezett tervei vannak arra, hogy a létrehozandó együttműködési mechanizmust *politikai–katonai szövetséggé* fejlessze.

A *térség fejlődő országai* is táplálnak reményeket az együttműködést illetően. Bíznak a nyersanyagárak stabilizálását szolgáló alap (az ún. „STABEX") létrehozásában, a kötöttségektől mentes fejlesztési segélyek folyósításában s egyfajta *„privilegizált partnerség"* kialakításában, amely – úgymond – az Észak–Dél kérdés regionális keretekben történő megoldását, a közepesen fejlett országok közé való felzárkózást jelenthetné.

Lehetőség egy új típusú együttműködésre

A térség gazdasági folyamatai indokolják ugyan a széles körű együttműködés napirendre tűzését, az eddig kimunkált koncepciók s a megvalósításukra tett lépések azonban arra utalnak, hogy *egy kommunistaellenes, zárt regionális gazdasági tömörülés, távlatilag pedig egy újabb politikai–katonai tömb kialakulásának veszélyével kell szembenéznünk.* Ezért rendkívül indokolt és szükséges volt a térség valamennyi államát *átfogó, nyitott, új típusú együttműködés* koncepciójának kidolgozása.

Ennek felelt meg *a szovjet kormány 1986. április 23-i nyilatkozata,* amely – egyebek között – megállapítja, hogy a térség népeit összeköti létfontosságú érdekeik azonossága. Problémáik megoldásához valamennyi állam konstruktív erőfeszítéseire van szükség. A szovjet kormány javasolja a csendes-óceáni országok megfelelően előkészített külön tanácskozását, ahol a biztonság – beleértve a gazdasági biztonság – kérdéseit vitatnák meg.

A javaslat hangsúlyozza, hogy a térség társadalmi és gazdasági fejlődésének meggyorsítása végett a Szov-

jetunió megkülönböztetett figyelmet szentel Szibériának és a szovjet Távol-Keletnek. A meglevő, kölcsönösen előnyös nemzetközi gazdasági kapcsolatokon túl e területek fejlesztése újabb lehetőségeket teremt arra, hogy a Szovjetunió aktívabban részt vegyen a nemzetközi munkamegosztásban.

A szovjet kormánynyilatkozat együttműködést javasol *a termelőerők fejlesztésére, szakemberek képzésére, új energiaforrások alkalmazására, a közlekedés és a hírközlés fejlesztésére, a kereskedelmi, gazdasági és pénzügyi együttműködés olyan új formáinak feltárására, amelyek figyelembe veszik a térség fejlődő államainak érdekeit.*

Figyelemre méltó, hogy a szovjet javaslat egyértelműen tartalmazza azokat a pozitív elgondolásokat is, amelyeket mások már előterjesztettek a csendes-óceáni együttműködés kérdéseivel foglalkozó különböző fórumokon. A javaslat rugalmas, tág keretei megnehezítik, hogy lesöpörjék az asztalról. *A Szovjetunió mint csendes-óceáni hatalom joggal jelentette be szándékát a térségbeli együttműködésben való részvételre.* Ez – a Kínai Népköztársaságnak és a térség többi szocialista országának bekapcsolódásával – új dimenziókat adhatna az eddigi koncepcióknak.

Egy ilyen, új elvi alapokon nyugvó együttműködés kedvezően hatna nemcsak az ázsiai és a csendes-óceáni térség helyzetére, hanem hozzájárulna az egyetemes béke megőrzéséhez és megszilárdításához is.

A TEHÓ OROSZLÁNYBAN

Az Országgyűlés 1985 tavaszán döntött a terület- és településfejlesztésnek az ezredfordulóig szóló társadalmi és gazdasági stratégiájáról. Az országgyűlési határozat kimondja, hogy *a fejlesztési célokkal összhangban a helyi tanácsok gazdasági önállósága tovább erősödjék, s a lakosságot az eddigieknél jobban aktivizálják, bevonva a helyi feladatok meghatározásába, megvalósításába, a településfejlesztési munka ellenőrzésébe.*

A helyi tanácsok önállóságának növelését célozza a tanácsi gazdálkodás, gazdaságirányítás módosítása. Ennek értelmében csökkennek a központi kötöttségek, megszűnik a fejlesztési és működési pénzeszközök korábbi különválasztása és részletes központi szabályozása, *a tanácsok egységes pénzalapból gazdálkodhatnak.* A települések ellátását a lakosság létszáma alapján meghatározott összegű központi juttatás segíti.

A helyi tanácsok gazdálkodása a szabályozott helyi bevételeken és az állami támogatáson alapul. A tanácsok anyagi lehetőségeiket közvetlen bevételek révén növelni tudják, többek között lakossági hozzájárulással is. A lakosság anyagi hozzájárulását az 1984. évi 12. számú törvényerejű rendelet teremti meg, amely a településfejlesztési hozzájárulásról intézkedik. A rendelet célja „annak elősegítése, hogy a helyi tanács – a pénzeszközeit kiegészítve – a lakosság igényei és anyagi hozzájárulása alapján önállóan gondoskodhasson a település intézményeinek és közfeladatai ellátásának fejlesztéséről, színvonalának emeléséről".

Oroszlány Város Tanácsa előzetesen állást foglalt a településfejlesztési hozzájárulás bevezetéséről. Az állásfoglalás tartalmazta a lakosságnak javasolható célokat, a fizetés összegét és időtartamát, valamint a vélemények kikérésének módját.

Tanácsülésünket gondos előkészítés után tartottuk. Az előkészítés központi kérdése a cél vagy célok kiválasztása volt. Olyan célokat kellett a tanácsnak megjelölni, amelyek tükrözték a lakosság véleményét, hiszen ez az egybeesés teremti meg az egységes cselekvés alapját. Figyelembe kellett venni azt is, hogy a megvalósuló célok szervesen beépüljenek a városi tanács VII. ötéves tervének feladatai közé, s *valóban a település fejlesztését szolgálják.*

A városi közvélemény megismeréséhez jó lehetőséget nyújtottak az országgyűlési és tanácstagi választások előtt tartott jelölő- és választói gyűlések. Ezeken a városi tanács szakapparátusa, de elsősorban a leendő tanácstagok megismerhették a lakosság véleményét, javaslatait. Ezek közül választottuk ki a településfejlesztési hozzájárulásból megvalósítandó célokat. A hozzájárulás nagyságának pedig igazodnia kellett a lakosság vállalási készségének és terhelhetőségének előre becsülhető mértékéhez.

A városi tanács állásfoglalásában az szerepelt, hogy a város lakosai elé a megvalósítandó célok tekintetében a következő *alternatíva* terjesztendő:

– *„A" variációként:* a nagyközösségi antennarendszer felújítása, továbbfejlesztése; ez két éven keresztül évi 500–500 forint, az ezt követő 3 éven keresztül pedig évi 800–800 forint összegű hozzájárulást jelentene;

– *„B" variációként:* áruház és vendéglátó egység létesítése, 2 évig 800–800, utána pedig 3 évig 1000–1000 forint hozzájárulással.

A tanács úgy határozott, hogy a tanácstagok, a pót-tanácstagok és a tanács által megbízott társadalmi aktivisták keressék fel a fizetésre kötelezhető állampolgá-

rokat, s személyesen kérjék szavazatukat. A szavazatok értékelését illetően pedig úgy döntött a tanács, hogy elfogadottnak azt a variációt tekinti, amelyiket a lakosságnak *több mint 50 százaléka támogat.*

Tömegpolitikai munka

Ezután nyílt levélben tájékoztattuk a város valamennyi lakosát a hozzájárulással kapcsolatos tudnivalókról, a szavazás mikéntjéről. Az 1985. évi őszi népfrontválasztások alkalmából összehívott lakókörzeti gyűléseken a városi tanács vezetői ismertették VII. ötéves tervünk koncepcióját, s ennek során kiemelten foglalkoztak a településfejlesztési hozzájárulással is.

Felhasználtuk továbbá e célra a városi kábeltelevíziót is, amely a város lakosainak kétharmadához közvetlenül is szól. A városi televízió rendszeresen visszatért a hozzájárulás témájához úgy, hogy mindig más-más oldalról közelítette azt meg. Ugyancsak igénybe vettük az Oroszlányi Szénbányák Vállalat üzemi lapját, a *Bányászélet*et a lakossági tájékoztatásban, hiszen ez az oroszlányi családoknak a feléhez jut el.

Mindezek mellett a tanács vezetői a városi pártbizottság által szervezett fórumokon – a párttitkárok, a pártpropagandisták értekezletén, a városban lakó, megyei szerveknél dolgozó vezetők és a már nyugdíjas vezetők tanácskozásain – ismertették VII. ötéves tervünk koncepcióját és a településfejlesztési hozzájárulás célját, módját.

Ezeken a fórumokon kívül minden jelentősebb politikai-mozgalmi szervezet, vezetői értekezlet, testület – a városi párt-végrehajtóbizottság, a pártbizottság mellett működő gazdaságpolitikai munkabizottság, a városi KISZ-bizottság, a HNF Városi Bizottsága, a városi Szakmaközi Bizottság, a Vöröskereszt, a TIT, az MTESZ több városi tagegyesülete – megtárgyalta, megvitatta a településfejlesztési hozzájárulásra vonatkozó javaslatot.

Összességében azt tapasztaltuk, hogy a lakosság a célokat jónak tartotta, az emberek az „A" variáció tartalmát akarták pontosabban megismerni. A „B" variációt illetően megoszlottak a vélemények; döntően ugyan helyeselték, de nem lakossági hozzájárulással. A legtöbb észrevétel és javaslat a fizetéssel kapcsolatosan hangzott el, többen javasolták a mentesítendők körének növelését.

A szavazatok összegyűjtését 1985. november elején kezdtük. November második hetében a fizetésre kötelezhetők mintegy *negyede* adta le szavazatát. A leadott szavazatok kb. 60 százaléka az „A" variációra, kb. 10 százalék a „B" variációra esett; nem egészen 30 százaléka pedig nemet mondott.

A döntően családlátogatással lebonyolított szavazás során sok kérdést és intézésre váró javaslatot vetettek fel a választópolgárok. Így kérték az egészségügyi ellátás javítását; a kétműszakos általános iskolai oktatás megszüntetését; a város útjainak, parkjainak helyreállítását; a kereskedelmi szolgáltatás javítását. A lakosság kifejezte fizetési készségét, de nagyon sok javaslat hangzott el az alacsony jövedelműek és az időszakosan nehéz helyzetben lévők mentesítésére. A szavazatok összegyűjtése során azt tapasztaltuk, hogy aktivistáink, akik 20–80 lakos felkeresését vállalták, nem mindig végezték kellő türelemmel és alapossággal munkájukat. Gyakran csak a „szavazásra", tehát a szavazólap aláíratására szűkítették le tevékenységüket, s elhanyagolták az elbeszélgetést, a meggyőzést. Nyilván ennek is tulajdonítható, hogy 1985. december elejére a szavazatoknak csupán 80 százaléka érkezett be. Ebből az „A" variáció 48 százalékot kapott, a „B" variáció 6 százalékot, a „nem" aránya 46 százalék volt. Másfél hét alatt kellett a még nem szavazó lakosság véleményét a bozzájárulás mellé állítani. A „B" variációra szavazó állampolgárokat is újból felkerestük, hiszen ők a településfejlesztés *mellett* döntöttek, csak a cél kiválasztásában maradtak kisebbségben. Erre a munkára azokat az aktivistákat kértük fel, akik a legnagyobb

tapintatot, felkészültséget és politikai érettséget tanúsították.

Az összehangolt erőfeszítésnek meglett az eredménye: *1985. december 19-én Oroszlány Város Tanácsa rendeletileg bevezethette a településfejlesztési hozzájárulást.*

A politikai haszon

A településfejlesztési hozzájárulás bevezetéséért végzett munka – a fő cél elérésén túl – több területen haszonnal járt.

Nagy eredménynek tartjuk, hogy az új tanácstestület tagjai politikai tapasztalatra tettek szert, személyes kontaktust teremtettek választóikkal, megismerték a körzetükben élők helyzetét, egyéni körülményeit, gondjait, a lakosságnak a városrész, a város, az ország életéről, fejlődéséről alkotott véleményét, javaslatait. Mindezeket az információkat a tanácstagok közéleti munkájukban hasznosíthatják.

A tanácstagokat, a póttanácstagokat alaposabban megismerhették a választópolgárok, a későbbi kapcsolat jó megalapozására nyílt lehetőség.

Az állampolgárok ezen a közvetlen módon is érzékelhették, hogy van beleszólásuk a város életének alakításába, s ennek eredményeként megnőtt érdeklődésük a közügyek iránt. Megnyerésük csak a feltételek, a lehetőségek őszinte feltárásával és a fejlődés alternatíváinak megismertetésével lehetséges.

Bebizonyosodott, hogy az új típusú feladatok másfajta – korszerűbb s nem utolsósorban hatékonyabb és gyorsabb döntésen alapuló – módszereket kívánnak meg *mind az előkészítésben, mind pedig a végrehajtásban.* Ismét nyilvánvalóan megmutatkozott, hogy csak a lakossággal együtt, messzemenően figyelembe véve a közvéleményt, tudjuk feladatainkat teljesíteni. Ezeket a tapasztalatokat kívánjuk tudatosítani és felhasználni későbbi munkánkban is.

KIS IMRÉNÉ

Tóth Sándor

A SZOCIALISTA DEMOKRÁCIA: TÖRTÉNELMI PROGRAM

Az MSZMP XIII. kongresszusa jelentős politikai-ideológiai állásfoglalásának tekinthető a következő megállapítás: „A szocialista demokrácia fejlesztése pártunk történelmi programja." Ezt a tételt ebben a formában ez a kongresszus mondta ki először.

A szocialista demokrácia történelmi programként való megvalósítását deklaráló állásfoglalás *egyrészt válasz* a tartózkodó, esetenként fenntartásokat és értetlenséget is tartalmazó felfogásokra; annak egyértelmű kinyilvánítása, hogy ezt a feladatot nem lehet elodázni, ez elől a probléma elől nem lehet kitérni. *Másrészt* annak az elvi álláspontnak a leszögezése, hogy bizonyos korábbi naiv és jóhiszemű felfogással ellentétben a szocialista demokrácia nem automatikusan és nem egy csapásra, hanem valóban csak hosszabb távon, történelmi programként fog megvalósulni.

A szocialista demokrácia történelmi programként való kezelése a szocializmus megvalósításának korszerű értelmezése és végigvitele. Szocialista demokráciát ugyanis csak szocialista társadalomban lehet megvalósítani, szocializmus pedig nem képzelhető el szocialista demokrácia nélkül. A szocialista demokrácia a szocializmus lényegi jegye, egyik legfőbb tartalmi követelménye és megnyilvánulása.

A szocialista demokrácia lényege

A szocialista demokrácia *a legszélesebb* demokrácia, amely valaha is létezett: átfogja és érinti a társadalmi élet minden területét. Szerepe és hatása nemcsak a politikai szférában érvényesül, hanem kiterjed a gazdasági, kulturális, szociális ágazatok minden területére, vezetési, eljárási, ellenőrzési rendjére is. Ilyképpen a szocialista demokrácia valóban a legszélesebb szabadságjogokat biztosító népuralom. Ez a megállapítás akkor is helytálló, ha a polgári társadalmak – bizonyos esetekben – a demokrácia érvényesülését mutatósan prezentálják is, és ha a polgári jogok túlhangsúlyozásával a szocialista országok fölé próbálják is helyezni társadalmi berendezkedésüket. A szocialista demokrácia történelmi távlatokban nem formális és részleges, hanem *tényleges és teljes* lehetőséget és feltételt teremt a társadalom minden tagja számára a közügyekben való részvételre. A szocialista demokrácia érvényesülésének az a döntő ismérve, hogy a tömegek – tényleges adottságok, széles formák és keretek között, közvetlenül vagy közvetve – hogyan, mennyire vesznek részt a hatalom gyakorlásában, a társadalom fejlődését szolgáló és segítő feladatok, célok, döntések előkészítésében és megvalósításában. Ennek a demokráciának a jelentőségét és lényegét hangsúlyozva írja Lenin: „A proletariátus diktatúrájának elkerülhetetlen következménye nem csupán a demokrácia formáinak és intézményeinek megváltozása általánosságban, hanem *éppen olyan* megváltozása, amely a világon még nem tapasztalt mértékben biztosítja a demokratizmus *valódi* felhasználását... a dolgozó osztályok számára."

A demokrácia széles körű kialakítása és hatékony működtetése egyenesen *szükségszerűsége* és velejárója a társadalmi-politikai tevékenységnek abban az értelemben, hogy a szocialista társadalom nem építhető fel a néptömegek nélkül, az irántuk tanúsított legnagyobb bizalom nélkül, a néptömegek kezdeményező-

készségének és közvetlen részvételének kifejlesztése nélkül. S a szocialista társadalomnak ez a törekvése *nem képmutatás,* nem felszíni játszadozás, hanem *a szocializmus igaz arculata,* elvi alapokon nyugvó vezérelve.

Szocialista rendszerünk ereje és hatalma a tömegekben van. Lenin a szocialista forradalom győzelmét követően a legnehezebb időszakban – a polgárháború éveiben – is hirdette az új társadalom, az új államrend demokratizmusát, demokráciájának lehetőségét. Arra tanított, hogy a proletárdiktatúra nem kizárólag és nem elsősorban erőszak, hanem *szövetség* a dolgozó osztályok között, bizalom a társadalom döntő többsége iránt, s megteremti a tömegek nevelésének, a szocialista építőmunkába való bekapcsolódásának a lehetőségeit.

Más kérdés, hogy a szocialista társadalmak mai fejlettségi szintjükön mennyire tudják megvalósítani a szocialista demokráciát, zavartalan érvényesülésének, működésének lehetőségeit, fejlődésének feltételeit, s hogy ezek mennyire felelnek meg a szocialista demokrácia megkívánta követelményeknek.

Szocializmus és szocialista demokrácia

A szocializmus és a szocialista demokrácia dialektikus kölcsönhatásban áll egymással. A szocialista demokrácia kibontakozása és tényleges megvalósulása *elválaszthatatlan* a szocializmus építésében elért eredményektől. A szocialista demokrácia fejlődése elsődlegesen *a szocializmus* fejlődésétől, a szocialista építő- és társadalomátalakító munka ütemétől, eredményességétől, hatékonyságától függ. A szocializmus nem egy csapásra teljesedik ki, amiből következik, hogy a szocialista demokrácia *fokozatosan fejlődik,* követi a szocializmus fejlődési menetét, miközben maga is segíti a szocialista társadalmi viszonyok erősödését.

A szocialista demokrácia fejlesztése érdekében – az ötvenes évek első felének torzulásain, hibáin okulva – 1956 után a pártéletnek és a pártvezetésnek a lenini normák szerinti alakítása mellett *többször* került sor az Alkotmány módosítására, a kormányzati szervek munkájának javítására. A hetvenes–nyolcvanas évek a politikai rendszer fejlődésének meggyorsulását hozták (a választási rendszer fejlesztése, a tanácsok jellegének és feladatainak korszerűsítése stb.), amelynek révén *jobb lehetőségek* teremtődtek mind a politikai közélet formálódásához, mind az állampolgári jogok érvényesítéséhez. A gazdaságirányítási rendszer korszerűsítése (tartalmi és szervezeti téren egyaránt) nemcsak a gazdaság területén teszi lehetővé a szocialista demokrácia teljesebb kibontakoztatását, hanem hatással van az egész közéletre, az ideológiai, kulturális, tudományos szférára is. Az új sajtótörvény vagy a közoktatási törvény is újabb tanújele hazánkban a szocialista demokrácia *következetes* érvényesítésének, minden területen való folyamatos megvalósulásának.

Mindezek alapján jelenleg országunk lakosságának nagy többsége – egyre inkább – *közvetlenül*, saját helyzetén keresztül is *érzékelheti* a szocialista társadalmi rendszer demokratizmusát. Ezt a helyzetet erősíti az a körülmény, hogy a társadalmi élet minden területén – noha hibák és tévedések közepette – a párt politikájának céljai megvalósulnak. Ez a politika – éppen a szocialista demokrácia jegyében – napról napra igényli a dolgozó tömegek cselekvő közreműködését a jövő útjainak formálásához, a szocializmus sikeres és eredményes építéséhez.

A párt és a szocialista demokrácia

A szocialista demokrácia létrejötte, kialakulása és fejlődése elválaszthatatlan a párt politikai tevékenységétől.

A párt XIII. kongresszusa saját történelmi programjaként jelölte meg a szocialista demokrácia fejlesztését. Ez a meghatározás azt fejezi ki, hogy a párt és a szocialista demokrácia oly mértékben *összetartozó* fogalmak, hogy a párt nélkül a szocialista demokrácia egyáltalán nem valósulhat meg, a pártnak viszont, mint *éltető elemre* van szüksége a szocialista demokráciára.

A pártnak ugyanis – politikája megvalósítása során – döntő figyelmet kell fordítania arra, hogy a szocializmus építésének feltételei között minél előbb és minél eredményesebben valósuljon meg a szocialista demokrácia. Feltétlenül szükséges, hogy a pártnak a szocialista-kommunista társadalom felépítésére vonatkozó programja együtt járjon a szocialista demokrácia mint a legteljesebb társadalmi-politikai közéletiség, felelős közösségi tevékenység és magatartás kialakulásával. Természetesen a „történelmi program" a párt ilyen jellegű tevékenységében is *folyamatot* és fokozatosságot jelent, hiszen a szocialista demokrácia megvalósulása hosszabb időt, történelmi korszakot kívánó feladat. Ezt nem lehet – nem szabad! – elfeledni, lekicsinyelni, hanem szívós tudati-nevelő munkával és megfontolt intézkedésekkel kell és lehet elérni, kibontakoztatni.

A szocialista demokrácia fejlesztésének a párt a motorja. Ebből a szempontból a pártra hárul az a feladat és felelősség, hogy a szocialista demokrácia követelményei megfelelően teret kapjanak, hogy intézményeinek hatékony működése elősegítse a dolgozó nép hatalmának erősítését, társadalmi céljaink gyorsabb megvalósítását.

Nélkülözhetetlen ehhez magának a *pártdemokráciának* a fejlesztése is, ami – az MSZMP vezető szerepéből, politikai rendszerünk lényegéből következően – *kulcskérdése* a szocialista demokráciának. Ez utóbbi – többek között – minden szinten (egyben minden más társadalmi és állami intézményben) a választott szervek megerősítését, illetékességének kiterjesztését követeli meg. Csak ezen az úton válhat a társadalom

politikai mechanizmusa összehangolttá, harmonikussá, s lehet egészében kedvező hatása. Ennek elérésében azonban nagy szerep hárul a közvéleményre és a közgondolkodásra is, mert a szocialista demokrácia fejlődésének együtt kell járnia egyrészt az állampolgári fegyelem megerősödésével, másrészt a közösség iránti felelősségtudat növekedésével, a szocialista közgondolkodás megszilárdulásával.

Szocialista demokrácia és közgondolkodás

A szocialista demokrácia véleményszabadság, szólásszabadság is. Ám e téren egyáltalán nem mindegy, nem közömbös, hogy milyen a lakosság gondolkodásmódja, hogyan ítéli meg helyzetünket, társadalmi körülményeinket, hogy a szocialista demokráciát *menynyire szocialista* eszmei tartalmú közgondolkodás és értelmi-érzelmi megnyilvánulás kíséri és övezi. Ebben a vonatkozásban a szocialista demokrácia *ütközési terület* a biztosított jogok és tényleges lehetőségek, valamint a társadalmi-állampolgári kötelességek között.

Napjaink fontos feladata – s ezt a propagandamunkának egyértelműen vállalnia kell –, hogy a szocialista demokrácia biztosította jogokat és lehetőségeket a közgondolkodásban *jobban tudatosítsuk* – közelítsük a közgondolkodást a valósághoz, teremtsünk összhangot a lehetőségek–adottságok, és a követelmények-kötelességek között. Ennek megvannak a feltételei. Hazánk mai társadalmi-politikai viszonyai egyre inkább megfelelnek a szocialista demokrácia teljesebb érvényesülése követelményeinek, ennek következtében lakosságunk közgondolkodásában megmutatkozik a szocializmussal való azonosulás. Ezt állapítja meg a XIII. kongresszus beszámolója is.

A propagandának azonban nem szabad figyelmen kívül hagynia azt sem – erre szintén utal a kongresszus állásfoglalása –, hogy a jogoknak és a kötelességeknek az egysége nem minden esetben és nem a kívánt mér-

tékben jut érvényre. Vannak, akik *egyoldalúan* értelmezik a szocialista demokrácia lehetőségeit, adottságait. Akadnak, akik felhasználják, sőt *kihasználják* a szocialista társadalmi rend biztosította jogokat, s a kollektíva kárára is csak önző érdekeiket tartják szem előtt, nem viszik előre a közös munkát, a szocializmuson élősködnek. Ezek a jelenségek természetesen összeegyeztethetetlenek a szocialista demokráciával, egyértelműen elítélendők.

A közgondolkodásban általánosan el kell fogadtatni azt a felismerést, hogy a szocialista demokrácia nem az ügyeskedők korlátlan garázdálkodási területe. Ellenkezőleg, éppen *a szocializmushoz hű,* munkájukat becsületesen végző állampolgárok demokratikus jogainak növelését jelenti, azokét, akik hasznos társadalmi tevékenységet végezve megfelelnek a szocializmus jogi-erkölcsi követelményeinek, védelmezik a szocializmus vívmányait.

A szocialista demokrácia nem abszolút, „tiszta demokrácia", amely mindenki számára csak jogokat biztosít. Ilyen államrend soha nem volt és nem is lehetséges. A „demokráciát" ugyanis nem lehet elválasztani a *centralizmustól,* sem a kettőt szembeállítani, mert szétválaszthatatlan egységet alkotnak, és csak egymással kölcsönhatásban tölthetik be rendeltetésüket. S ez *nem korlátja* a szocialista demokráciának, hanem elvi alapon álló megítélése, egyedüli helyes értelmezése. A szocializmus e tekintetben is strukturált társadalom, amelyben – az érdekek és a társadalmi viszonyok tényleges differenciáltságának megfelelően – létezik *társadalmi hierarchia.* Ez többek közt különböző intézmények és szervezetek létezését és működését is feltételezi. A propagandának halaszthatatlan feladata, hogy sokoldalúan segítse e szemlélet megerősítését.

A szocialista demokrácia továbbfejlesztése

A szocialista demokrácia a mai szintjén nem tekinthető végleges, befejezett formának. Adódik ez társadalmunk átmeneti jellegéből, abból, hogy a szocializmus társadalmi-politikai viszonyai változnak, fejlődnek, ennek következtében a szocialista demokrácia is *folyamatosan fejlődik*, változik. Ezen a területen is vannak szemléletformáló és intézkedéseket igénylő feladataink.

A fejlesztés szükségességét indokolja, hogy intézményrendszerünkben egyaránt akad még formalizmus, túlszervezés, bürokrácia, és érezhető bizonyos fajta konzervatív nosztalgia, konzervatív hangulat, a minden változtatástól való félelem, idegenkedés és a kiskirálykodásokat takaró felfogás és magatartás is. Ezek gyökeresen *szemben állnak* a szocialista demokrácia követelményeivel.

Mai feladatainkat csakis az egész társadalom alkotó energiáinak mind nagyobb mértékű mozgósításával oldhatjuk meg. Ehhez pedig feltétlenül szükséges a szocialista demokrácia továbbfejlesztése. Javítanunk kell azt a szervezeti-intézményi rendszert és szellemi-kulturális atmoszférát, amely lehetővé teszi a konstruktív, előrevivő gondolatok, elképzelések valóra váltását társadalmunk felemelkedésének, az emberi viszonyok minden téren való javításának szolgálatában.

A szocialista demokráciát a társadalmi élet minden területén – az államéletben, a munkahelyen, a társadalmi szervezetekben és mozgalmakban, a lakóhelyi közösségekben egyaránt – fejleszteni kell. De hatása és szerepe miatt kiemelkedő jelentősége van a munkahelyi demokrácia szélesítésének és fejlesztésének. Megítélésünk szerint a legszélesebb dolgozói rétegek éppen a munkahelyi demokrácia keretében tehetnek *legtöbbet* társadalmunk fejlesztésének előmozdítása, anyagi-gazdasági viszonyaink javítása érdekében. De az üzemi-munkahelyi demokráciát alkalmassá kell tenni arra, hogy ez így legyen.

Mindenekelőtt az szükséges, hogy a dolgozók is-

merjék-és értsék az üzemük előtt álló feladatokat, tehát hogy megfelelő tájékozottságuk legyen. Csak így válik lehetővé, hogy a dolgozók az üzemi demokrácia keretei között *beleszóljanak* munkahelyük életébe. A munkásosztály nem tárgya és nem rendelkezést, utasítást végrehajtó eszköze a szocializmusnak, hanem maga az alkotója, előrevivője, őérte kell hogy történjen minden. Az üzemi-munkahelyi demokráciának az is a célja, hogy a munkás *érezze felelősségét* a munkahelyen történtekért, sőt, lásson túl az üzem falain: tudjon harcolni az egész társadalom érdekeiért, ne álljon meg a csoportérdekek felismerésénél és kizárólagos képviseleténél.

Kijárni a szocialista demokrácia iskoláját!

„Történelmi feladatunk"-hoz tartozik az is, hogy mindenki *kijárhassa* a szocialista demokrácia iskoláját, hogy felkészítsük a lakosságot annak értő gyakorlására, lendületet adva ezzel további fejlődésünknek.

A szocialista demokrácia egyre hatékonyabb kibontakoztatásával le kell küzdeni az építőmunka előtt álló nehézségeket, magasra kell emelnünk a mércét a politikai, kulturális, ideológiai nevelés területén, s föl kell lépnünk az olyan káros jelenségek visszaszorítása érdekében, mint például az állampolgári fegyelem lazulása, a hatalommal való visszaélés, az anyagiasság, a protekció térnyerése stb. E jelenségek ellen erőteljesen emelt szót pártunk legutóbbi kongresszusa is.

Társadalmunk fő célja, hogy tovább erősödjék a munkáshatalom, az egész dolgozó nép hatalma, hogy *hathatósabban érvényesüljön* a munkásosztálynak és pártjának vezető szerepe, tovább szilárduljon a munkásosztálynak és szövetségeseinek termékeny kapcsolata, növekedjék a pártot támogató dolgozó tömegek közéleti-politikai aktivitása. Ezt szolgálja a szocialista demokrácia minden területen érvényesülő továbbfejlesztése.

Péti Imre

A SZOCIALISTA ERKÖLCS A PROPAGANDÁBAN

A változó társadalmi gyakorlat kérdései egyre-másra behatolnak a szemináriumok foglalkozásaira. A hallgatók azokra a kérdésekre keresik a választ, amelyeket a mai társadalmi valóság hoz a felszínre. Ezen belül is elsősorban az egyén, az egyes ember és a szűkebb-tágabb közösség érdekei között feszülő, vélt vagy valóságos ellentmondások kapnak hangsúlyt.

Kétféle szélsőséges, ellentétes érzelmű vélemény hangzik el. Vannak, akik úgy látják, hogy a marxista-leninista ideológia elavult, már nem alkalmas arra, hogy hozzá igazodva alakítsuk ki mai társadalmi gyakorlatunkat. Mások viszont úgy vélik, hogy mai gyakorlatunk már nem szocialista, eltér a marxizmus-leninizmus elméletétől. E nézeteket nem lehet szó nélkül hagyni, mert a propaganda hatásfokát gyengítik azzal, hogy leegyszerűsítik azt a kapcsolatot, amely a marxista ideológia és a társadalmi gyakorlat között fennáll. E leegyszerűsítő magatartás mögött az a törekvés tapintható ki, hogy a hallgatók szeretnének olyan tudás birtokába jutni, amelyre támaszkodva *csalhatatlan* biztonsággal eligazodhatnának mai világunk *minden* kérdésében. Az ilyen, praktikusnak látszó igények mechanikus szemléletre vallanak. Nemcsak illúzió, hanem hamis követelmény is lenne a propaganda elé olyan célt kitűzni, hogy a különböző élet-

helyzetekre ráillő *recepteket* gyártson és terjesszen. A marxista ideológia nemcsak direkt módon, sőt elsősorban nem így, az azonnali „beválthatóság" szintjén fejti ki hatását, hanem bonyolult áttételeken keresztül válik a társadalmi gyakorlat részévé. Az adaptáció elsősorban a szocialista társadalmi viszonyainkat visszatükröző intézmények és tudatformák közvetítésével történik. Döntő szerepet játszik ebben a folyamatban társadalmunk politikai rendszere, de ezenkívül az erkölcs, a tudomány, sőt a művészet is.

●●●

Az erkölcs kérdéseivel a propaganda az elmúlt négy évtizedben folyamatosan foglalkozott, mindenkor a társadalmi, gazdasági, politikai és kulturális viszonyokkal összhangban. Az erkölcs a negyven év alatt jelentős változáson, tartalmi átalakuláson ment keresztül, igazolva történelmi jellegét.

Napjainkban sokan a szocialista értékrend, az erkölcsi értékek válságáról beszélnek. Meggyőződésem, hogy ez tévedés. Nem az erkölcs válságáról van szó, hanem összetett folyamatról, amely jelzi, hogy a korábbi értékrend átalakul az egyénekben, az egyes rétegekben és társadalmi méretekben egyaránt. Bizonyos vonásai háttérbe szorulnak, jelentéktelenné válnak vagy eltűnnek, mások ezzel egy időben fölerősödnek, új értelmet nyernek, megtelnek szocialista vonásokkal, tartalommal. Ez az ellentmondásos, átmeneti állapot bizonyos kételyeket, pesszimizmust vált ki egyes emberekben, rétegekben. A szocialista erkölcs és értékrend elveinek, normáinak és tényezőinek elemzése a propagandamunkában számos pozitív és negatív tapasztalatot mutat. Ezek azt követelik, hogy az elkövetkezendő időszakban még tudatosabban, elvszerű következetességgel, a meghamisítatlan gyakorlati tapasztalatok ismeretében foglalkozzunk e kérdésekkel.

Fejlődésünk jelenlegi szakaszában a szubjektív tényezőknek rendkívül nagy jelentőségük van; a társa-

dalmi haladás alapvető feltétele az emberekben rejlő tartalékok feltárása, mozgósítása. Ehhez viszont nélkülözhetetlen a szocializmus erkölcsi normáinak, értékeinek elfogadtatása, tudatosítása, formálása. Az erkölcsi viszonyok jelentősége nem hagyható figyelmen kívül a gazdasági feladatok végrehajtásában. El kell fogadtatni a tisztességes munka megbecsülését, a kollektivizmus követelményét, jelentőségét.

Tudatosítani kell a szocialista humanizmus tartalmát, az emberközpontú magatartás mai jellemzőit, a szocialista hazafiság és a proletár internacionalizmus összetevőit, hogy ezeknek megfelelő példák és eszmények motiválják az emberi cselekvést. Ideológiai ellenfeleink, vitapartnereink is elsősorban itt igyekeznek befolyásra szert tenni. Ez is indokolja, hogy a propaganda tudatosítsa és erősítse a szocialista erkölcsi értékeket.

Az elmúlt években a valóságos társadalmi-gazdasági viszonyok gyorsan változtak, s e változások a korábban kialakult szocializmusfelfogás egyes elemeit cáfolták, mások megítélését differenciáltabbá tették, új értékeket hoztak a felszínre, vagy új tartalmi vonásokkal töltötték meg az eddigieket – így az erkölcsi normákat, elveket, eszményeket is. Ezt a bonyolult folyamatot a tudat, a közgondolkodás nehezen tudta követni, feldolgozni. Napjainkban a köztudatban *egyszerre* vannak jelen helyes és téves nézetek a szocializmusról, erkölcsi értékeiről. Élnek illúziók, megrögződődben vannak átmeneti érvényű, nem lényegi értékek, viszont nem tudatosulnak, nem hatnak eléggé a társadalmunkat továbbra is jellemző alapértékek. Mindez a tudatban zavarokat, elbizonytalanodást okoz. A propagandának hathatósabban kell részt vennie e zavarok oszlatásában, s az erkölcsi értékek céltudatosabb elemzésére, értelmezésére határozottabban kell vállalkoznia.

Fontossá, időszerűvé teszi e témát az is, hogy a nyolcvanas évek elejétől nagymértékben felerősödött a zellentmondás a valóság, a mindennapi tapaszta-

latok és a propaganda által eddig közvetített elméleti tételek között. Így társadalmi gyakorlatunk csak részben támasztotta alá az általunk propagált szocialista erkölcsi értékeket, miközben fejlettségünk színvonala, intézményeink működési zavarai (bürokratizmus, hiánygazdaság), az emberi viszonyok torzulásai (rangkórság, protekció, korrupció) másféle értékeket is sugalltak, illetve gyengítették szocialista elveink érvényesülését. A hirdetett és tapasztalt értékek konfliktusaiból a közgondolkodásban társadalmunk jellegére, fejlődésünk irányára, erkölcsi normáink alakulására negatív megállapítások, téves ítéletek is származtak.

●●●

A XIII. kongresszus határozata nagy hangsúlyt helyez az ideológiai munkán belül a szocialista értékek felmutatására, erősítésére, tudatosítására. Kiemeli, hogy a közgondolkodás középpontjába kell kerülnie az értelmes és tartalmas emberi élet megvalósításával összefüggő erkölcsi követelményeknek, erkölcsi értékeknek.

A szocialista erkölcs kérdéseivel való foglalkozás során hangsúlyozottan szólunk az emberek *munkához való viszonyáról,* annak változásairól, a *munkafegyelem* alakulásáról. A munka szerinti elosztás elvét hirdető és érvényesíteni igyekvő társadalom vagyunk. Meghatározó érték a munka és ehhez kapcsolódóan a kötelességtudat, a szorgalom, a helytállás. A munka szocialista értéktartalmát az adhatja meg, ha egyre jobban egyénre szabott, alkotó, és nagyobb társadalmi célok elérését is szolgálja, ha az egymásrautaltságból fakadó szolidaritás élményét erősíti, és elősegíti az ember sokoldalú fejlődését.

A szocializmusban – mint ismeretes – továbbra is fennállnak az áru- és pénzviszonyok. Ilyen körülmények között a munkához való viszony fő alakítóereje az *érdekeltség,* amelyet különböző anyagi és erkölcsi ösztönzőkkel kell érvényesíteni, fokozni. Ezek együt-

tesen formálják a munkához való viszony alakulását, a munkaerkölcsöt.

Az anyagi érdekeltség ma döntő tartalmi kérdése a munkaerkölcsnek – hiszen a munka az anyagi javak megszerzésének fő eszköze –, de nem mondhatunk le tudati motiválásáról sem. Propagandamunkánkban tudatosítani kell, hogy a magasabb jövedelem megszerzésére való törekvés nem erkölcstelen, sőt erkölcsös, ha alapja a végzett munka, és ha az anyagi javak megszerzésére való törekvés nem szorít minden mást háttérbe, nem uralkodik el legfőbb célként az emberen. Felfogásunk szerint a tárgyak szolgálják az ember életét, nem pedig a tárgyakért él az ember.

Meg kell küzdenünk azzal az ellentmondással, hogy egyfelől szükséges a gazdasági fejlődés meggyorsítása, amelynek elérése érdekében nagyobb szerepet kapnak az anyagi ösztönzők, s hatásukra növekszik a jövedelemdifferenciálódás; másrészt a szocialista erkölcs követelménye a társadalmi igazságosság, amelyet a szocialista társadalom még csak korlátozottan, a kapitalizmusénál azonban minősítetten helyesebb formában és arányban tud biztosítani.

Az elmúlt négy évtizedben elterjedt közvéleményünkben egy általános egyenlősdi-felfogás, amely még ma is széles körben hat. Fontos feladatunk tisztázni, hogy a társadalom a jog, az erkölcs, a politika, a lehetőségek színterén valósítja meg a *„minden ember egyenlő"* elvét, s az egyenlőség nem azonos az *„egyenlősdi"*-séggel.

Gyakran hiányoznak a gyakorlatból az erkölcsi érdekeltség motívumai: a hivatástudat elismerése, a munka társadalmi-közösségi szerepének felismerése, a jó munkavégzés mint az egyén önbecsülésének és önmegvalósításának forrása, a jó értelemben vett becsvágy fölkeltése. Propagandánk ma még nem él eléggé az e téren nyújtott lehetőségek kihasználásával, a jó példák terjesztésével, az elismerésre méltóak népszerűsítésével, a szocialista embertípus bemutatásával, támogatásával.

A munkaerkölcs követelményeivel szoros összefüggésben van a *kollektivizmus*, a *szolidaritás* szocialista alapelve. Ma a kisebb közösségek fontos alapegységei a közvetlen munkahelyi kollektívák, a pártalapszervezetek, pártcsoportok, a társadalmi szervezetek helyi csoportjai, a család. A propagandának jobban kell törekednie erősítésükre, céljuk, szerepük, jelentőségük tisztázására.

Nélkülözhetetlen a szocialista demokrácia továbbfejlesztése, tényleges gyakorlatának gazdagítása, amelyre a propagandában is sok példa hozható. Megnő a türelem jelentősége, hiszen idő kell a kedvező hatások kibontakozásához; a mások iránti tolerancia szerepe, hiszen a kezdeményező, kockázatot vállaló ember eszményének elfogadásához ez nélkülözhetetlen. Szükséges, hogy a párt tagjai egyértelműen a szocialista erkölcs szerint éljenek; hogy a párttagok, az állami, társadalmi szervezetek tisztségviselői, a gazdasági vezetők – életüket, erkölcsüket tekintve is – példásak legyenek.

Amikor a példamutatás kerül szóba, úgy tűnik, mindenki egyetért abban, hogy erre szükség van. De abban, hogy ezt ki tegye, már sok az eltérő vélemény. Van, aki a vezetőktől várja, van, aki a munkásembertől, van, aki a kommunistáktól – de *önmagunk példamutatása* már kevésbé kerül szóba. E téren is építsünk arra a követelményre, amelyet a XIII. kongresszus határozata szab meg számunkra: „a párttagokat még inkább példamutató helytállás, a szerény, fegyelmezett magatartás jellemezze".

A kollektivizmus érvényesülését talán leginkább az nehezíti, hogy nem mindig becsüljük eléggé egymást. Nem értékeljük kellően mások munkáját, s ez rontja egymáshoz való viszonyunkat. Látni kell persze, hogy ez is ellentmondásos folyamat: sokszor nagy dolgokban helytállunk, aprókban pedig nem. Az emberi kapcsolatokban gondot okoz a durvaság, az udvariatlanság, a gyakori agresszivitás. Sokan törekszenek előnyök megszerzésére, felhasználva erre pénzüket, hivatali,

munkahelyi pozícióikat. Állítsunk ennek gátat kommunista ellenőrzéssel, lépjünk fel velük szemben őszinte, építő jellegű kritikával, ezzel is példázva javító szándékunkat.

A kollektivizmus, a szolidaritás követelményeihez szorosan kapcsolódnak *a szocialista humanizmus* erkölcsi normái, amelyek a munkásosztálynak a kizsákmányolás, az erőszak ellen, a valóban emberi viszonyok megteremtéséért vívott harcából fejlődtek ki. A szocialista humanizmus fő tartalma az aktív cselekvés és magatartás olyan társadalmi-közösségi viszonyokért, légkörért, amelyben minden ember számára a lehető legjobb életfeltételek teremtődnek meg, s egyenlőek a boldogulás esélyei.

A szocialista humanizmus fő követelményei közé tartozik: a nagyobb nyitottság, érzékenység a környezetünkben lévő emberi problémákra; türelmesebb, megértőbb emberi hang érvényesítése, összekötve következetes követelménytámasztással és számonkéréssel; az emberek tisztelete, szeretete, megbecsülése.

Nagy gondjaink vannak még a közömbösség miatt. Emellett látható, hogy fokozódik a türelmetlenség, az indulatos, személyeskedő magatartás is az emberek egymáshoz való viszonyában. A pártszervezeteknek, a kiskollektíváknak a szerepét növelve itt is pozitív irányú hatások kibontakoztatására van szükség.

Propagandamunkánk során többször fölmerül *a közéletiség* kérdése. A szocializmus építése szempontjából alapvető jelentőségű, hogy az emberek mennyire érzik magukénak a társadalom problémáit, az előttünk álló feladatokat. Kedvező tapasztalat, hogy többségük kellő érdeklődést, nemegyszer kritikus magatartást tanúsít a társadalmi életben rejlő folyamatok, jelenségek, tendenciák iránt. Ez erősíti a propagandát is. Egyeseknél azonban találkozunk a közéleti tevékenység lebecsülésével, passzivitással, cinizmussal is.

A családi élet tartalma, minősége nagymértékben meghatározza az ifjúság értékrendjének a kialakítását. Sajnos azt tapasztaljuk, hogy sokszor a helytelen

szülői magatartást, cselekedetet követi a fiatalok egy része, ez válik példaképpé, ez hat a felnövekvő nemzedékre. A szülők közömbös vagy éppen elferdült viselkedése is kiindulópontja lehet deviáns magatartásnak, ami az alkoholizmusban, a bűnözésben, az öngyilkossági kísérletekben nyilvánul meg.

Az emberek meggyőzéséért, az új, szocialista erkölcs elterjesztéséért, az emberibb életért harc folyik. A család, az óvoda, az iskola, a mozgalmi szervezetek, a munkahely, a baráti kör, a lakóközösség, a kulturális és politikai élet, azaz a *társadalmi élet minden területe formálja az erkölcsöt,* ezzel az emberi viszonyokat. Ezek a hatások nem egyenesvonalúan, mechanikusan és automatikusan érvényesülnek. Egyesek pozitívan erősítik, mások keresztezik egymást, vannak, amelyek rombolnak. A szocialista erkölcs térnyerése *tendenciaként* jelenik meg.

Erkölcsi nevelésünk eredményességét, de gyengeségét is mutatja, hogy többen ismerik a szocialista erkölcs elveit, mint amennyien követik. Úgy tapasztalom, hogy egyes területeken az erkölcsi tényezők háttérbe szorultak, csökkent a hatásuk. Az indokoltnál kevesebb gondot fordítunk a felelősségérzet, a lelkiismeret, az önbecsülés kialakítására, erősítésére. Sokszor pusztán anyagiakkal próbáljuk ezeket helyettesíteni. A propagandában változtatni kell eddigi gyakorlatunkon, munkánkat aktívabbá kell tennünk.

Továbbá nehezítő körülmény, hogy a tömegkommunikáció, a kulturális, művészeti alkotások sem szolgálják mindig a szocialista erkölcs fejlődését, a helyes közvélemény kialakítását. Könnyen találunk példát a különböző művekben durvaságra, az eszméinket romboló ábrázolásra.

A propagandamunkában nagyobb tudatossággal, elméleti igényességgel szóljunk ezekről a kérdésekről, elősegítve az emberek erkölcsi tartásának erősítését, a szocialista erkölcsi normák térnyerését, lehetőséget biztosítva a szocialista értékrend, a tartalmasabb emberi kapcsolatok nyilvánvalóvá válásához.

A DIALEKTIKA TÖRVÉNYEI AZ ERKÖLCSBEN ÉS ÉLETMÓDBAN

Adalékok az „Erkölcs és életmód" című témakör feldolgozásához

Az életmód és az erkölcs viszonya – az esti egyetem általános tagozatán – *Az erkölcs* című oktatási egység része, de az életmód és az erkölcs viszonyát az egész egységben érdemes egymás mellett tárgyalni. Ha az egység végén önálló témaként is beiktatjuk, akkor összefoglaló és aktualizáló funkciója is lehet.

A dialektika törvényeinek érvényesülése tématerületünkön

Az ellentmondás, az ellentétes pólusú oldalak együttes létezése, kölcsönhatása az egész téma tárgyalásában szinte kézenfekvően jelen van. A hallgatók e témához gyakran éppen ellentmondásos jelenségek útján közelítenek. (Igaz, hogy ezeket gyakran hajlandók az átmeneti társadalom fejlődési rendellenességeiként, torzulásaiként felfogni.)

Fontos feladat, hogy a hallgatók el tudják választani a valódi ellentmondásokat (amelyek az ellentétek harcának eredményeként oldódnak meg) azoktól a jelenségektől, amelyek hibákból, tévedésekből, rossz intézkedésekből következnek be (tehát kívülről megoldhatók). Például el kell választani a generációk közötti

erkölcsi, életmódbeli törvényszerű különbségeket (amelyeknek harca – a hagyomány és a megújulás – mindig jelenlévő ellentmondás és a fejlődés motorja) az idősekről való gondoskodástól, aminek egy része családi, intézményi és anyagi eszközökkel megoldható.

A mennyiségi és a minőségi változások kölcsönös átcsapásának törvénye e témában nem ennyire kézenfekvő hallgatóink számára, de példák felidéztetésével mégis lehetséges a törvény érvényességének érzékeltetése. Ilyenek lehetnek a következők:

– Az életszínvonal emelésének igénye hogyan lett demográfiai (gyerekvállalási) probléma? Ennek már természetesen nem csupán mennyiségi komponensei vannak!

– A fő munkahelyen, fő munkaidőben és az ezeken a kereteken kívül végzett munka milyen aránya viselhető el a munkaerkölcs, a magánéleti szféra humánus értékeinek a károsodása nélkül?

A tagadás tagadásának törvénye ismét könnyebben érzékeltethető, például az ún. örök vagy tartós erkölcsértékek megváltozott tartalmú visszatérésének bemutatásával (a becsület, a hűség tartalmának középkori, polgári és szocialista-közösségi átalakulása stb.).

Szempontok egy foglalkozáshoz

❶ A feldolgozás során az erkölcs és az életmód fogalmát célszerű együtt tisztázni.

Az életmód	*Az erkölcs*
– az egész társadalmi rendszernek, a társadalom *történelmi fejlettségi fokának*, elsősorban a termelési módnak a függvénye;	– a társadalmi együttélés olyan szükségszerű szabályozórendszere, amely az egyénnek a társadalomhoz fűződő, *történelmileg meghatározott* érdekviszonyait fejezi ki;

– a tevékenységek, magatartások olyan rendszere, amelyet az emberek – több-kevesebb tudatossággal – életük fenntartására, különböző szintű, társadalmi *helyzetük szerint eltérő és történelmileg változó* szükségleteik kielégítésére szerveznek;	– a társadalom tagjainak a közösség érdekében szabályozott viszonya;
– történelmileg kialakult minták között választanak emberek, embercsoportok;	– az egymást követő társadalmakban változik;
– a választásban az „egyéni" elemek is társadalmilag meghatározottak.	– osztályjellegű.

❷ Így jól bemutatható *az erkölcs és az életmód történelmi és társadalmi meghatározottsága* meg az is, hogy nem lehet csak etikai kiindulásból változtatni az életmódon. (Nem elég megmutatni, hogy a válás a gyerekeknek, a laza munkaerkölcs az életszínvonalnak kárt okoz, hogy az öntudat egymagában nem elégséges motivációs tényező.)

Ennek megvitatásához jó kiindulópont lehet a következő idézet Szabó P. Imre cikkéből (Egyén, életmód, közélet. Társadalmi Szemle, 1978. 10. sz.): „Az emberek nem azért élnek úgy, ahogy élnek, mert azt az életmódot erkölcsileg helyesnek, jónak tartják, hanem azért tartják normálisnak, helyesnek, mert történetesen úgy élnek."

Érdemes kutatni, hogy mi a hallgatók véleménye erről a megállapításról.

Az egyes alkotóelemek dialektikus viszonyán túl rá lehet mutatni

– a meghatározó tényezők erősségére,

– ezek történelmi szituációként változó viszonyára,
– a tudatosság szerepére.

Ehhez jól kapcsolható az *erkölcsi ideál*, az *életmódminták* kínálata, mint a kívánatos emberideál és propagált életmód viszonya. Milyen esélyei vannak a kínált modelleknek?

– Milyen viszonyban van ma nálunk a kommunista távlat és a gyakorlat?

– Az „eszmények szerint elni és érdekek szerint cselekedni" feszültsége mennyiben van jelen?

– Merre vezet előre az individuum útja, ha egyelőre csak visszafelé érzi jól magát? Értékeket őriz, teremt, vagy félértékeket konzervál?

A válaszkeresés során kimutatható, hogy

– a szocialista társadalomban sem beszélhetünk egységes életmódmodellről,

– ennek történeti és nemzetközi környezeti okai vannak.

– Mi a szerepe az életmódminták és erkölcsi elvek közötti választásnak, melyiknek mikor milyen a súlya?

❸ A munka, *a munkához való viszony* az életmód egyik lényeges meghatározó tényezője, egyszersmind tartalmi eleme is.

A szocialista erkölcs egyik alapvető elve a munkához való szocialista viszony.

a) Példák gyűjthetők a következő témák köré:

– a munkamorálról általában;

– munkamorál a fő munkaidőben és a második gazdaságban;

– igényszintkülönbségek termelői és fogyasztói szerepben;

– munkával szerzett jövedelmek és az életszínvonal, életminőség;

– a nem munkával szerzett magas jövedelmek irritáló hatása;

– fő munkaidőn kívüli túlmunka megítélése az egyén, a család, a társadalom szempontjából (ellentmondásaival!);

– a végzett munka hatása az életmódra – az életmód hatása a végzett munka minőségére.

b) A szocialista életmód elemei már létező, valóságos tények, hiszen például a *szocializmus értékei* alapján ítélünk meg jelenségeket. De:

– az egyenlőség értelmezésében nagy különbségekkel találkozunk;

– negatív jelenségek elítélése és a mögöttük lévő indítékok viszonya sem egységes, ezeket elítélheti valaki azért, mert ártanak a köznek, de azért is, mert sértik az ő egyéni érdekeit. Arra is van példa, hogy a korrupciót, nyerészkedést nem veti meg egy csoport, mert úgy érzi, hogy az ő érdekét szolgálja.

❹ *A kollektivitás* mint erkölcsi alapelv és mint az életmód minőségének egyik meghatározója ugyancsak számos ellentmondás tárgyalására nyújt lehetőséget.

Mit jelent a közösség, milyen a közösség hatása az egyénre, mit vár az egyéntől?

– Az együttlét kellemességét, problémátlanságot?

– Homogenizál vagy segít az egyéniség kibontásában?

– A kreativitás kerete vagy a toleranciáé?

– Teljesítményre vagy viselkedésre koncentráló követelményei vannak?

Ha jut rá idő, és az osztály érdeklődése, felkészültsége megfelelő, polémiát kezdeményezünk az önmegvalósításra orientált, illetve a közösség- és társadalomorientált magatartás viszonyáról.

❺ Napjainkban érdekes téma lehet *a valláserkölcs és a szocialista erkölcs viszonyának* taglalása, mert

– számos vallásos család életmódja pozitív példa (válások kisebb száma, gyerekekről, öregekről való gondoskodás, nehéz helyzetben lévők segítése, a munka becsületes elvégzése stb., az ún. szolgálat-etika gyakorlása);

– sok témában azonosak a cselekvési követelmé-

nyeink, de indítékaink más eredetűek, világnézeti szempontból különbözőek;

– számos erkölcsi követelményünk terminológiája megegyezik a vallási terminológiával;

– mások tartalmát a vallásos gondolkodás is átértelmezte (pl. a szocialista államhoz való viszony).

❻ Az *Összefoglalásban* egy másik szempont szerinti áttekintés is célszerű: a közélet és magánélet viszonyának, néhány ellentmondásának taglalása.

a) Az életmód kérdéskörén belül:

– a társadalmi és családi ünnepek,

– a közterek, középületek és lakások kulturáltsága,

– az egyenjogúság (a közéletben és a családban),

– a produktivitás és a magánemberi értékek viszonya.

b) Az erkölcs kérdéskörében:

– a hatalommal élni a közösségért, illetve visszaélni vele egyéni vagy csoportérdekből,

– munkaerkölcs a fő munkahelyen és a második gazdaságban,

– közéleti aktivitás és a családi élet.

Meg kell végül jegyeznem: *nem foglalkozási vázlatot készítettem.* Csak *Az erkölcs* című témaegység egyfajta – a címben jelzett követelményekre koncentráló – gondolatmenetét vázoltam fel, a teljességre terjedelmi okokból sem törekedve. Elsősorban kérdéseket, problémaköröket soroltam fel, a válaszok, következtetések kibontását mellőztem. Az ezeket meghatározó alapelvekben a tankönyv a hallgatóknak is jó segédeszköz.

PÓLA KÁROLY

Sz. Várnagy Marianne

A KÉPZÉS-MEGGYŐZÉS FOLYAMATAI

Három „változat"

A „képzési folyamat" kifejezést leginkább *makrovonatkozásban* szokták használni, vagyis abban az értelemben, hogy az embert gyermekkorától a haláláig különféle fejlesztő hatások érik.

A szeminárium vagy a vitakör vezetőjének – természetesen – ezt is kell ismernie, munkájához azonban nagyobb szüksége van arra, hogy azt a belső folyamatot – az előbbihez viszonyítva tehát *mikrofolyamatot* – ismerje, amely a tanulás–tanítás vagy a meggyőzésre törekvő vita közben végbemegy. Minthogy nem egyéni tanulásról, irányítatlan önképzésről van szó, kétpólusú a folyamat: a foglalkozásvezető és a résztvevő(k) között zajlik le. Elvont megfogalmazásban talán mesterkéltnek tűnhet, ha feltesszük a kérdést: kié a folyamat? Hát persze, közös. A gyakorlatban azonban bonyolultabb a helyzet. Ezzel kapcsolatban a következőket kérdeztem különböző propagandista-csoportjaimtól:

Egy eredményes szeminárium esetében a következő tevékenységcsoportok közül melyiket végzi a

PROPAGANDISTA	RÉSZTVEVŐ
1. Közli az ismereteket, szemléltet, ellenőriz, visszakérdez.	1. Megérti a hallottakat, összeveti az addigiakkal, megold feladatot, problémát.
2. Feltárja a korábbi tudattartalmat, az újat közösen tisztázzák, feladatot, problémát oldat meg.	2. Érdeklődik, figyel, megérti és vázlatolja a közölteket, elsődlegesen rögzíti azokat.
3. Felkelti az érdeklődést, színes, lazított előadást tart, közösen összegeznek.	3. Meghallgatja az új ismereteket, megérti, rögzíti, és képes azokat reprodukálni.

A *propagandista* tevékenységi változatai közül gyakran választják az 1-et és a 3-at; pedig ezekben az esetekben a folyamatnak nem vezetője, hanem lebonyolítója (legalábbis annak nagyobbik részében) a foglalkozásvezető. A 2. variációnál valóban csak irányító, segítő szerepe van, mivel a munka minden fázisába bevonja a résztvevőket. Ez az optimális megoldás.

A *résztvevőből* ez a magatartás az 1. változatbeli tevékenységet képes kiváltani: megérteti az újonnan hallottakat, mozgósítja, hogy – magában vagy hangosan – megfogalmazza a témával kapcsolatos előzetes ismeretét, még inkább véleményét, meggyőződését, s feltárja tapasztalatait, bevonja az új anyag tisztázásába, és végül alkalmat teremt arra, hogy a megértetteket és elfogadottakat megkísérelje alkalmazni.

Mivel itt is gyakori a másik két változat iránt rokonszenv-megnyilvánulás, érdemes elgondolkozn azon, mi lehet ennek a magyarázata. Meddig is jutha így el tevékenységében a résztvevő? Vázlatol, rögzít

reprodukál. S mit tesz a propagandista? Közösen összegez, ellenőriz, visszakérdez. (Mármint a hibás változatok esetében!) Ha ezeket a fogalmakat nézzük, önkéntelenül is a régi iskolák oktatási folyamatai jutnak eszünkbe: számonkérés – reprodukció. Ma már iskoláink jelentős része túl van ezen, a propagandisták egy része azonban még innen meríti példaképeit.

Mik a különbségek?

Mi az, ami minden emberi tanulásban közös, és milyen – a gyermeki tanulásban fontos, hasznos – mozzanatot kell a felnőttek képzésében vagy meggyőzésében gondosan elkerülnünk, ha eredményt akarunk elérni?

A *szemináriumokon*, a *pszichikus ráhangolás* tekintetében nincs formai különbség, annak csupán tartalma más: a gyermek „majd az életben" hasznosítja a tanulandókat, a felnőttnek pedig – ha nem is mindig, de igen gyakran – pontosan meg tudjuk jelölni a „másnapi", de legalábbis a közvetett felhasználási lehetőségeket.

Ezután a gyermeki tanulásban *az új anyag megértetésére* kerülhet sor, és legfeljebb azt kell mérlegelni, hogy a tanterv által előírt és a *fokozatosság* betartásához szükséges előismeret nem homályosult-e el. A felnőtt tanulócsoportban másról van szó: a hatékonyság érdekében itt feltétlenül meg kell keresnünk a tudattartalomnak a témára vonatkozó konkrét tartalmát. Ez pedig még csak nem is egyszerűen ismeret, sokkal gyakrabban tapasztalat, vélemény, nézet, beállítódás, érzelmi viszonyulás, szokás, magatartásforma stb. az adott témakörrel kapcsolatban.

A gyermek tanításában mindenkor önálló szakaszként kell beiktatni a *rögzítés* fázisát. Ez a tömegpolitikai szemináriumokon nemcsak azért felesleges, mert nem készülünk vizsgáztatásra, osztályozásra, hanem azért is, mert itt az alkalmazási fázison belül rögzítünk.

Az *alkalmazásban* ugyanis mindig meg kell vizsgálnunk és ki kell próbálnunk a felhasználás lehetőségeit.

A *vitaörökben* még nagyobb a gyermeki tanulástól való különbség. Itt eleve eltérő, különféle nézetekkel, magatartásformákkal, normákkal kell számolnunk. Ebből következik, hogy kevésbé a képzésre hasonlít folyamatunk, mint inkább a problémamegoldásra. Valódi vitára kell berendezkednünk, ahol az ellenőrzés sem önálló feladat, hanem folyamatosan beépül az állandó gondolatütköztetésbe.

Céljaink, munkánk tartalma és a felnőtt sajátosságok tehát együttesen más-más folyamatot tesznek szükségessé.

A képzési folyamat elemei

A *pszichikus ráhangolás* a szemináriumokon többféle lehet. Mindenképpen pontosan kell megjelölnünk a feldolgozandó anyagot, s érdemes előre megmutatnunk, mire lehet azt felhasználni. Ez jelenti tulajdonképpen a téma személyhez kötését, bár az utóbbit másképpen is elérhetjük. Igazán érdekessé válhat az anyag, ha például mindjárt kezdetben jelezzük, hogy milyen közismert probléma megoldását segítheti a kérdés tisztázása, vagy hogy milyen ellentétes nézetekkel találkozhatunk az adott témában.

Ezzel egyben megkezdjük a *tudattartalom* szükséges *feltárását*. Néha el is hagyhatjuk a külön ráhangolást, mivel mindenkit érdekel, ha együttesen tisztázzuk, hogy előzetesen hogyan vélekedik a csoport a téma egyik-másik lényeges kérdéséről. A hangulat megteremtése azonban itt sem maradhat el. Éreznie kell mindenkinek, hogy közös munkánk része ez az előzetes tájékozódás, és természetes dolog, ha nem vélekedik mindenki már kezdetben az elvárt módon.

A tudattartalom feltárása a megalapozás kezdete és egyben feltétele is. Ezután következhet mindaz, amit *újonnan kívánunk megértetni, elfogadtatni*. Ez fogal-

mak, törvényszerűségek, adatok, jelenségek, események stb. együttese lehet, a tartalomtól függően. Sokat jelenthet ismert jelenségeknek új összefüggésben, rendszerben való bemutatása is. A szakasz végének eredményeképpen a résztvevők *értik* a hallottakat. Az értés azonban még nem jelenti feltétlenül az adott gondolat elfogadását. A meggyőződés másik két elemének, az *érzelemnek* és a *tapasztalatnak* a beépülése sokkal inkább a következő fő szakaszban, az alkalmazás, gyakorlás, modellképzés idején történhet meg.

A szemléleti alkalmazás olyan fajta felhasználást jelent, amelyben a résztvevők kissé módosult helyzetben vitázni próbálnak a megértett tétel segítségével. A *cselekvő alkalmazás* esetén olyan feladatot kapnak a résztvevők, amelyben egy problémahelyzetet kell megoldaniuk, konfliktus-szituációban kell egyetlen helyes vagy – gyakrabban – optimális cselekvési változatot megtervezniük.

Az *ellenőrzés* valamilyen formában végighúzódik a folyamat egészén, azonban korántsem mindig önálló formában. A megfelelő érdeklődést időnként a metakommunikációs jegyekből, vagyis a résztvevők mimikájából, gesztusaiból stb. is lehet érzékelni. A megértés felméréséhez már különféle speciális módszerekre lehet szükség. Az alkalmazás jellege önmagában hordja az ellenőrzés lehetőségeit.

Végül része a folyamatnak nemcsak a résztvevők, hanem a foglalkozásvezető *visszajelzése* is. Ennek tartalma és iránya is többféle. A résztvevők elméleti és gyakorlati problémáikat elsősorban a foglalkozásvezetővel beszélik meg, de szóba hozhatják a párt vagy az adott tömegszervezet fórumain is. A foglalkozásvezető válaszol mindarra, amire tud, közben azonban feltétlenül és rendszeresen kell jeleznie a felmerülő – és főként a szemináriumi szinten meg nem oldható – problémákat. Ezekről pontosan, konkrétan és – természetesen! – személytelenül, azaz nevek megjelölése nélkül kell szólnia.

Az agitációs folyamat

Itt már csak az előbbitől eltérő vonásokra szükséges kitérnünk. Az agitációnak más a *kiindulópontja* és a *célja,* mint a képzésnek, az oktatásnak. *Célunk* a közvetlen megnyerés, esetleg mozgósítás, s ez azt kívánja meg tőlünk, hogy közös problémamegoldásra törekedjünk. Vitának csak az az összejövetel nevezhető, amelynek középpontjában valamilyen eltérő, esetleg ellentétes nézetek ütköztetése áll. Az eltérés vagy ellentétesség oka sokféle lehet: ritkábban az információ hiánya, valamely összefüggés fel nem ismerése, gyakrabban valamilyen érdekellentét, szerencsés helyzetben csak a közeli és távoli érdek kapcsolatának meg nem látása. Ha viszont különbözés, eltérés, ellentétesség áll fenn, ütköztetésre van szükség. Egyszerű tájékoztatással, azaz egyoldalú kinyilatkoztatással aligha oldhatók fel, azaz hangolhatók össze az ellentétek.

Ismeretközléssel ritkán érdemes kezdenünk. jobb, ha ezt a folyamat második felére hagyjuk. *A probléma közös megfogalmazása* viszont azért fontos, mivel a résztvevők a holnap agitátorai. Igaz, először velük kell közös véleményre jutnunk, de aszerint kell érveinket összegyűjteni és felsorakoztatnunk, ahogyan ők azt majd a gyakorlatban hasznosítani tudják. A résztvevők maguk is gyakorló mozgalmi emberek, vagy legalábbis szeretnénk, hogy azok legyenek; lehetséges és főként szükséges tehát, hogy együtt dolgozzunk. A minden képzésben jelenlévő kölcsönösség itt már nem egyszerűen stílust jelent, hanem valódi partnerséget, *együttes munkálkodást,* közös érvgyűjtést.

Ha főbb vitatémáinkat az információs jelentésekből nyerjük, és a vitakör végén *vissza is jelzünk,* esetleg a későbbiekben is visszatérünk a megoldásokra, a kapott anyag hasznosíthatóságára, a megmaradt gondokra, akkor elevenen érzékelhetővé válik, hogy aktív részesei vagyunk egész párt- és alapszervezetünk életének.

Összegezés

A politikai propaganda és agitáció *milyenségét* a következők határozzák meg:
- *funkciója,* amely röviden így fogalmazható meg: „politikai–közvetlen",
- *helye,* amelyet a mozgalom egészében elfoglal, és amely tartalmával, formájával egyaránt a vezetéshez és a munkavégzéshez közelíti.

Sajátos vonásai:
- Szorosan tapad ahhoz a *tevékenységhez,* amelynek része, azaz a politizáló ember mozgalmi munkájához.
- *Célja* mindig a személyiség egészére való ráhatás.
- *Tartalma* eleve felnőtti. Különleges szerepet kap *a tapasztalat léte vagy hiánya,* valamint a *konkrét gondolkodás* a kiinduló és a záró pontoknál.
- *A makrofolyamatban* integráló szerepet tölt be.
- *A módszerek* tekintetében (a tömegkommunikáció kivételével) az aktivizáló megoldások hozzák a legjobb eredményt.

Vasútmodellezés – hobbi egy életre

Kóbor István

A VITAKULTÚRA FEJLESZTÉSÉRŐL

„Szép szó, magyarul nem fölcicomázott kifejezést, hanem testet öltött érvet jelent. A szép szó nemcsak eszközünk, hanem célunk is. Célunk az a társadalmi és állami életforma, amelyben a szép szó, a meggyőződés, az emberi érdekek kölcsönös elismerése, megvitatása, az egymásrautaltság eszmélete érvényesül. Fellépésünkkel, írásainkkal, gondolatainkkal, értelmességre hivatkozó hitünkkel az emberi egység igényét próbáljuk ismét életre hívni" – írta 1936-ban József Attila. Számára tehát a „szép szó" e nehéz időkben is eszköz volt az egymásrautaltság, az emberi egység igényeinek megidézéséhez.

A kérdés az lehet: vajon az itt és most tevékenykedő pártpropagandista számára a szép szó s az egymás megértését szolgáló vita milyen eszköz lehet? A válasz aligha lehet vitás.

Az eredményes vita

Alapvető célunk az oktatásban részt vevők világnézetének, meggyőződésének, erkölcsiségének alakítása, cselekvőkészségük erősítése, s ehhez aktív formák és módszerek szükségesek. Felfogásom szerint a legjobb keret a viszonylag kisebb létszámú (15–20 fős) hallgatói közeg, a tanulócsoportos forma és az irányított

önképzésre épülő módszerek, mindenekelőtt a vitatkozás. A vita alkalmazása azonban fokozott körültekintést követel.

A céljának megfelelő vita az eszmei harc nélkülözhetetlen része, mert az egymástól eltérő nézetek, ellentmondó vélemények szembesítésével és érvelő értékelésével kimutatja azok valóságtartalmát. A jó vita nyitott, tükrözi az élet bonyolult ellentmondásait, dialektikáját. A vita nemcsak az értelemre hat, sajátosan kollektív közegében pszichikusan felszabadít, nyíltságra, őszinteségre ösztönöz, s ha valóban az eltérő vélemények tisztázását szolgálja: az igazság szenvedélyes szeretetéhez segít.

Minden esetben tisztázandó volna – erről gyakran megfeledkezünk –, hogy ellenségeinkkel vitázunk-e, avagy éppen a velünk azonos világnézetet és erkölcsöt vállaló elvtársainkkal. A vitatott témáról vallott nézetkülönbségek alapvető, világnézeti jelentőségű eltérések-e, avagy a valóság valamely konkrét ellentmondásának különböző oldalú megközelítését jelzik? Megítélésem szerint e megkülönböztetés elhanyagolása is közrejátszik abban, hogy hallgatóink olykor személyeskednek, egymás legyőzésére, nem pedig az objektív igazság keresésére törekednek.

Mi következik mindebből? Először is: esetenként nem figyelünk fel arra, ha valóban lényegi, alapvető jelentőségű világnézeti vagy politikai különbség mutatkozik a vitázók nézetei között. Ilyen esetekben ugyanis a vitavezető, azaz a propagandista fontos kötelessége, hogy – a lehetőség végső határáig enyhítve a személyes és indulati szembenállást – a szóban forgó ellentmondás kibékíthetetlenségét élesen emelje ki, s igyekezzék a vitát az igazság megnyugtató rögzítéséig eljuttatni.

Általában azonban másféle nézetkülönbségekkel találkozunk a pártoktatás vitafórumain. Hallgatóink zömmel vagy kivétel nélkül szocialista meggyőződésű, de eltérő felkészültségű, vitakészségű emberek, különböző munkahelyekről és társadalmi csoportok kép-

viselőiből verbuválódnak. Különböznek szociális viszonyaik is; helyzetüket jelentős mértékben befolyásolják sajátos gazdasági és politikai érdekeik; szükségképpen jellemzőek rájuk a tudati, gondolkodási különbségek is. Konkrét kérdésekben ki-ki a saját környezetének érdekeit hangoztatja, alkalmanként ideologikus formákat is keresve a sajátos álláspont melletti érvelés megerősítésére. El kell döntenünk minden egyes esetben, hogy szabad-e egyáltalán a vitába belemennünk. Vajon nem volna-e helyesebb az egymástól eltérő vagy éppen ellentmondásos nézetek közös magvának kiemelése, az összetartó elemek felerősítésével történő igazságkeresés? Számos esetben ez a helyes megoldás. Más alkalommal azt kell tisztáznunk, hogy mi lehet az a valóban objektív tartalmú értékítélet, amely más véleményekkel szembeállítva az igazság többrétűségének megállapításához, azaz a vélemények okos szintéziséhez vezet.

A vita tehát nem egyik vagy másik fél között, egymás legyőzésére, s még kevésbé a hallgatók egynémelyike és a propagandista között folyik, hanem az igazság felderítésével az adott közösség meggyőzéséért, a lehető legteljesebb elvi és érzelmi egységért. Ebben a vitavezető propagandista szerepe döntő jelentőségű.

Hallgatóink információfelvétele általában szelektív. Mindenki nyitottabb a korábbi nézeteit megerősítő, elutasítóbb viszont az előzetesen kialakított álláspontját gyengítő tényekkel, véleményekkel és következtetésekkel szemben. Ez érthető: az ember igyekszik biztonságérzetét lehetőség szerint megőrizni. De ha cselekvőképes tudás a célunk, az ütköztetések elkerülhetetlenek. Hallgatóinkat esetenként meg kell győznünk arról, hogy a kételyeket támasztó, újszerű megoldások, a kockázatosnak tűnő gondolatok is hordozhatják a jelen és jövő kérdéseire adott válaszokat.

A közös szemléleti alap megteremtése

A politikai oktatás fórumain sem egyszerű dolog a megfelelő tényismeret megteremtése a többség számára, noha enélkül aligha alakulhat ki igazán eredményes vita. Ezért is kísérletezem az utóbbi időszakban olyan megoldások keresésével, amelyek módot adnak a hallgatók élményeinek, élettapasztalatainak viszonylag egységes szemléletű elemzésére és vitájára. Feldolgoztuk például a módosított választási törvény alapján szervezett országgyűlési és tanácsi választások konkrét tapasztalatait. Az MSZMP XIII. kongresszusának előkészítése, valamint néhány jelentős politikai kérdés társadalmi vitája is alkalmat adott azonos szemléleti és élményalapról szerveződő eszmecserére. Esettanulmányokat végeztünk a településfejlesztési hozzájárulásról folytatott viták nyomán. Számos esetben adott közös szemléleti alapot a vitához a televízió egy-egy riportja, ritkábban egy-egy mozifilm.

Hallgatóim kedvelik a szociológiai játékokat is. Például „csoporttudat-méréseket" alkalmazunk, a tapasztalatilag kialakított nézeteket egybevetik a mért tudattartalmakkal, és kimutatják az eltéréseket, ellentmondásokat. A cél mindenkor csupán a közös szemléleti alap biztosítása az igazság kollektív felderítéséhez. Vitához szokott hallgatóim felelős szigorral minősítik társaik kiselőadásait, referátumait. Legújabb élményeim a video alkalmazásához kötődnek. A hallgatók meglepő beleélő képességgel fogadták el a – valljuk be olykor-olykor vitatható színvonalú – videofilmek életanyagát, s általában el is jutottunk a vitatandó kérdéskör lényegi igazságainak egyöntetű rögzítéséhez.

A közös szemléleti alap módot ad arra, hogy foglalkozásaink nem deklarált, hanem átélt, akart módon közelítsenek egy közös célhoz. A meggyőzőmunka lényegében itt kezdődik: a közös tevékenység abban segít, hogy a megértett tényeket, elveket, következtetéseket, a gyakorlati alkalmazás feltételeit és mozgósító

szándékú felhívásait a többséggel együtt átélt pszichikus élmény erősítse meg. Így teljesedhet be az, amit Hankiss Ágnes írt „A bizalom anatómiája" című könyvében: „A vita igazi jelentősége a nyílt véleményvállalásnak abból a tulajdonságából fakad, hogy visszaszorítja mindazokat a nézeteket és célokat, amelyeknek a legdöntőbb vonása éppen az, hogy *nem lehet őket nyíltan vállalni*... A feleket rákényszeríti, hogy ezek helyett... megfogalmazzanak és felvállaljanak *a közösség számára elfogadhatóbb és kedvezőbb nézeteket és célokat.*"

Sokan gyűjtik a söröspoharakat, címkéket és alátéteket

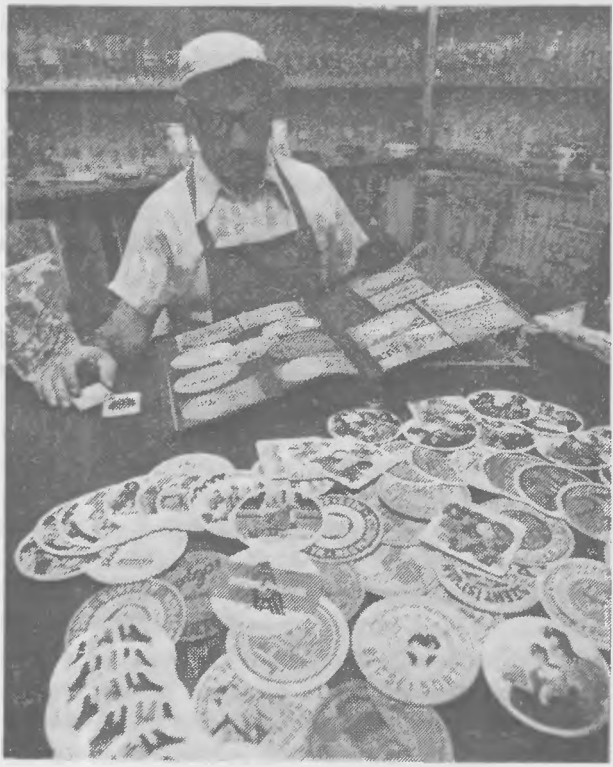

TISZTÁZZUK!

A RETORIKA, A KÖZHELY, A LÁMPALÁZ FOGALMÁRÓL

A RETORIKA – amit régtől fogva hol a nyilvános beszéd „gyakorlati *tudományának*", hol a rábeszélés, meggyőzés *„művészetének"*, hol pedig „egy mindennapi képesség *kicsiszolásának*" tartottak – nélkülözhetetlen része a propagandista szaktudásának. A mindmáig nagy hatású ókori retorikáktól kezdve napjainkig két fő áramlatot különböztethetünk meg: az egyik mindenekelőtt *eszközt* lát a szónoklásban, a másik *célnak* tekinti az „ékesszólást" és műalkotásnak a „beszédművet". Nyilvánvaló, hogy a *politikai retorika* az utóbbihoz nem csatlakozhat, noha belőle is sokat tanulhat.

Egy másik alapvető megkülönböztető szempont a *tartalomhoz való viszony*. Egyes retorikák a *nyelvi-formai* oldalra helyezik a hangsúlyt (ekkor a beszéd szerkesztése, a formális logika szabályai, a stílus és az ún. retorikai alakzatok kerülnek előtérbe), mások szerint lehetetlen és amúgy is célszerűtlen elvonatkoztatni a beszéd konkrét *tartalmától* – a meggyőző hatás főleg ettől függ.

Noha mindig számos tapasztalati és spekulatív *pszichológiai* meggondolást is tartalmaztak a jelentékeny retorikák (már Arisztotelész alapvető szónoki feladatnak tartotta a hallgatóság *érzelmeinek* megnyerését), csak az újabb időkben kezdtek nagyobb

fontosságot tulajdonítani a beszéd által kiváltott *pszichikus folyamatok* elemzésének. Kialakult a „kísérleti (experimentális) retorika", amely laboratóriumi vizsgálatok tárgyává is tette a beszéd útján elérhető magatartás-változtatást.

Újabban pedig egész sor olyan tudományág jött létre, melynek eredményei gazdagítják a retorikát (a szemiotika, a kommunikációelmélet, a kibernetika, a szociolingvisztika, a pszicholingvisztika stb.).

Pártoktatásunkban az utóbbi években tért hódított a retorikai képzés, egyrészt a „munkásretorikák" jelentős hagyományaira támaszkodva (Jászai Samu, Weber Mihály stb.), másrészt figyelembe véve a korszerű retorikatudomány eredményeit. Többféle retorikai tanfolyamot szerveztek, elsősorban a propagandisták számára, de azzal az átfogó és messzeható céllal, hogy általa hozzájáruljanak a nyelvi és még általánosabban: a kommunikációs kultúra ápolásához. E tanfolyamokon sok időt szánnak a *gyakorlásra,* a kommunikációs készségek fejlesztésére. Ehhez számos oktatási igazgatóságon már igénybe veszik a videotechnikát is, ami módot nyújt arra, hogy a résztvevők saját előadói magatartásukat teljes egészében is minden részletében megfigyeljék és elemezzék. A Politikai Főiskola Pedagógiai Tanszékének irányításával tudományos vizsgálatok is folynak a *politikai retorika* tárgykörében.

A KÖZHELY – elcsépelt nyelvi fordulat – rendszerint találó és szellemes volt új korában, azután divatszerűen elterjedt, és a túlzott használatban annyira megkopott, hogy végül is elvesztette úgyszólván minden kifejezőértékét.

Bár a közhelyek inkább útjában állnak a tartalmas gondolatcserének, a mindennapos érintkezésben vannak bizonyos *előnyei* is. Közkeletűségüknél fogva azonnal érthetők, hozzájárulnak a beszéd szükséges „laza-

ságához" (hiszen az információk sűrítése egy bizonyos határon túl megakadályozza a befogadást). S miként a divatjelenségek általában, bizonyos rétegek, csoportok, nemzedékek összetartozásának jeleiként is működnek. („Mi félszavakból is megértjük egymást" – különösen, ha sok közhelyet mondunk.) A közhelyek *túltengése* azonban *káros*, mert leplezi a mondanivaló hiányát (olykor pedig a *valódi* mondanivalót), mert leszoktat a gondolkodásról, üres szavakkal, általánosságokkal, megfakult „bölcsességekkel" térít el a problémák tényleges megoldásától.

Rokona a közhelynek a frázis, de ebben az a mozzanat is benne van, hogy aki él vele, nem hisz benne igazán. A közhelyben viszont nem lehet (de legalábbis nem érdemes) sem hinni, sem kételkedni. A legtöbb közhely nyilvánvalóan igaz, de annyira általános, hogy mégsem tudunk vele mit kezdeni; *a konkrétat nem világítja meg*. Hernádi Miklós „Közhelyszótár"-ában (Gondolat Kiadó 1976.) típusokba rendezte a közhelyeket, s a legnépesebb csoportokat éppen a vitathatatlanul igaz és semmitmondó közhelyekből alkotta meg. Többek között ilyen az *evidencia-közhely* (pl. „nehézségek mindig voltak és mindig lesznek"), az *önismétlő-közhely* (pl. „így van ez, nem másképp"), az *aforizma-közhely* (pl. „az életben semmi sem egyszerű", avagy „az életben minden nagyon egyszerű").

A politika területén a közhelyek akkor burjánzanak el, amikor magában a politikai tevékenységben eluralkodik a formalizmus. De a formalizmus visszaszorítása nem szabadít meg automatikusan a közhelyek túltengésétől. Ehhez arra is szükség van, hogy a *politikai műveltség* színvonala tömegméretekben elérjen egy bizonyos szintet, kifejlődjön az az elemző- és kifejezőkészség, mely lehetővé teszi a konkrétumok konkrét megragadását. A politikai közhely így válhat szubjektív értelemben is funkciótlanná, ezen az úton küzdhető le.

A pártoktatás e folyamat részese. Közvetetten mint

a politikai műveltség fejlesztője, és közvetlenül is, amennyiben mintáját adja a felesleges közhelyek elkerülésének.

A LÁMPALÁZ, a nyilvános szereplés előtti és alatti *gátló izgalom* nemcsak a kezdő előadók réme. Sokan vannak, akik hosszú gyakorlat után sem tudnak tőle megszabadulni, bár a *rutin* mindig enyhít rajta.

Ez az állapot olyan tünetekkel jár, amelyek nagyon hasonlítanak a betegség okozta valódi lázhoz: sápadtság, verejtékezés, szaporább pulzus, akadozó lélegzet, a száj kiszáradása stb. De a „fellépés lázának" sajátos tünetei is vannak: reszket a kezünk és remeg a hangunk, elmerevül a mozgásunk és testtartásunk. Szinte „elidegenedünk" önmagunktól, elveszítjük „énazonosságunkat". Mindez nem engedi, hogyát adjuk magunkat feladatunknak. És minél jobban figyelünk önmagunkra, minél inkább lefoglal a lámpalázzal való viaskodás, annál súlyosabbá válhatnak a tünetek, hiszen az eredeti *szorongást* most már a kudarc mind bizonyosabbá váló előérzete, majd tudata is tetézi. Gyakori viszont az is, hogy az izguló előadónak az első percekben mégis sikerül „megkapaszkodnia" – mert például megérzi a hallgatóság jóindulatú figyelmét –, s hamarosan megnyugszik. A kívánatos állapot azonban nem a szenvtelen nyugalom. A jó teljesítmény feltétele az *enyhe izgalom.* (Miként a sportolók esetében is éppoly kedvezőtlen a „rajtapátia", mint a „rajtláz", s csak az egészséges idegfeszültség hozza létre a küzdelemre, versenyre legalkalmasabb felkészültség állapotát.)

A lámpaláz leküzdésének fő módjai:

A teljesítménybiztonság növelése. Minél felkészültebb egy előadó, minél előrelátóbban megtervezi szereplését, és – amennyire lehet – számol a várható negatív fogadtatással (ellenvetésekkel, közbeszólásokkal, próbára tevő kérdésekkel) is, annál valószínűbb, hogy nem lesz lámpaláza, vagy „enyhe lefolyású" lesz.

Fizikai kondicionálás. Aki hajlamos a lámpalázra, semmi esetre se „doppingolja" magát (pl. kávéval), hanem aludjon eleget, végezzen egészséges sétát, testmozgást, és pihenten, frissen lépjen közönsége elé. (Nem kevésbé fontos ez a lámpaláz egyik rokonjelensége, a „vizsgadrukk" elleni küzdelemben is. A vizsgadrukk egyébként abban különbözik a lámpaláztól, hogy hátterében főleg a megnehezített feltételek közti teljesítménykényszer és ennek lehetséges következményei állnak, a lámpaláz alapélménye pedig a „mindenki engem figyel" kellemetlen tudata.)

Pszichikai kondicionálás. Ennek „természetes" módja, hogy minél több nyilvános szereplést vállalunk – fokozatosan nehezülő terepen –, és ily módon szoktatjuk magunkat a belső ellenállás leküzdéséhez. Ezenkívül egy adott konkrét szereplési helyzetet képzeletben „előlegezhetünk" is magunknak: fantáziánkban előre lejátsszuk, mi is történik majd *akkor*... Egyes mozzanatokat valóságosan is eljátszhatunk (pl. beszélhetünk tükör előtt, vagy próbálhatunk videokamera segítségével). Az ilyen – bármennyire is mesterkélt – önfejlesztő tréningek sok szakember szerint levezetik a feszültséget, és edzettséget biztosítanak – kockázatmentesen. Az kétségtelen, hogy az előzetes *beleélés* jobb kiinduló helyzetet teremt, mint ha az utolsó pillanatig elnyomjuk szorongásunkat.

A nyilvánosság vállalása. Nehezebben tud megküzdeni lámpalázával, aki „menekül": nem néz hallgatóira, jegyzeteibe temetkezik, „elbújik" a pódiumon. Ha ezzel ellentétes magatartást tanúsít, ha *keresi* a kapcsolatot hallgatóival („tekintetkontaktust" létesít, nyomatékosan hozzájuk beszél), könnyebben kap olyan visszajelzéseket, melyekből bátorságot meríthet.

Általános tapasztalat szerint azt a politikai előadót, oktatót, vitavezetőt, akinek határozott nevelői, meggyőzési céljai vannak, aki nem egyszerűen „egy megbízást teljesít", s akinek számára nem az a fontos, hogy személyes sikert arasson, egyáltalán nem vagy csak ritkán keríti hatalmába a lámpaláz. **(z. l.)**

Simó Endre

EGY ENCIKLIKÁRÓL

Ön, kedves elvtársam, ki cikkemet olvassa – ha nem tudná – „eredendő bűnt" követ el azzal, hogy nem hisz Istenben, sem pedig az isteni kinyilatkoztatásban. Legalábbis ez derül ki II. János Pál pápa új enciklikájából, a *Dominum et Vivificantem*ből, melyet magyarra valahogy úgy fordíthatnánk, hogy „Tiszteld benne az Urat és az életet adót". Ha Önt mindazonáltal továbbra sem kerítené hatalmába az istenfélelem, s változatlanul kitartana világnézete mellett, végképpen elvesztené minden reményét az üdvözülésre. De hát az enciklika elsősorban nem Önnek szól, bár Önről is szól.

Gondoljunk azonban arra, hogyan hathat ugyanez az intelem egy katolikus hívőre, akinek szemében a pápa *erkölcsi tekintély*. Vajon nem ébreszthet-e benne olyan gondolatot, hogy: úristen, én azokkal a kommunistákkal együtt építem a szocializmust itt Magyarországon, akiket a Szentatya bűnösnek tart? Vajon nem kockáztatom-e ezzel az együttműködéssel túlvilági megváltásomat? Hiszen verbum Romae verbum Dei, Róma szava Isten szava! Végül is a pápa Isten szándékainak legfőbb földi tolmácsolója! Az engedetlenség bűnébe estem volna, én a tisztességes ember, a becsületes hívő? Az Úrnak nem tetsző cselekedet volna, amit én jóhiszeműen művelek?

Arra irányuló újabb kísérletnek lehetünk tanúi, hogy felújítsanak egy korábbi időkre jellemző lelkiismereti konfliktust, feltépjenek egy behegedt sebet. Régóta tudjuk, ellenfeleink nem érdekeltek abban, hogy hívő és nem hívő, kommunista és pártonkívüli nemzeti egységben, szociális harmóniában, az egymás iránti tisztelet és megbecsülés szellemében építse az új társadalmat Magyarországon s másutt. Mégis nehéz higgadtan viselkedni a szélsőséges retorikával, a „megfellebbezhetetlen" erkölcsi szentenciákkal, a dogmákból és a más világnézeteknek önkényesen tulajdonított hamis álláspontokból levezetett kategorikus imperativuszokkal szemben.

Konfrontációs logika

Az utóbbi évek élénkebb konzervatív offenzívájának részeként egyre gyakrabban s mind magasabb szinten tapasztalhattuk a vallásos köntösben jelentkező ellenséges kihívást is. E helyütt csak emlékeztetünk az „Instrukció a felszabadítási teológia néhány aspektusáról" címmel 1984 augusztusában közzétett Ratzinger-dokumentumra (lásd a Propagandista 1985. évi 2. számában „Egy vatikáni dokumentum kapcsán" címmel megjelent cikket), melyben „korunk szégyenének" minősítették a szocializmust és a „leigázók cinkosainak" azokat a katolikusokat, akik együttműködnek a kommunistákkal és a forradalmi nemzeti felszabadító mozgalmakkal.

A Ratzinger-dokumentum olyan nyílt politikai kiállásnak számított, amely arra utalt, hogy *a Szentszék bizonyos köreiben erős a hajlam a világnézeti vita politikai célzatú kiélezésére.* Jelezte továbbá, hogy a római kúriában egyesek hajlanak felülvizsgálni a II. Vatikáni Zsinat szellemét a „más kultúrákkal" való párbeszéddel, a marxistákkal való konstruktív dialógussal kapcsolatban.

Ilyen körülmények között fontos volt, hogy az 1985-ben megtartott rendkívüli püspöki szinódus alapjában véve kitartott a II. Vatikáni Zsinat szelleme mellett. Állásfoglalásában viszont tükröződött az egyházon belüli integralista-konzervatív, illetve progresszív erők harca és kompromisszuma.

1986 áprilisában mégis újabb Ratzinger-dokumentum jelent meg „Instrukció a keresztényi szabadságról és felszabadulásról" címmel. Ebben többek között az áll, hogy „az idő nemcsak hogy nem haladta túl az első Ratzinger-dokumentumban foglaltakat, hanem az ottani megállapítások napról napra helyénvalóbbnak és érvényesnek tűnnek". „Deviáns magatartásnak" minősítik a felszabadítási teológia melletti kiállást, s „súlyos perverziónak", ha a népi vallásosság földi értelemben mozdítja elő a felszabadulást. Leszögezik: az egyház nem engedi meg, hogy a hívők az osztályharcban lássák felszabadulásuk eszközét.

A második Ratzinger-dokumentum abban különbözik az elsőtől, hogy – a latin-amerikai hívők száz- és százmillióinak nyomására, továbbá az ottani egyházak progresszív körei kiállásának hatására – valamelyest kiigazította a zsarnoki rendszerekkel szembeni fellépéssel kapcsolatos, mereven elutasító álláspontját, s „végső esetben" megengedi a fegyveres harcot is, de továbbra is előnyben részesíti a „passzív ellenállást", mert „az jobban megfelel a keresztényi erkölcsöknek, és nem kevésbé ígéretes az eredmény szempontjából".

Ezek voltak az elmúlt két évben azok a fontosabb elvi-politikai állásfoglalások, melyek Vatikánvárosból napvilágot láttak az enciklikát megelőzően.

Az 1986 májusának végén megjelent, Dominum et Vivificantem kezdetű pápai pásztorlevél az ateizmust veszi célba. A „hitetlenséget", más szóval a nem vallásos magatartást a „halálért való lét"-tel azonosítja, és arra inti a hívőt, hogy megváltásban csak akkor reménykedhet, ha elutasítja a „vallásellenes materializmust".

A Krisztus születése utáni harmadik évezred küszöbén az enciklika arra keres választ, „hogyan teljesíti küldetését a szentlélek, hogyan győzi meg a világot a bűn elutasításáról, s hogy miben rejlik a bűn korunk világában?" „Jézus szerint a bűn abban rejlik, ha valaki nem hisz benne, nem bízik a megváltás egyetemességében" – hangzik a válasz. Az enciklika közvetlen összefüggésbe hozza a hitet és az engedelmességet. Szerinte az ember mindhalálig engedelmességgel tartozik Istennek, s a bűn csírája annál jelenik meg, aki engedetlenné válik, sőt „szembe akar szegülni az isteni akarattal". Engedetlenségnek tartja, ha az ember nem fogadja el a természetfeletti lény mindenhatóságát, s szabaddá akar válni, saját tudása és lelkiismerete szerint akarja megítélni, hogy mi a jó és mi a rossz. Szerinte az, aki nem istenhívő, „hazuggá" válik, a „nem-hit bűnébe esik". Azért tartja bűnnek ezt az Istentől való elfordulást vagy a „szembefordulást" vele, mert „arról, hogy mi a jó és mi a rossz, továbbra is Isten dönt a teremtett világon első és legfelső forrásként".

Az enciklika ostorozza korunk emberét amiatt, hogy hajlamos önmagát szeretni az Úr helyett, egyéni szabadságának korlátozását látni Istenben, ahelyett, hogy önmaga felszabadulását és a jó kiteljesedését látná benne.

„Nem az az igazi káromlás, ha valaki méltatlan szavakkal illeti a szentléleket, hanem az, ha visszautasítja a megváltást, melyet Isten kínál neki a szentlélek révén."

Az eszmefuttatás azzal az ideológiai következtetéssel nyer konkrét tartalmat, hogy az Istentől való elfordulás egyetlen forrását az „ateista ideológiákban" jelöli meg, figyelmen kívül hagyva a szekularizáció összetett társadalmi okait.

A tizenkét újságoldalnyi enciklika egész logikai levezetése, okfejtése arra enged következtetni, hogy az ateisták Isten tagadásával az embert is tagadják. Tehát

bűn az ateistákkal együttműködni, aki ezt teszi, azt kockáztatja, hogy lelke a pokolra jut, hiszen – idézhetnénk Ratzinger szavait – a „leigázók cinkosává" válik.

Látszólag különböző témák tárgyalásából ugyanaz a végkövetkeztetés: amott a szocializmus, mint „korunk szégyene", emitt az ateizmus, mint „eredendő bűn". Nyilvánvalóan arra irányuló törekvés ez, hogy azonosítsák a szocializmust és az ateizmust, és megbélyegezzék „katolikus" erkölcsi-politikai szemszögből.

Az enciklikából egyértelműen megállapítható, hogy a Ratzinger vezette hittani kongregáció két állásfoglalásában szereplő politikai tételek sem alkalmi rendeltetésűek, azokat hosszabb távra szánják, a Szentszék hivatalos doktrínájának rangjára emelték őket. Ma a pápaság hivatalos doktrínája az integralista konzervativizmus, amely szervesen kapcsolódik a polgári konzervativizmushoz, elsősorban az óceánon túlihoz.

Dogmák és realitás

Hazai valóságunkra gondolva a vázolt eszmék és törekvések célja nyilvánvalóan csak az lehet, hogy bizalmatlanságot ébresszenek a katolikus hívőkben, elbizonytalanítsák őket a más világnézetű emberekkel való együttmunkálkodás tekintetében.

Az enciklikából mindenekelőtt egyfajta ideológiai türelmetlenség sugárzik a „más realitásokkal" szemben. Egyoldalúan előtérbe állítja a világnézeti álláspontok kibékíthetetlenségét a közös érdekeket szolgáló együttes társadalmi cselekvés keresésével szemben. Bizalmatlanságot áraszt az írás magukkal a hívőkkel szemben is, akik elutasítják ezt a merev szembeállítást, és okuk is van rá, hogy ezt tegyék. Mintha az enciklika a Szentszéket tartaná az „igazi hit", az igazság egyedüli letéteményesének, s bárki eltérne az általuk megfogalmazott hittételektől, kárhozatra volna ítélve.

Mintha csak a vallásos ember érne valamit, sőt közülük is csak az, aki magáévá teszi ezt a konfrontációs logikát, a nem vallásos emberek pedig erkölcsileg nem is minősíthetők.

Nem téveszthetjük természetesen szem elől, hogy az egyházon belül sem kizárólagos ez a gondolkozás és magatartás. Vannak köztük, akik meggyőződéssel vallják, hogy túl kell jutni az effajta „ferde besoroláson", és a II. Vatikáni Zsinat útmutatását kell követni. Ez megállapította, hogy a keresztények az ateistákkal együtt tevékenykedhetnek, amikor az emberiség javát közösen kell szolgálni, s hogy a kétoldalú nyitottság elvileg is lehetővé teszi az együttműködést.

A Dominum et Vivificantem a zsinati szellemmel szemben a katolikus hit felsőbbrendűségének és kizárólagosságának pozíciójából ítélkezik a „más realitások" felett. A katolikus vallás triumfalisztikus ábrázolása közepette nemcsak elsikkad, hogy más világnézetű emberek is játszhatnak pozitív szerepet a világ jobbításában, hanem logikailag tagadtatik is. Elzárkózó magatartást, autarchikus szellemet tükröz, melytől idegen a más realitások iránti érzékenység, fogékonyság. Pedig az élet újra és újra bizonyítja: senki sem ringathatja magát abban az illúzióban, hogy tévedhetetlen volna a világ dolgainak megítélésében. Ha az enciklika logikáját következetesen végigvisszük, arra a következtetésre kell jutnunk, hogy a „Rubicon" a teizmus és az ateizmus között húzódik. Tehát akár egy elméleti tézis, akár egy történelmi mozgalom aszerint ítéltetik meg, hogy teista vagy ateista töltetű-e. Ennek következtében a nem vallásos tőről fakadó modern kultúrák, így a szocializmus is, vagy akár a nem keresztény vallásos kultúrák csak „bűnös világot" szülhetnek.

Bárki beláthatja, milyen pusztító következményekkel járna, ha mások is ehhez a módszerhez tartanák magukat. Milyen szektás, korporativisztikus, integralista folyamatokat váltana ki, annak minden következményével az emberiség békéjére, a különböző társadalmi rendszerek békés együttélésére és együttműködésére, a normális emberi kapcsolatokra nézve.

Távol áll tőlünk, hogy letűntnek vélt időket idéző nézetekre hasonló szellemben reagáljunk, s a közös nevező helyett a konfrontációt keressük. Semmi okunk sincs rá, hogy ezt tegyük, ellenkezőleg, minden érdekünk ellene szól. Úgy véljük, reálisan szemlélve a dolgokat, ez egyúttal a Szentszék érdeke is. Hiszen a pápa mindig a béke, a békés együttműködés hívének vallotta magát, s többször figyelmeztetett az emberi méltóság tiszteletének követelményére is.

Mi kitartunk a magunk útján: hívők millióival együtt építjük az új társadalmat. A párt a nép szolgálatában látja létének értelmét, s a magyar nép egy része katolikus emberekből áll. Velük együtt és értük is cselekszik ez a párt. Ha valaki kizárólag abban látja egy nép dolgát, hogy Isten létezéséről vagy nem létezéséről vitatkozzon, mélységesen lebecsüli az emberi létet és értelmet. Éppen azokkal szemben válik bizalmatlanná, akik fizikai és szellemi alkotómunkájuktól remélik egy jobb, igazságosabb világ eljövetelét.

Ilyen körülmények között mindazoknak, akik továbbra is fenntartják világnézetük szabad megválasztásának igényét, az a feladatuk, hogy leleplezzék és határozottan bírálják a vallásos köntösbe bújtatott mögöttes politikai szándékot. Érvelnünk kell, konkrétan, higgadtan. Annak tudatában, hogy az enciklikában kifejtett elveket komoly erők utasítják el az egyházon belül is. Nem utolsósorban azért, mert attól tartanak, hogy jó és rossz, gonosz és üdvözítő, lélek és hús-vér ember ilyen merev szembeállítása a szándékkal éppen ellentétes hatást érhet el: elszigetelheti

az egyházat más nézetű emberek közösségeitől, s meggyengítheti társadalmi bázisát, szellemi befolyását is. Pedig az egyháznak éppen ahhoz fűződnék érdeke, hogy bekapcsolódjék az emberiség nagy problémáinak orvoslásába, ideológiai előítéletek nélkül, konstruktívan vegyen részt a nemzetek közösségének életében.

Tisztelettel, szeretettel kell viszonyulnunk vallásos honfitársunk iránt, védve őt a konzervatív kísértéstől. Közös platformunk a közös verejtékkel elért eredményeinkben tárul fel, közösen kialakított társadalmi valóságunkban, közös dolgainkban. Nem hitvitát kell folytatnunk, hanem tudni együtt élni, együtt dolgozni. Bevált szövetségünkre, társadalmi közmegegyezésünkre, az egymás iránti bizalomra támaszkodva, mely drága kincse minden tisztességes embernek, világnézetre való tekintet nélkül. Ez természetesen csak kölcsönös alapon lehetséges. A nem vallásos emberek joggal igényelnek ugyanolyan tiszteletet saját világnézetük iránt, mint amilyent ők tanúsítanak a vallásos emberek iránt.

Közismert, milyen nehézségekkel küszködünk gazdaságunkban, s közismertek azok társadalmi hatásai is. Gazdaságilag, politikailag, erkölcsileg nehéz időszakon megyünk keresztül, keresve a választ a „hogyan tovább" kérdésére. Bizonyára nem mindig találjuk meg mindjárt a jó választ vagy válaszokat, s az útkeresés folytatódik, de egy dolog bizonyos: *szocializmust a jövőben is csak népi egységben, társadalmi közmegegyezéssel fogunk tudni építeni.* Hiszen a szocializmus közös ügy.

A cél tehát világos: meg kell újítanunk bevált szövetségünket, erősítenünk kell egységünket, hogy továbbléphessünk közös utunkon.

A néhai Lékai László bíboros érsek annak idején így fogalmazta meg küldetésének lényegét: „Küldetésemet a hierarchia élén abban a fáradhatatlan munkálkodásban látom, hogy a katolikus egyház alkotó erővel működjék közre a magyar hazának és népének további boldogulásában."

Nagyra becsüljük ezt a nyitott, konstruktív szellemet. Mi ilyen nyitott szellemben kívánjuk építeni kapcsolatainkat mind a magyar katolikus egyházzal, mind pedig a Vatikánnal. Elutasítjuk az intézmények és az emberek közötti kapcsolatok rombolását célzó szándékokat, jobbunkat nyújtjuk, más utat kínálunk. A kölcsönös megértés, a haladást segítő párbeszéd útját. Ebben a szellemben adtunk otthont „a társadalmi és erkölcsi értékekről" szóló nemzetközi szimpóziumnak is, melyet a marxisták és a katolikusok közötti párbeszéd jegyében szervezett a Magyar Tudományos Akadémia és a római Pápai Gergely Egyetem. A világnézeti tolerancia jegyében cselekszünk. A nagyobb cél érdekében tudatosan vállalt türelemmel. Az együttműködés konkrét lehetőségeit keresve. A Szentszék vonatkozásában is. Tudjuk, hogy nem könnyű türelmesnek lenni türelmetlenséggel szemben, higgadtan érvelni konfrontációt keresőkkel szemben. Mégis azt valljuk, hogy megéri a fáradozás mind hazai szövetségi politikánk, a magyar állam és a magyar katolikus egyház rendezett és a jövőre nézve is ígéretes viszonya, mind pedig a magyar állam és a Szentszék kapcsolatainak megőrzése, kölcsönösen előnyös fejlesztése miatt.

A Halley-üstökös „látogatásának" idején biztosan csúcsforgalom volt Balogh István kiskunhalasi amatőr obszervatóriumában

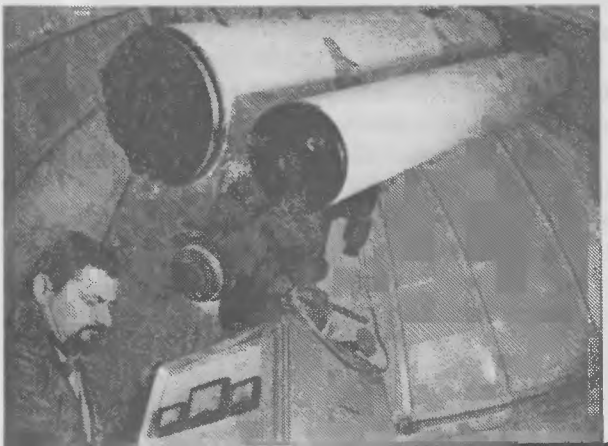

A SZÖVETSÉGI POLITIKA SZELLEMÉBEN

– A politika, amelyet pártunk következetesen érvényesít a gyakorlatban, olyan, amelyet nyugodt szívvel vállalok. Miért? Mert szigorú elvi alapokon nyugszik. Érvényes ez az egyházpolitikára is, amely szerves része a párt szövetségi politikájának. Ez a politika mentes mindenféle taktikázástól, konjunkturális ingadozástól. A szövetségi politikát nem ítéli meg teljesen egységesen a közvélemény. Az a feladatunk, hogy a bevált egyházpolitikát minél szélesebb körben ismertessük, az itt-ott fellelhető bizalmatlanságot eloszlassuk, a türelmetlenséget megértésre változtassuk. Törődnünk kell azzal is, hogy államunknak az egyházak iránti törekvéseit megi mertessük és megmagyarázzuk. Ennek érdekében számos előadást tartok pártiskolán, KISZ-iskolán, pedagógusok körében, párt- vagy KISZ-taggyűlésen, de hívő emberek között is – mondta *Horváth Antal,* Győr-Sopron megye egyházügyi titkára, aki propagandamunkájáért Lenin-emlékplakettet kapott.

Horváth Antal olyan ember, aki szocialista államunk elveit következetesen igyekszik érvényesíteni a gyakorlatban is. Ez azért fontos, mert az állam és az egyház rendezett viszonya ellenére a konkrét helyzet mindig konkrét mérlegelést, döntést igényel. A napi gyakorlat újra és újra egyértelművé teszi, hogy az egyházakkal kialakult politikai együttműködés napi feladat, de nem jelent ideológiai egyetértést.

Az egyházak aktív szerepét politikai jelenlétük bizonyítja: Győr-Sopron megyében a népfrontban 34 egyházi személy dolgozik, három pap a népfront megyei bizottságának tagja. A megyében kilenc törvényes egyházi felekezetet tartanak nyilván – a római katolikust, az evangélikust, a reformátust, az izraelitát, a baptistát, az adventistát, a keresztyén testvér gyülekezetet, az evangéliumi testvér közösséget és a pünkösdistákat. A felsorolás is igazolja, hogy az egyházügyi titkár munkája sokrétű. A másik fél iránti megértés érzetével, a konfliktusok elsimításának képességével, az érdekek egyeztetésének határozott szándékával kell dolgoznia.

Horváth Antal az ifjúsági mozgalomban szerezte meg politikai alapismereteit. Mint fiatal ember, latin–magyar szakos középiskolai tanárként érkezett Győrbe a hatvanas évek elején. Az egyetemen tanúja volt a KISZ zászlóbontásának, a budapesti Eötvös-kollégiumban befolyással volt rá a régi mozgalmi hagyományok szelleme.

Az egykori Sopron megyei Csapodról indították el olyan útra szülei, amely a magafajta falusi, népi származásúaknak kemény próbát jelentett. Megállta helyét középiskolai, majd egyetemi tanulmányai idején, élni tudott az 1956 utáni politikai konszolidáció teremtette társadalmi lehetőségekkel. Tanulmányainak befejezése után Győrött, a városi KISZ-bizottságon dolgozott politikai munkatársként, emellett a gimnáziumban tanított. 1968-tól a megyei művelődési osztályon a gimnáziumok tanfelügyelőjeként munkálkodott, majd ezt követően az iskolai csoport vezetői tisztét töltötte be.

Az egyházügyi titkári posztra 1977-ben nevezték ki. Nem sokat tudott leendő munkájának követelményeiről, de vállalta a megbízatást.

– Valami keveset mégis tudtam a munkámról, azt mindenképpen, hogy az iskolai hitoktatás fölötti felügyelet az állami művelődésügyhöz tartozik – emlékezik az egyházügyi titkár. Nem feledhető az sem,

hogy egyetemi tanulmányai alatt megismerkedett a bencés tanítórend jelöltjeivel, akik a „világiakkal" együtt szereztek tanári oklevelet. Segítette munkáját az is, hogy a győri és a pannonhalmi bencés rend állami tanfelügyeletét is a megyei művelődési osztály gyakorolta.

Hogy előnyt jelentett-e a latinos műveltség? Utólag úgy látszik, hogy nem ez volt a döntő munkájában. Döntőnek bizonyult számára a két oldalról – az egyházak és a párt részéről – megnyilvánuló bizalom, amelyhez humanista hitvallása, kommunista elkötelezettsége, valamint a minden jó szándékú közösség iránti nyitottsága teremtett fedezetet.

Munkánk eredményét abban látom – mondja –, hogy már nemcsak országos és megyei szinten, hanem a lakóhelyen, a politika *helyi* szintjein is hathatósan tudjuk érvényesíteni egyházpolitikánkat. Nem feledhetjük, hogy a politikánkat megértő, de más világnézetet valló emberek is hasznára válhatnak a közösségnek. A városi, a községi népfront és a tanácsi vezetők kötelessége, hogy elveinket érvényesítsék, korrekt kapcsolatot teremtsenek az egyházi vezetőkkel, tájékoztassák őket a társadalom céljairól, a környezetüket érintő kérdésekről, kérjék véleményüket, hangolják össze és határozzák meg a közös feladatokat.

Hogy a szándékok és a valóságos tények közelednek-e egymáshoz, arra a megyei egyházügyi titkár határozott igennel válaszolt. De vajon mit válaszol arra, hogy Győr-Sopron megyében milyen különleges feladatok hárulnak még az egyházügyi titkárra?

– Közismert, hogy a megyében az országos átlagnál több a műemléképület, elég Pannonhalma, Győr és Sopron nevét említenem. Az épületek zöme egyházi tulajdonban van. Tatarozásuk, felújításuk meggyorsult, az állam, az Országos Műemlék Felügyelőség támogatja a munkálatokat, de hozzájárul ehhez az egyház is. A befolyt összegek nem elegendőek, ezért számottevő a gyűjtés, valamint a társadalmi munkaakciók szerepe. Mindezt úgy lehet értékelni, hogy a hívők

ezzel a magatartással óvják, gyarapítják a közvagyont. Az említettek azt is bizonyítják, hogy a vallásos világnézetű emberek észreveszik: az állam és az egyház eredményesen együttműködik. A hívők és nem hívők egyaránt azokat az egyházi személyeket tisztelik, akik valódi együttműködésre törekednek az állami vezetőkkel.

Az elismerést, a kitüntetést így kommentálja:

– A pártmunkában mindig igyekeztem aktívan részt vállalni. A tanács művelődési osztályán alapszervezeti párttitkár voltam; amikor megalakult a megyei tanács pártbizottsága, beválasztottak a végrehajtó bizottságba. E reszortban azt tartom a legfontosabbnak, hogy a központi párthatározatokat helyi körülményekre adaptáljuk, és meghatározzuk a végrehajtás legcélravezetőbb módszereit.

Horváth Antal úgy véli, hogy a tanács apparátusában, ahol magas a dolgozók politikai iskolai végzettsége, mindenki fontosnak ítéli: érdemben járuljon hozzá a pártoktatáshoz. Minden munka alapja a felkészültség, amelyet ha kommunista elkötelezettséggel hasznosítanak, akkor azt a más világnézetű emberek is elismerik. Ahogy mondani szokta – nemcsak kalapot emelnek előtte, hanem követik is azt, aki érdemes rá és cselekvésre biztatja őket.

VARGA LAJOS

A PROPAGANDISTA HÉTKÖZNAPJAI

Barabás Ferenc nem tudja összeszámolni, hogy hány dolgozóval van napi kapcsolata. Mint pártpropagandistának először is a párt tagjaival; de azokkal is, akik csak készülnek rá, hogy felvételt nyerjenek a párt soraiba. Szervezőként, előadóként *nyergesújfalui*, környékbeli kommunistákkal rendre találkozik, s azokkal, akik fontosnak tartják politikai képzettségük növelését. Ő a Viscosa vállalati tűzoltóparancsnoka: hatvanöten tartoznak a gyárban e testületbe. Vezeti a vállalati versenyirodát; körülbelül kilencszáz brigádtagjuk van. Gazdasági és politikai tevékenysége révén a vállalat majdnem minden dolgozójával kapcsolatban van, s azon túl másokkal is, hiszen a nagyközség népfrontbizottságának elnökségi tagja.

– 1958-tól élek Nyergesújfalun. Dunaföldvárról jöttem ide. Villanyszerelőnek tanultam, s a szakma megszerzése után itt maradtam a gyárban dolgozni. Ó, akkor még boldog KISZ-es voltam.

A tanulásban nincs megállás. Elvégzi a marxista középiskolát, majd a vegyipari technikumot. Az ML Esti Egyetem után újabb négy év következik, politikai diplomát szerez Budapesten. Tanulással, tanítással telt az élete. Húsz éve propagandista.

– Még a KISZ-ben kezdtem. Aztán, hogy kiöregedtem onnan, a pártban folytattam tovább. Örülök a sok munkának. Most, hogy a vállalatok nagyobb önállóságot kaptak, újra megélénkült a brigádmunka. Ez számomra is több feladatot jelent. Ma a gazdasági

munka, a termelés a legfontosabb. Nálunk az eredményekben mindenki érdekelt. Most már nem az a legfontosabb, hogy a brigád mikor megy közösen moziba, bár támogatunk minden törekvést, mely a kollektívák összeforrottságát növeli.

– Népszerű a pártoktatás?

– Nő a propaganda rangja, népszerűsége is. Ma már területi feladatokat látunk el, az egész nagyközség területéről jelentkeznek hozzánk. A szervezésért és az előadásokért hárman felelünk, megosztva egymás között a témákat Gál Istvánnal és Hack Györggyel.

– Mit ad elő legszívesebben?

– Politikai gazdaságtant.

– Előfordulnak éles viták?

– Az emberek meggyőzése, meggyőződésük erősítése a legfontosabb. Manapság ez mind fokozottabban kerül előtérbe. Kellenek a viták, azok viszik előre ügyünket. Általuk én is tanulok, tapasztalatokat gyűjtök.

– Mi a módszere?

– Úgy látom, eredményes, ahogy az elvont témákat is megpróbálom életközelbe hozni, hétköznapi példákkal megvilágítani. Sokat segít ebben az üzemi újság. Szerkesztőbizottsági tag vagyok, igyekszünk úgy formálni a lap arculatát, hogy az tükrözze politikai, gazdasági céljainkat és segítse azok elérését.

– Hogyan látja, mint munkaverseny-felelős a gyár jelenét?

– Bizakodóan. Régen itt vagyok, különböző területeken dolgoztam, elmondhatom, hogy alaposan ismerem. Amikor én jöttem, akkor került ide a gyár középvezetőinek nagy része. Úgy látom, hogy tudatos káderépítés folyt. Ezért helyezték ide a technikum vegyipari tagozatát is, melyet többedmagammal én is elvégeztem. Dolgoztam a danamidselyem-, a viscosa üzemben, majd az akkor új PAN-ba kerültem művezetőnek, később üzemtechnikusnak. Nyolc éve vagyok munkaverseny-felelős.

S a gazdasági munkát közben mindig kiegészítette a

mozgalmi. Volt járási KISZ-bizottsági tag, többféle járási bizottsági funkciót betöltött. Megválasztották alapszervezeti párttitkárnak, vb-tagnak, pb-tagnak. Megbízatást, felkérést sohasem utasított vissza, túlterheltségre nem hivatkozott.

Pedig otthon őt is várja a család.

Míg beszélgetünk, elvállal egy előadást, lebonyolít vagy tíz telefont, elindítja a gyermekvárosnak küldendő könyvcsomagot.

– A komáromi gyermekvárost régóta támogatjuk. Most néhány száz kötet könyvet küldünk nekik. Nyaranta tábort szervezünk a gyerekeknek. Nyugodtan nevezhetem életre előkészítő tábornak is, hiszen üdülés közben ismerkednek a termeléssel, a gyárral, s van, akinek megtetszik az itteni munka...

– Körülbelül kétszázan naponta átjárnak Csehszlovákiából dolgozni. Hogyan sikerül őket bekapcsolni a munkaverseny-mozgalomba?

– Kitűnően. Visszük, hozzuk őket kishajóval. Legtöbbjük nagyon jó munkaerő. A mozgalmi munkában csaknem ugyanúgy részt vesznek, mint itteni kollégáik. Brigádvezető is van közöttük.

– Mint körzeti népfrontelnöknek, milyen tervei vannak?

– Ma már nyergesi vagyok, a nagyközség minden ügyét az enyémnek is érzem. Hadd szóljak most csak egyről: a tűzoltóságról. Nekünk ez nagyon fontos, és sok munkát is ad. Rendszeresen készülünk a versenyekre. Legutóbb a nyergesi tűzoltóság századik születésnapjának tiszteletére volt verseny. Tervezzük, hogy az évtizedek alatt pusztulásra ítélt tűzoltóemlékművet rendbe hozzuk, újra felállítjuk. És ne hallgassam el – az ilyen akciók során egymáshoz is csiszolódunk, belül is formálódunk. Ezt hasznosnak is, szépnek is tartom.

KÁDÁR PÉTER

GAZDASÁGI HADVISELÉS A KÖLCSÖNÖS FÜGGÉS KORSZAKÁBAN

A világgazdasági válság, amely rávilágított a nemzetközi katonai, politikai és gazdasági erőviszonyok szoros kölcsönhatására, szükségessé tette, hogy hazánk is alkalmazkodjék a nemzetközi gazdaság változó viszonyaihoz. Gazdaságpolitikai prioritássá vált korszerű külgazdasági stratégiánk kialakítása. Ma minden oktatónak is, akár társadalom-, akár természettudományt tanít, tanulmányoznia kell korunk bonyolult világgazdasági jelenségeit és ezek összefüggéseit.

Ehhez nyújt segítséget Palánkai Tibor könyve. *A gazdasági háborúknak és a biztonságnak a kölcsönös függéssel való sokoldalú összekapcsolódásáról olyan újszerű, komplex elemzést nyújt, amilyenben nem bővelkedik hazai szakirodalmunk.*

A könyv *három fő fejezetből* áll. Az első e korszak világgazdaságának új tendenciáival, a második a gazdasági hadviselés elméleti kérdéseivel, a harmadik a gazdasági hadviselés aktuális problémáival foglalkozik.

Az *első fejezet* lényegében arra a kérdésre keresi a választ, hogy világunkban, ahol szaporodnak a csakis az *egész* emberiség által megoldható globális problémák, milyen folyamat eredményeként éleződhettek ki ismét a gazdasági háborúk.

A szerző részletesen elemzi a világgazdasági konfliktusokat, a jelenlegi szerkezeti és szabályozási válság

kialakulását. Rámutat, hogy a politikai konfliktusok hogyan vezettek a gazdasági háborúk kiéleződéséhez.

Napjainkban visszafordíthatatlan kölcsönös függés fűzi össze az egyes nemzetgazdaságokat. Így *nemzetközileg összehangolt tevékenységet* feltételez a globális problémák néven ismertté vált feladatok megoldása (energiagazdálkodás, világélelmezés és demográfia, környezetszennyezés, fegyverkezés, a világóceán és a világűr hasznosítása), továbbá a mai világgazdaság funkcionálási képességének fenntartása, illetve sok területen helyreállítása.

Érdekes elemzést nyújt a fejezet a kölcsönös függések bonyolult rendszeréről, a kelet–nyugati kapcsolatoknak a szocialista országok számára hasznos és a tőkés országok szempontjából is előnyös voltáról. A szerző hangsúlyozottan igyekszik bizonyítani, hogy bár ezekben a kapcsolatokban bizonyos aszimmetria is kimutatható, azokat alapvetően kétoldalú, kölcsönös függés jellemzi, s a hosszú távú stratégiai érdekek mindkét oldalon a gazdasági kapcsolatok fejlesztésének irányába mutatnak. A politikai enyhülés megtorpanása azonban rövid időn belül visszavetette az együttműködést, s a gazdasági háborúk erősödéséhez vezetett.

De mit is értünk gazdasági háborún? A *második fejezet* sokoldalúan megközelítve fejti ki a gazdasági háborúk elméleti értelmezését, célrendszerüket, s bemutatja a közvetlen „meleg", illetve a „hideg" gazdasági háborúk fajtáit és módszereit. Felhívja a figyelmet a fogalom túlzott leszűkítésének és parttalan kiterjesztésének veszélyeire is.

A szerző a gazdasági háborút *gazdasági szankciók sorozataként* fogja fel. Egyrészt már meghozott politikai, gazdasági intézkedések megtorlására irányuló szankcióként, másrészt az államok jövőbeli viselkedésének befolyásolását célzó intézkedések sorozataként.

A gazdasági háború sajátos viszonyrendszer, kapcsolati forma, országok vagy országcsoportok (szervezetek) közötti konfliktusos viszony, amely politikai

célok érdekében tudatosan károkozásra és zavarkeltésre irányul. Nagyon fontos differenciáltan kezelni a gazdasági háború kifejezést, hiszen ha gazdasági fejlődése vagy stabilitása érdekében kényszerül egy ország korábbi kapcsolatainak leépítésére vagy importjának korlátozására, az az illető állam belső ügye, és szuverenitása megőrzésének lehet előfeltétele. Ilyen esetben ezek az intézkedések a hosszú távú egyenrangú viszony alapjaivá válhatnak.

A gazdasági háborúk céljai közül kiemelten tárgyalja a szerző a közvetlen gazdasági károkozást, a társadalmi, politikai zavar előidézését, a belső társadalmi–politikai folyamatok előmozdítását vagy akadályozását, az egyoldalú gazdasági függés fenntartását és fokozását vagy adott közösség megosztását. Ennek eszközei igen változatosak.

A kedvezőtlen irányzatok különösen az 1970-es évek óta erősödtek fel. Sokoldalú elemzésüket nyújtja a *harmadik fejezet,* amelynek végkövetkeztetése, hogy bár a KGST-integrációnak megvannak az eszközei e törekvések kivédésére, a szocialista országok és a progresszív erők a gazdasági háborús politika alkalmazása ellen vannak, mert annak szenvedő alanyai végül mindig a dolgozó tömegek. Ezért a szocialista országok a gazdasági háborúk eszközét elutasítják, és a kölcsönösen előnyös kompromisszumok és megállapodások lehetőségeit keresik.

Az olvasmányos, alig 90 oldalas írás természetesen nem mélyülhetett el az említett problémák mindegyikében. De – noha az olvasónak helyenként hiányérzete maradhat – a könyv hasznos valamennyi, nemzetközi kérdések iránt érdeklődő propagandista számára, mivel nemcsak friss információt nyújt, hanem a nemzetközi gazdasági kapcsolatok témakörének új szempontú átgondolására is inspirál. *(Kossuth Könyvkiadó 1985.)*

ZÁDOR MÁRTA

A SZOCIALIZMUS POLITIKAI RENDSZERE

Ajánló bibliográfia

BENKE VALÉRIA

Társadalompolitika, valóság, szocializmuskép

= Társadalmi Szemle, 1982. 2. sz. 3–16. old.

A szocializmus olyan rendszer, amely a társadalmi kiegyenlítődést mozdítja elő. A szocialista társadalompolitikának a társadalmi rend természetéből fakadó követelménye a hátrányok és az előnyök kiegyenlítése. Az osztályok és a rétegek közeledése természetes folyamat. Fontos cél a szocialista demokrácia erősítése.

LAKOS SÁNDOR

A politikai rendszer és a párt fejlődésének negyedszázados útja

= Társadalmi Szemle, 1984. 4. sz. 3–12. old.

A politikai rendszer középpontjában a párt áll, ezért fejlődésünk, eredményeink, társadalomépítő munkánk összefüggenek tevékenységével. A politikai rendszer negyedszázados történetében három szakasz különíthető el: az 1956-tól 1962-ig terjedő, az 1962 és az 1968 közötti, valamint az 1968 utáni időszak. A cikk részletesen foglalkozik a párt politikai rendszerrel kapcsolatos álláspontjának tartalmi kérdéseivel az egyes periódusokban.

SCHMIDT PÉTER

A magyar politikai rendszer fejlesztésének irányai

= Pártélet, 1984. 2. sz. 25–30. old.

A tanulmány központi témája: a szocialista demokrácia értelmezése és fejlesztésének irányai napjainkban. A magyar politikai rendszer a döntések kialakításakor figyelembe veszi a társadalom véleményét, reagálását. Az államigazgatási tevékenység szabályozása szélesítette a demokratizmus érvényesülésének lehetőségét. A SZOT és a kormány tanácskozásainak szerepe az érdekek

egyeztetésében, a szervezeti és a jogi garanciarendszer kiépítésében.

A politikai intézmények fejlesztési irányai

(Szerkesztette: Schmidt Péter.) MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete, 1984. 170. old.

A kötet a téma kutatásával foglalkozó szakemberek tanulmányait közli a magyar politikai rendszer fejlődési irányairól, a párt irányító tevékenységének főbb kérdéseiről, az állam helyéről a szocializmus politikai rendszerében és az érdekképviseleti szervek szerepéről.

A párt vezető szerepe

BERECZ JÁNOS

A párt vezető szerepe és a közmegegyezés

= Társadalmi Szemle, 1986. 2. sz. 14–24. old.

A tanulmány elemzi az elmúlt négy évtized történelmi tapasztalatait, a közmegegyezés és a nemzeti egység tartalmi lényegét. A tömegek, a nép meggyőzése és mozgósítása jelenti és teljesíti ki a párt vezető szerepét. A munkásosztály és a parasztság szoros szövetségének jelentősége és a párttagság feladatai.

GRÓSZ KÁROLY

Pártunk egységének próbája politikai gyakorlatunkban

= Pártélet, 1986. 3. sz. 7–14. old.

Az MSZMP XIII. kongresszusa óta eltelt egy esztendő eredményei, tanulságai. A párttagság egységének formálódása. A párttagságot foglalkoztató fő kérdések: az értékek megőrzése és küzdelem minden értékromboló tendencia ellen. Közös gazdasági erőfeszítéseink. Nemzeti önértékelésünk alapja gazdasági és kulturális teljesítőképességünk. Az MSZMP következetes és rugalmas politikája.

NÉMETH KÁROLY

A pártdemokrácia kérdéseiről

Vitaindító előadás az 1985. november 21–22-én tartott országos elméleti tanácskozáson.

= Pártélet, 1986. 1. sz. 3–15. old.

Az előadás főbb gondolatai: a pártnak a társadalomban betöltött szerepe, a párt felépítését és működését szabályozó alapelvek, a vezető szerep gyakorlati érvényesítése és a párton belüli demokrácia elválaszthatatlansága, a pártegység erősítésének módszerei, a döntések megalapozására hivatott viták jelentő-

sége, a demokratikus centralizmus helyes értelmezése, a káder-munka javítása. A XIII. kongresszus útmutatásai.

A pártdemokráciáról szóló elméleti tanácskozás vitájából

= Pártélet, 1986. 1. sz. 41–48. old.; 2. sz. 49–59. old.; 3. sz. 31–38. old.; 4. sz. 35–43. old.

Lakos Sándor: Pártdemokrácia és szocialista demokrácia
Huszár István: A pártdemokrácia fejlődésének történelmi tanulságai
Petrovszki István: Pártdemokrácia és a pártélet működési rendje
Domonkos László: A kádermunka demokratizmusa
Váradi László: A vezető személyisége és a pártdemokrácia
Tunyogi László: Érdekérvényesítés politikai eszközökkel
Kiss Artúr: Lenin a párton belüli demokráciáról
Schmidt Péter: A párt szerepe és az államélet demokratizmusa
Kovács Jenő: A pártdemokrácia és a tömegszervezetek demokratizmusa
Dérfalvi István: Pártdemokrácia és tömegkapcsolat
Huszár Tibor: Vitakultúra és pártdemokrácia

A pártélet megélénkítéséről

Kerekasztal-beszélgetés

= Pártélet, 1986. 6. sz. 38–48. old.

A résztvevők közös gondolatai: a párttagság fokozottabb véleménynyilvánításának szükségessége a társadalmi kérdések eldöntésében, a döntésekben való részvétel feltételei, a párthatározatok fontos szerepe a politikai munkában, a pártszervezetek helye és feladatai a gazdaságpolitikai elhatározások érvényesítésében.

A szocialista demokrácia

HORVÁTH ISTVÁN

Előrelépés a szocialista demokrácia útján

Részletek az MSZMP Központi Bizottsága 1985. június 26-i ülésén elhangzott előadói beszédből.

= Népszabadság, 1985. június 29. 5. old.

A választások politikai szerepe és jelentősége. A választók mint aktív állampolgárok, akik hitet tesznek a szocializmus mellett. A nemzetközi visszhang. A Hazafias Népfront munkájának eredményessége. A kettős és a többes jelölések tartalmi vonásai. A szocialista demokrácia kiteljesítése, a közérdekű javaslatok hasznosítása.

SCHMIDT PÉTER

Demokrácia és választás

= Szakszervezeti Szemle, 1985. 4. sz. 37–41. old.

Jogrendszerünk és ezen belül a választójog fejlődése a felszabadulás óta. A képviseleti és a választási rendszer kialakulásának szakaszai. A politikai intézményrendszerben adott feltételek az új választójogi törvényben elfogadott normák végrehajtására. A társadalmi érdekek a képviseleti rendszerben. A megválasztott képviselők feladatai.

Az állam és a népképviseletek

Emlékülés a tanácsok fennállásának 35. évfordulója alkalmából

= Állam és Igazgatás, 1986. 2. sz. 97–118. old.

Papp Lajos megnyitója. Kiss Sándor előadása a tanácsok 35 éves történetéből. Horváth Lajos, Hardy Zoltán és Vincze Ferenc korreferátuma.

GÁL ZOLTÁN

Politika – helyi igazgatás – önállóság

= Propagandista, 1984. 4. sz. 96–108. old.

Az MSZMP Központi Bizottságának 1983. október 12-i határozata. A helyi, a községi és a városi tanácsok önállóságának, öntevékenységének erősítése, önkormányzati jellegének kibontakoztatása. A politikai intézményrendszer fejlesztése és a gazdaságirányítási rendszer korszerűsítése.

HORVÁTH ISTVÁN

A megújuló népképviseletek

= Pártélet, 1985. 10. sz. 3–9. old.

A népképviseleti testületek szerepe a szocialista társadalom politikai rendszerében. Az Országgyűlés és a tanácsok fő funkciói. A legutóbbi képviselői és tanácstagi választások tapasztalatai. A szocialista demokrácia tökéletesítése.

Közéletünk állapotáról

Kerekasztal-beszélgetés

= Pártélet, 1986. 4. sz. 47–57. old.

A közéleti problémák iránti fokozódó érdeklődés. A közélet újfajta ellentmondásai. A társadalmi nyilvánosság és a demokratikus ellenőrzés kérdései. A jogok és a kötelességek egysége és érvényesülése.

SAMU MIHÁLY

Szocialista államunk fejlesztésének mai tendenciái

= Állam és Igazgatás, 1986. 2. sz. 142–151. old.

A szocialista állam alapvető sajátossága az államkoncepció legáltalánosabb és leglényegesebb tartalma. A szocialista társadalom fejlődésének főbb szakaszai. A szocialista demokrácia fejlesztésének erősítése.

Szakszervezetek

BARANYAI TIBOR

Korszerűbb gondolkodás és munka

A szakszervezeti irányítás vitájának összefoglalója

= Szakszervezeti Szemle, 1985. 11. sz. 40–46. old.

A szakszervezeti munka korszerű forma- és eszközrendszerének lényeges elemei. A változó gazdasági és társadalmi körülmények új igényeket támasztanak a szakszervezeti irányítással szemben. Felkészülés a kongresszusra. A tagságra épített gyakorlati munka javítása. A demokrácia fejlesztése, a rend, a fegyelem és a felelősség fogalmainak tartalommal való megtöltése.

A magyar szakszervezetek XXV. kongresszusa

(1986. február 14–16.)

= Munka. 1986. 3. sz. 3–91. old.

= SZOT Dokumentumok 4 db.

Baranyai Tibor megnyitója. Gáspár Sándor beszámolója és kiegészítője. Biszku Béla beszéde a szakszervezetek gazdálkodásáról. A számvizsgáló bizottság jelentése. Németh Károly felszólalása. Faluvégi Lajos felszólalása. Vita-összefoglaló. A XXV. kongresszus határozata. A Magyar Szakszervezetek Alapszabálya.

NAGY SÁNDOR

A szakszervezetek és az ifjúság

= Pártélet, 1986. 1. sz. 31–34. old.

A SZOT 1985. október 25-i határozata a szakszervezeti ifjúsági munka továbbfejlesztésének feladatairól. Az ezzel kapcsolatos tennivalók. Az ifjúsági munka fő vonásai.

PIRITYI OTTÓ

A felsőszintű érdekegyeztetés intézményrendszere

= Szakszervezeti Szemle, 1985. 6. sz. 3–11. old.

A szakszervezeteknek az egész lakosságra kiterjedő érdekvédelmi és érdekegyeztetési tevékenysége. A politikai munkamegosztás és a szakszervezetek. A felső szintű érdekegyeztetés főbb intézményei.

A Hazafias Népfront

A Hazafias Népfront VIII. kongresszusa
= Magyar Nemzet, 1985. december 13–17.

Az Országos Tanács jelentése. Kállai Gyula megnyitója. Pozsgay Imre beszámolója. A beszámoló vitája. Lázár György hozzászólása. Lékai László üzenete. Pozsgay Imre összefoglalója. Kállai Gyula zárszava. A HNF vezető testületeinek megválasztása. A kongresszus állásfoglalása.

A Hazafias Népfront Alapszabálya
= Népfront, 1986. 3. sz. 1–10. old.

A Hazafias Népfront jellege, célja, feladatai. Működésének alapelvei és testületeinek választási rendje. A Hazafias Népfront országos testületei és szervei, megyei, fővárosi, városi, községi és körzeti bizottságai.

SARLÓS ISTVÁN
Felszólalás a Hazafias Népfront Országos Tanácsának ülésén
= Népszabadság, 1985. július 13. 1. old.
= Magyar Nemzet, 1985. július 13. 1–2. old.

Társadalmunk intézményrendszere. Törekvések a döntéshozatali mechanizmus egyszerűsítésére. A demokratizmus szélesítése. A választási munka értékelése és tapasztalatai.

Ifjúság, ifjúságpolitika, KISZ

A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának 1984. október 9-i állásfoglalása ifjúságpolitikai kérdésekben
Németh Károly: Ifjúság és ifjúságpolitika (Előadói beszéd.)
= Társadalmi Szemle, 1984. 11. sz. 3–22. old.
= Pártélet, 1984. 11. sz. 3–22. old.

A fiatalok életvitele, társadalmi, politikai aktivitása. A pályakezdők társadalmi helyzete, önálló életkezdése. A testnevelés, a sport és a művelődési intézmények szerepe a szemlélet és az ízlés formálásában. A KISZ pártirányítása. A társadalmi szer-

vezetek és az állami szervek ifjúsági munkája. A párt ifjúságpolitikája és a fiatalok szocialista szellemű nevelése.

NÉMETH KÁROLY

Az ifjúság helyzete és a párt feladatai

Előadás az MSZMP Központi Bizottsága Politikai Akadémiáján 1985. június 12-én. Kossuth Könyvkiadó 1985. 27. old.

Az MSZMP ifjúságpolitikájának súlypontjai. A pályakezdés gondjai. A tanulóifjúság helyzete. A fiatalok azonosulása a szocializmussal. A tömegszervezetek tennivalói. Az ifjúságpolitika és a társadalompolitika viszonya.

HÁMORI CSABA

Az ifjúsági mozgalom megújulása

= Pártélet, 1986. 1. sz. 16–23. old.

Az 1957-ben megalakult Kommunista Ifjúsági Szövetség tevékenységének eddigi tapasztalatai. A KISZ mai jellemzőinek kritikus értékelése. Az ifjúsági mozgalom jövőbeli feladatai.

HÁMORI CSABA

Továbblépés előtt az ifjúsági mozgalom

= Társadalmi Szemle, 1986. 4. sz. 10–17. old.

Mérlegkészítés a KISZ kongresszusa előtt. A KISZ mint az ifjúság egyetlen politikai tömegszervezete. A párt ifjúságpolitikája. Az ifjúság aktivitásának növelésével kapcsolatos feladatok. A KISZ tennivalói. A megújulás programjának vitája.

A KISZ Központi Bizottságának előzetes jelentése a KISZ XI. kongresszusának

= Népszabadság, 1986. május 23. 3. old.

Az ifjúság társadalmi helyzete. Adatok és tények az ifjúsági szövetségről. Fő cél, hogy a fiatalok a mai megnövekedett társadalmi, tudományos igényeknek megfelelő ismeretanyaggal rendelkezzenek és azt alkalmazni is tudják. A KISZ feladatai az ifjúság érdekképviseletében. A pályakezdés és a családalapítás gondjainak enyhítése. A KISZ nemzetközi kapcsolatai.

Tanácskozik a KISZ XI. kongresszusa

= Népszabadság, 1986. május 24. 1–4. old.; május 26. 1–4. old

Németh Károly köszöntője. Hámori Csaba előadói beszéde. A beszámoló vitája. Hámori Csaba vita-összefoglalója.

A KISZ XI. kongresszusának határozata

= Magyar Ifjúság, 1986. június 6. 23. sz. Melléklet: 1–7. old.

Politika és gazdaság

ANDICS JENŐ

A tervezés érdekviszonyai és a szocializmus politikai rendszere

= Társadalmi Szemle, 1981. 7. sz. 91–102. old.

A politika és a gazdaság összefonódása a tervezés hatékonyságának alapja. A tervezés a szocializmus politikai rendszerébe ágyazott, a társadalmi-politikai szervezetek és a tervezés intézményeinek, szervezeteinek szoros együttműködését feltételezi. A politikai rendszer konfliktustűrő és -feloldó képessége.

MARKÓ ISTVÁN

A párt szerepe a gazdaságban

= Propagandista, 1985. 4. sz. 45–56. old.

A pártirányítás jellege, módszere mindig is befolyásolta a gazdasági viszonyokat, ugyanakkor a gazdasági viszonyok is visszahatottak az irányítás módjára. A párt- és az állami szervek, a gazdálkodó egységek és a különböző szintű pártszervek közötti elhatárolt munkamegosztás. A vállalati pártszervek feladatai.

NYERS REZSŐ

A kollektív vállalatvezetés és a reform (Interjú)

= Valóság, 1986. 5. sz. 1–12. old.

A kollektív vállalatvezetési formák elterjedése a gazdaság különböző területein. A reformlépések eredményességéhez szükség van a politikai intézményrendszer korszerűsítésére is. A szocialista demokrácia erősítésének kérdései. A területi, helyi pártszervek feladatai.

A gazdasági és társadalmi folyamatokat együtt kell mérlegelnünk

Beszélgetés Huszár Istvánnal (Forgács Imre)

= Társadalmi Szemle, 1986. 8–9. sz. 94–101. old.

Gazdasági lehetőségeink és társadalmi értékeink együttes figyelembevétele, egységes társadalomstratégia kialakítása. A gazdasági feszültségek feloldásának eszközei. A társadalmi erőforrások gyarapítása. A legfontosabb nemzeti feladat: a gazdasági és társadalmi folyamatokat együttesen figyelembe vevő struktúrapolitika kialakítása. A tervezés több értelme. Értékzavarok és értékbecsülés. A döntések társadalmi fogadtatása.

Összeállította: LINTNER FERENCNÉ

6—Ft

E SZÁMUNK SZERZŐI

PACH ZSIGMOND PÁL akadémikus, a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetének kutatóprofesszora

LENGYEL ZSUZSA, a történelemtudomány kandidátusa, az MSZMP KB Társadalomtudományi Intézetének tudományos főmunkatársa

N. SÁNDOR LÁSZLÓ újságíró, a Magyar Hírlap olvasószerkesztője

KEMÉNY LÁSZLÓ, a filozófiatudomány kandidátusa, az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztályának alosztályvezetője

SEBŐK ÉVA, a KPVDSZ alelnöke

NÁDORI LÁSZLÓ, a biológiatudomány doktora, a Testnevelési Főiskola Kutató Intézetének igazgatója

ZÁTONYI SÁNDOR, az Országos Pedagógiai Intézet igazgatóhelyettese

MÁDLNÉ DR. MAÁR ILONA, az MSZMP Dunaújvárosi Bizottságának titkára

GERGELY ERNŐ, a Magyar Munkásmozgalmi Múzeum tudományos titkára

HÁMORI LÁSZLÓNÉ, az MSZMP Budapesti Bizottsága Oktatási Igazgatóságának tanszékvezető-helyettese

IZIKNÉ HEDRI GABRIELLA, a közgazdaságtudomány doktora, a Magyar Külügyi Intézet tudományos osztályvezetője

BRÓDI MÁRIA, az MSZMP KB Politikai Főiskolájának adjunktusa

SÜDY ZOLTÁN, az MSZMP KB Külügyi Osztályának munkatársa

KIS IMRÉNÉ, Oroszlány Város Tanácsának elnöke

TÓTH SÁNDOR, az MSZMP Borsod Megyei Bizottsága Oktatási Igazgatóságának tanszékvezetője

PÉTI IMRE, az MSZMP Tolna Megyei Bizottságának titkára

PÓLA KÁROLY, a Tolna Megyei Tanács Művelődési Osztályának vezetője

SZ. VÁRNAGY MARIANNE, a neveléstudomány kandidátusa, az MSZMP Budapesti Bizottsága Oktatási Igazgatóságának munkatársa

KÓBOR ISTVÁN, az MSZMP Fejér Megyei Bizottsága Oktatási Igazgatóságának tiszteletdíjas tanára

SIMÓ ENDRE, az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztályának munkatársa

VARGA LAJOS újságíró, a Kisalföld főmunkatársa

KÁDÁR PÉTER újságíró, a Dolgozók Lapja munkatársa

ZÁDOR MÁRTA, az MSZMP KB Politikai Főiskolájának adjunktusa

LINTNER FERENCNÉ, az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztályának munkatársa